

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXI.

1 9 9 7

Št./Nº 1-2

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: VINKO RODE (glavni urednik/director general),
Lev Detela, Odbor SKA.

Platnice: Erika Indihar.

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo
ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 163. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 04/1997

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

CORREO ARGENTINO 586	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

KAZALO

LOM SONČNIH ŽARKOV V KAPLJICAH ŽIVLJENJA

POEZIJA

- VLADIMIR KOS (Japonska): Lom sončnih žarkov v
kapljicah življenja. 5

PROZA

- LEV DETELA (Avstrija): Na strašni vzpetini spoznanja. 14
ALEŠ GRAD (Argentina): Črna Kavica. 25

ESEJI

- VLADIMIR KOS (Japonska): Še en tokijski esej. 35
MATJAŽ PUC (Slovenija): Strategija vračanja v Slovenijo. 38
MOMUS AVGUR (Argentina): Novoletne elukubracije. 49

Umetnostna zgodovina

- DARKO ŠUŠTERŠIČ (Argentina): Kiparstvo v Río de
la Plati v kolonialni dobi 56

ZA ZGODOVINO

- VINKO BRUMEN (Argentina): Služba resnici. 72
VINKO RODE (Argentina): Korespondenca Ivan Doleneč
- Vinko Brumen 112
ROZINA ŠVENT (Slovenija): Karel Mauser. 122
TINE DEBELJAK (Argentina): Dr. Branka Sušnik 132

KRITIKE

- JOŽE RANT (Argentina): Kar sem bral zadnje čase. 142
MARKO KREMŽAR (Argentina): Ob naši skupni usodi. 148
GREGOR PAPEŽ (Argentina): Poemas (kasteljansko) 151

UMETNIŠKA PRILOGA

- MARJANCA SAVINŠEK (Francija)

LOM SONČNIH ŽARKOV V KAPLJICAH ŽIVLJENJA

I.

Vstopimo v resničnost vijolične barve:

*pred Njega, ki ljubi
in ljubi vsak dar.*

*Vstopimo v resničnost človeškega bitja,
brez šmink, brez nakita, brez vsakega kritja,
darujmo Mu*

kes

iz vijoličnih rož.

Ker noč je vsak greh

in ob njenih poteh cveto

le črne rože.

Vrnimo se v svet, ki spreminja črnino.

v vijoličen lesk,

ki je božji spomin ljubezni.

Ker zmeraj prebarva v nebesa

v - temačno - resnico - zamotani-kes

za v govor in misli

v veselju telesa.

Vsak svet se iskri

od presvete Krvi sledov

pod Križa lesom.

Morda že prav dolgo nič več ne gradimo.

Kar delamo, dračje osek je in plim.

Mordá.

A jaz hočem to luč odpuščanja:

naj zlije na kes se,

na pesek priznanja,

morjé da zapoje

od novih dejanj.

Srce, o srce brez kesanj -

se ti sanja?

Ne veš, Kdo ves je dober?

Le Eden.

V besedah ni več prispodobe,

le senca vijolična zornih svetlob.

Le Eden je zmeraj popolnoma dober.

Življenja morjé, ki v njem plove srcé,

vijolično modre odlaga solzé

na pesek obali,

ki s temi kristali

se okrasí

za sonce.

II.

V modrini nebeške modrosti stojimo.

Počivamo.

Gremo smehljaje naprej.

Po njeni Besedi v nov up zaživimo,

da znova na božji ljubezni slonimo

v prostosti,

bolj ljubljeni kakor doslej.

V modrini nebá

smo drevo kraj morjá,

ki srka sonce v veje.

Modrina besed razodetja stoletij
obdaja nas,
trka na um in srcé.
Uči nas resnično življenje dojeti,
resnično živeti,
pogumno umreti.

In duh se nam v nove pokrajine vzpne.
V modrini besed
se oboki nebes dotaknejo zavesti.

Najlepša, najboljša, najgloblja Beseda
je skrita v enačbi
za božjo skrivnost.

V Človeka-srcá
se za hip sem zagledal
in ni me več strah
Njegovega zgleda:
modrosti
po jazzovsko
zvok je preprost.

In kar je za vse,
je za vsakogar vse -
v zakladnici prostosti.

Z modrino opasana krasna Marija:
zdaj veš, da je vera Resnice smehljaj.
Izprosi nam vero,
telo da ovije z modrino
na prahu ležečega sija,
kjer nekdam se sončil peklenski je Zmaj.

Moj Človek-srcá
je izvil iz peklá
zemljó, nevesto Zmaja.

III.

Zlató se v modrini modrosti pretaka
v ljubezni zlato,
da zeleno žarí,
kjer Človek-srca
ob poteh
na nas čaka.
Da naša življenja v Daritev namaka,
v zahvalo in prošnjo za dobre stvari.

Oprosti,
da se obotavljamo -
kot da nič ne preustvarjaš...

Od nas si želiš kruh in vino za čudež,
ker čudež je,
kar se z darovi zgodi!
Brez Tebe ni hrane za nas, Tvoje ude.
Ni soka za trte iz zmrznjene grude.
Po Tvoji besedi se snov spremeni.

Ko v Svojih darovih postane Dar,
je svet v pomladnih žarkih,
pomladno-zeleno zlató se svetlika
krog Božjega Sina
z nebeških vrtov.

Ob nas in med nami in v nas je:
tako se po božje premika.
In Smrt se umika Mu,
ki se je vrnil iz Njenih grobov.

Se vrnil Domov je
in svet je Njegov,
Njegove ceste nove.

Darujmo Mu s Kruhom in vinom
veselje!

Čprav nam oblaki zasedejo svod,
vihar s koledarja iztrga nedelje
in dež v ujetništvo vse sanje odpelje.
Edini premagal je Smrt
naš Gospod!
Iz nebá kraljuje nad zémľjo
v prostosti -
pogum praznuje.

IV.

Doslej je bil zrak pomladansko zlató
in zdaj se preliva v zlató, ki je sonce
iz sonca pšenice polja dozorelega,
sonce v očeh krizanteme znad trav
po dežju,
ko iskrí od prosojnih se kron.

Zazrí se, nebó,
morska ploskev z zemljó -
pred nami tli Dogodek.

Zdaj božje-sestavljenei slovnici
se vino in kruh tja do črk pokorita
in vino in kruh Mu darujeta bitje,
da On ju prevzame za Jed in za Pitje,
po njih
da se v srcih resnično mudi.

Prav isti On,
ki oznanja Mu zvon
nebó za domačijo.

To vino Gospod je,
ta kruh je Gospod,
to vino je Kri
in ta kruh je Telo,
darovano na Križu.

Tu smrt se oznanja,
Ljubezen daritve ponavlja dejanja -
le smrti Njegove ne bo več nikdár!

Zavriskaj, nebó,
morska ploskev z zemljó -
ne bo Njegove smrti!

Tako kot je v svetu grenkob
ljuba - strd,
za rane zorevajo grozdi na trti.
Daritev Gospodova cíli,
prenavlja
tolaži, blaži,

in vse prošnje ponavlja
Očetu po Duhu,
ki v Njima živi.

O, sveto zlató,
ki ožarja zemljo za višek njen -
daritev!

V.

To sončno zlató se ne da zadržati.
V oranžno se barvo preliva sadov.
Še enkrat zaprósimo
mrtvim veselja -
morda je spomin na nevidne zbledel.

Še enkrat -
za Cerkev prosimo darov:
za Cerkev Njegovo,
občestvo Njegovo,
Ljubljeno Njegovo.

Presvete Trojice ime naj bo sveto
med nami in v nas
in kjerkoli je svet!
Vso večnost bo z nami,
a komaj poznamo se,
komaj navzočnost Kraljestva zaznamo.
Kot da se brez Njega lepó da živeti...

Usmili, Gospod, se nas:
nekaj v nas sliči korenin poškodbi.

Odpusti, Zveličar, nam škodo zadano!
Tako kot odpuščamo sami dolgé,
čimbolj je dolžniku spokorno srcé,
čimbolj je pripravljen zaceliti rano.

A Tebi naproti, Gospod -
o, Ti veš...

Oranžno lepó je ob Tvojem prihodu
vzdolž življenske ceste.
V oranžni svetlobi Daritev nam dala je
Tebe,
ker Ti si Ljubezan
in njen prolog.

Krog srcá še stojijo pregraje,
a Ti si prepleskal jih v Svoje klicaje,
ker Tvoja beseda je močna kot kri.

Oranžno rdeče
zlató plameneče
zrak prižiga sveče.

Ne sanjamo,
 nimamo živčne vročice -
 veselja Gospod je resnično naš Gost.
 To pesem moči je in moč je svetost
 Ljubezni Edinorojene,
 Skrivnost,
 rojena za nas iz Marije Device.
 "Emánuel",
 kliče Ga Pesem modrosti.

Rdeče zlato
 plameneč je nebó
 med mavrico Daritve.
 Kako je On v nas
 in kako smo mi v Njem,
 za zdaj še ne vemo.
 A prav je tako!
 To vemo: ob Njem je resnično lepó,
 tako kot biló je nekoč na grebenu,
 ob zornjeni skali odprtega Groba.

Od mrtvih je vstal
 in živi
 in deluje,
 vsepovsod kraljuje.

V škrlat se odeva v Daritvi.
 Škrlatni žarki obdajo ubogo srcé:
 naj sluti ljubezen v škrlatnih odsevih,
 naj sluti tolažbo
 ponoči, podnevi -
 vsakdanjost objemajo v kroni nedelj.

Teh žarkov ne najdejo cestne meglé,
škrlat je nove barve.

Se spomniš rož v Fátimi?

Rož v Guadalupe?

Umetnik veselja, Stvaritelj snovi,

ni vezan na naše atomske kalupe.

V škrlatnem obstretu nas sonce vse leto
vabi -

počitek njegov je zaton.

In žarki njegovi spreminjajo

celo solzé

v srcá cirkone.

NA STRAŠNI VZPETINI SPOZNANJA

(Odlomki desetega poglavja iz
še neobjavljenega romana JANTARSKA ZVEZA o
jantarskih poteh v Stari Evropi)

Kaj je že sreča!

*Juha z zdrobom, prostor za spanje
in nobenih bolečin.*

To je že veliko!

Theodor Fontane

Na vijugastem strmem kolovozu so se kolesa ugrezala v težko mastno blato. Zemlja je bila mokra, s trave so se dvigali beli hlapi, saj je prejšnje dni deževalo.

Sedaj pa je kazalo na lepo. Žaren in njegov hlapec sta bila vesela, da ni bilo niti enega oblačka na obzorju. Upala sta, da bosta lahko potovanje k *Jantarski obali* hitro nadaljevala.

Ko se je že skoraj zvečerilo, sta se ustavila pod visoko zidano hišo. Stala je med sadnim drevjem na pobočju le nekaj korakov pod vrhom hriba, za katerim se je svet prevesil v veliko ravnico. Če si ob lepem vremenu napel oči, si lahko nekje sredi motne svetlobe zagledal tri ali štiri temna, skorajda črna jezerca, ki so se utapljala v brezbrežnem zelenju in v rumenkastih krpah velikih močvirij.

Okrog hiše so se za drevjem po strminah širili lepi travniki. Trikrat na leto so dozoreli v bujno, temnozeleno travo, ki je padala pod ostrimi kosami umnih kmetov, pa še po tretji košnji *otave* so tudi ovce in govedo našli dovolj tečne hrane.

Kraj, kjer sta se popotnika ustavila, se je imenoval *Samovec*.

Žaren je tu že na prejšnjem potovanju z očetom spoznal mlajšega kmeta, ki je daleč po okolici slovel po svojem bogastvu. Tudi zdaj je gospodar Žarna in njegovega spremljevalca

skoraj takoj prepoznal. Ljubeznivo mu je segel v roko in ga povabil v izbo. Vsedli so se za veliko hrastovo mizo in si odpočivali utrujene ude. Kmet je prinesel vrč domačega jabolčnika, ki je začel krožiti okoli vedno bolj veselih ust. Gospodinja je imela opravka s pripravljanjem *góste*. Končno jo je v ogromni skledi postavila na mizo, da se je ta kar potresla. Poleg sklede, iz katere je prijetno dišalo, je postavila hlebec rženega kruha in rekla: "Jejte in pijte na božji užitek!" Gosta sta zadovoljno pokimala s težkima glavama in z lesenima žlicama segla za pokušnjo v skledo.

Gósta se je prijetno kadila. Oba gosta sta iz sklede zajemala velike temno rdeče korene, zmešane s kuhanim zeljem, ječmenom in repo. *Cmokála* sta z jeziki in hvalila kuharske sposobnosti požrtvovalne gospodinje, tako da se je tudi gospodar zadovoljno smehljajal.

Ko sta pojedla, ju je gospodarjeva hčerka peljala v večjo sobo. Stene prostora so bile ometene, tla umita. Na oknih so stale različne cvetlice v lepih lončenkah. Bile so zanimive, nenavadne rastline, ki so jih zanesli v te kraje morda vojaki ali pa trgovci z jutrovega. Pravili so jim *nageljni*. Ljudje so jih vzljubili na poseben način.

Na obeh mehkih posteljah so visela bela zagrinjala, ki so bila na umetelen način obrobljena z večbarvnimi nitmi. Popotnika sta se zahvalila za izredno gostoljubnost, ki ni bila običajna na njunem potovanju. Postelje in posebne, urejene sobe, so bile v teh krajih redkost.

Pred spanjem sta še enkrat stopila pred hišo, da bi videla, ali je tudi s konjema vse v redu. Nad streho, ki je bila krita z lesenimi škodljami, se je vil belkast dim. Nekje za vogalom sta zarezgetala konja. Šla sta v bližnji hlev, kjer sta našla svoji živali pri piči tik ob domači kravi.

Žaren je zadovoljno pomežiknil svojemu pomočniku. Danes bosta zagotovo dobro spala.

Ko sta se spet vračala na počivališče, je leseni pod pod njunimi koraki ljubeznivo popeval *starodrevesne* ljubeznivosti.

Še nekaj časa sta se pridušeno pogovarjala, zakaj hiša je bila od trenutka do trenutka bolj napolnjena s spokojnostjo večera, tako da bi vsak glasnejši pogovor izzival mir pozne ure.

Gorjan se je vlegel na posteljo in zavzdihnil z mehkim glasom, kot da se mu je odvalil kamen od srca. Veselilo ga je, da bosta tokrat spala pri prijaznih ljudeh. Čeprav sta bila šele kratek čas zdoma in se je naporno potovanje šele začelo, se je že skoraj naveličal prenočevanja v različnih več ali manj neprijetnih ali celo nevarnih zavetiščih, še bolj pa nalomljenega spanja kar pod plahto na senu voza. Ko pa je zdaj zaprl oči, ni mogel zaspati, čeprav je bil nadvse utrujen. V poltemi je čutil cesto, cesto, cesto...Očitno je bilo, da ga potovanje vznemirja.

Pred njegovimi očmi je migotal gozd, skozi katerega sta se po strmi grapi med hojama z obema prepotenima konjema še malo pred tem prebijala z vozom in celotno trgovsko ropotijo.

Hlapcu so se od utrujenosti zapirale oči, vendar ga je nenadoma spet začela preganjati slutnja, da se bo na potovanju pripetila nesreča in bo veliko težav pri nabavi jantarja. Tako ga spanec ni mogel obiskati. Premetaval se je po postelji, ki je bila res najboljša, a ni to prav nič pomagalo, ker bi brez te čudne vznemirjenosti bolje spal celó v obcestnem jarku pod milim nebom. Skozi njegovo notranjost je tekla pot in ga ni hotela izpustiti. Nevarno se je prašila pod kopiti vztrajnih konj, ki sta vlekla nesrečni voz z veliko platneno streho nekam navzgor pod divje se vrteče oblake, kot da bi ga hotela potegniti iz večnega blata.

Medtem ko se je hlapec mučil s svojimi mislimi, je njegov mlajši gospodar spokojno ležal v tišini noči. Sprva ga je obdajalo skoraj blaženo stanje, okoli katerega so se kot cvetlice v lepem vencu povezali med seboj različni občutki, ki so se mu porodili čez dan, ko se je vozil skozi gozd. Poti, ki sta jo imela pred seboj in ki je peljala skozi skoraj nepregledne gozdnate kraje v deželo bleščečega jantarja, se sploh ni bal. Na nevarnosti ni mislil. Ukvarjal se je le s trenutnimi nalogami. Zaupal je v svoje še neizrabljene telesne sile in se v neizkušenosti zanašal na lastno moč.

Ležal je sredi polteme, kot da bi iz precejšnje višine opazoval pot pod seboj, ki je bila zdaj, ko je bil v mislih tako visoko, nadvse lahka, ravna in kratka. Bil je tako visoko, da poti pravzaprav sploh ni več videl. Skozi njegovo telo se je pretakala mlada, topla kri življenja.

Potem se mu je nenadoma vse odprlo, kot še nikoli poprej. Tisto, česar do zdaj ni videl in občutil, je ležalo pred njim kot na dlani. V noč je zasvetilo spoznanje z rezko, ponotranjeno svetlobo, ki razjasni stvari svetá. Videl je voz, ki sta ga požrtvovalna konjička zvesto vlekla čez upadle reke in potoke na nasprotni bregove. Po kolovozih je škripal skozi goste hoste čez prostranost svetá vse do daljnega morja, kjer so bradati možje, svetlolase žene in rdečelični otroci po obrežjih in na lesenih čolnih sredi nemirnih valov iskali jantar, te solze Sonca, ki je izjokalo svojo dušo daleč na dno morja zaradi pregreh in neumnosti nesrečnega človeštva.

Sonce je metalo dolge, žolte žarke na pokrajino s takšno silo, da je ljudem dobesedno jemalo vid. Kakor da bi stal na strašni vzpetini, je začel dojemati svojevrstnost poti, ki jo bo moral prehoditi. Ležal je na postelji z na pol priprtimi očmi. Skozi njegovo notranjost so se vozile najraznovrstnejše slike stvari. Zaslutil je, da je še vse odprto pred njim. Začudil se je, da ni še nikoli mislil na te stvari, ki so se mu sedaj, ko jih je pregledal z vrha hriba, na katerega se je bil v mislih pravkar povzpел, odprle in razodele, kot da bi mu razgaljene ležale na dlaneh.

Podoba je bila, da je sedaj ležal v postelji, kot da se je nahajal izven dnevnega življenja, tako da je na naloge, ki jih je terjala pot do jantarja, gledal iz popolnoma novega, oziroma drugačnega zornega kota, kot nekakšno tuje bitje iz marmorja, hrastovine ali jantarja. Neka nevidna prasila, ki razgibava in usmerja vse stvari nebá in svetá, ga je poslala sem na ta odročni kraj, da ga osmisli in domisli kot prostor dogajanja s posebnim namenom, medtem ko se je do zdaj vedel takó, kot da je vse, kar se dogaja z njim in okoli njega, samo-umevno.

Kot da bi ga oplazila neprijetna kopriva, se je tu na prenočevanju na *Samovcu* začel spraševati o resnični vrednosti jantarja.

V resnici je to nekaj svetega, kar bi moralo ostati nedotaknjeno. Namršil se je ob misli, da s tem, ko jantar za majhno protivrednost odkupujejo pri obmorskih domorodcih, izkoriščajo te ljudi za svoje pohlepne namene.

V hiši je gospodovala popolna tišina. Hlapec v sosednji postelji je globoko sopal, ko je spal.

Dihanje je kmalu postalo edino znamenje življenja. *Poto-vozca* sta rahlo stokala v spanju, medtem ko je v veliki hiši pokal stari leseni pod in so od časa do časa zarožljale železne verige, na katere so bili pripeti voli, krave in konji spodaj v bližnjem hlevu. Noč je imela svojo moč. Skupaj z mesecem in zvezdami se je vozila proti jutru, medtem ko sta žilavi stari hlapec in postavni sin trgovca iz Zovice šla v sanjah Soncu naproti in spala spanje pravičnih. Žaren je ležal mirno, z rahlim smehljajem na ustnicah, kakor človek, ki je zatopljen v blažene sanje. Spal je, kot da bi se nahajal v posebnem, z mogočnim pokrovom pokritem in od vseh stvari odmaknjem svetu.

Ko je mirno dihal, so se v velikanskih prostorih njegove notranjosti odpirala za zunanji svet nevidna vrata.

Mladenič je razločno občutil, kako lije mesečina skozi lino v njuno sobo kot čudovit nočni prah.

Medtem ko je pred hišo v rahlem vetru šelestela jablana, je biserna svetloba s svojo iskro močjo zasipavala speča popotnika.

Čeprav si je zelo prizadeval, da bi vstal, odprl oči in šel v prelestno onostransko pokrajino, je Žarnu neka nevidna sila preprečevala, da bi odprl oči in spregledal.

Mladeničevo gibanje je postalo nemirno. Začel se je premikati v postelji sem in tja, kot da bi bil čoln, ki ga valovi premetavajo po razburkanem morju.

Mesec je še vedno svetil z neznansko močjo nad obzorjem, toda zdaj se je Žarnu vedno bolj začelo dozdevati, da s takim sijajem sveti le Sonce.

Les v podu je škrtal in pokal, kot da bi bil predpotopna orjaška žival, ki se je pravkar začela prebujati iz zimskega spanja.

Nekje sredi lesa gluhe noči je morda ril še globlje v stvari lesni črv. Od časa do časa je v nečas zaskovikala neznana ujeta. Noč je imela svojo moč. Mesec je zrastel v Sonce in svetloba je bila vseprisotna in nadvse prozorna.

Medtem ko so se sanje kot vrtinec sredi nevarnega toka, ki potegne vse, kar se vanj ulovi, z zahrbtno močjo na rečno dno, poganjale proti njegovemu telesu, da bi dokončno za-

grabile in izmučile tudi njegovo dušo, je pokrajina popolnoma spremenila barvo in značaj.

Na rjavo, od konjskih kopit steptano zemljo, je lila srepa sončna svetloba, v kateri so vsi predmeti zardevali od sramu in poželjenja.

Ko je po dolgem času spet odprl oči, se mu je zazdelo, da v velikanski daljavi goré gozdovi. V bližnji gori je votlo zagrmelo, gora se je premaknila, kot da je nastal potres. Bežal je čez pokrajino in ni vedel, kam se naj zateče. Zazdelo se mu je, da tudi drugi tečejo za njim na vse strani sveta, kot da je nastopil konec sveta. Ali pa vsaj velika povodenj. Čutil je nekakšno živalsko besno sopenje tik za seboj. Potem je videl, da celotno človeštvo brezglavo bega sem in tja, kot da se je dokončno ulovilo v pastí noči, ki ga ne bodo nikoli več izpustile iz svojih krempljev.

Končno se je s temnovijoličasto množico, ki je zardevala v sončni krutosti kot predpotopni kuščar, znašel na strmem vrhu neznane gore. Čez spečega se je poganjal veter, ki je naraščal v vihar. Naenkrat je lahko pogledal Soncu naravnost v obraz. Prekrivali so ga temni, nevihtno *naelektreni*⁽¹⁾ oblaki. Pihala je močna burja.

Sonce se je skušalo rešiti iz nevihtne gošče, poganjalo se je iz zastrtosti v novo jasnost, vendar nevihta ni popustila.

Sredi boja dveh sil je Sonce žalostno odprlo oči. Žarna je zadelo v srcé. Videl je, da Sonce joče v velikanski žalosti, kot da je izgubilo najboljšega tovariša, najdražjo izvoljenko ali pa očeta in mater hkrati. Jokalo je s takšno močjo in stanovitnostjo, da se je nevihta spremenila v dolgotrajno deževje. Iz oblakov je lila voda. Potem so se skozi goste koprene deževnih hlapov in meglá pognali prameni sončnih las. Na Žarnov obraz so pogledale neznansko velike sinje oči Sonca. V njihovih zenicah je mladenič zagledal nevarno, zamolklo utripajočo žalost. Sonce je širilo svoje zenice, tako da je bil popolnoma omamljen od njegovih oči in čudnih sanj.

Medtem ko je veter besnel čez gozd in goro, je Sonce odpiralo oči. Iz jamic v njihovih kotih je namesto svetlobe lilo

⁽¹⁾ Besedna igra: ELEKTRÓN, starogrško ime za jantar.

žolto trakovje vesoljske žalosti. Vsa pokrajina se je zlatila v nesreči. Solze nesrečnega Sonca so škropile po rekah in jezerih ter vdirale v prostrana morja. Ognjeno žareče kaplje jokajočega Sonca so se ob dotiku s hladom mrzle morske vode strjevale v temno medene kepe izredno dragocene snovi. Zibale so se v vodi, polzele na morsko dno, bleščale tam kot čudovitost sredi jeznega dogajanja. Jantar je vsemu svetu oznanjal sončne skrivnosti. Veličastno božanstvo je v njem odsevalo v neštetih odtenkih neuničljivega žara.

Mladi mož je sanjal vse lepote in grozovitosti bivanja. Sanjal je, da gleda Sonce in njegovo žalost. Potem pa se mu je začelo dozdevati, da prihaja sinjina, ki ga je sredi moči sončne svetlobe že docela prevzela, iz neznanih, široko razprtih oči neznane ženske duše. Nevarna modrina teh oči ga ni hotela izpustiti. Razločno je videl, da čez obraz mladega dekleta, ki ga je skoraj nepremično motrilo, padajo dolgi, pšenično rumeni lasje. Njene modre oči so zrle vanj s tako stanovitnostjo, da se je moral dokončno prebuditi. Zdelo se mu je, da so mu sanje napovedale odločilno srečanje. S kom in zakaj? Kakšno SREČANJE?

Slišal je, kako so se vrata v izbo, v kateri je spal s hlapcem, previdno odprla. Pred njima je stala hišna gospodinja. Gledala ju je z nekakšno zadrego na obrazu. Bila je majhna, debelušna ženska, opravljena v sivkasto kočemater⁽²⁾ iz domače preje. Njeni očesci, dve temnorjavi kroglici, sta švigali sem in tja po prostoru, kot da sta se pripravljali na dokončni sunek, ki bo dokončno predramil oba zaspanca.

“Kmet mi je naročil, naj vaju zbudim! Sonce že stoji visoko na nebu.”

Žaren si je preplašeno pomel oči. Bil je še čisto sredi sanj, zdaj pa je namesto lepega dekleta zagledal to ženščino!

Medtem je njegov hlapec že vstal iz postelje in si vzel čas za nekatere nujne jutranje postoritve.

V stranskem prostoru je stal lesen čeber z mrzlo vodo. Ko sta se umila in oblekla, sta po stopnicah, ki so spet pokale pod njunimi hitrimi koraki, hitela v veliko sobo, kjer je

⁽²⁾ Oblačilo so imenovali tudi kočemajka ali kučemajka.

kmet s svojo družino že sedel pri skledi, iz katere se je prijetno kadilo.

“Pozdravljena! Pijta in jejta na božji užitek!” je rekel gospodar in ju povabil k mizi.

Gospodinja je vsakemu ponudila veliko leseno žlico. Jedli so *kašo* iz različnih vrst žita, v katero je bila zakuhana tudi okusna zelenjava.

Obema *potovozcema* je jed, ki je od doma pravzaprav nista poznala, kar dišala. Po drugi strani pa je tudi lakota naredila svoje.

Še zgodaj dopoldne sta se potem pristrčno poslovila od gostiteljev. Na veliko sta se zahvaljevala za gostoljubnost. Žaren je poleg tega znal pristaviti, da bo o vsem natanko poročal tudi očetu, ko se, če Bog da, srečno vrne domov. Te mladeničeve besede so naredile posebno dober vtis, saj je bil stari trgovec iz Zovice zaradi svoje prijazne narave pa tudi denarne veljave spoštovan daleč naokrog po svetu.

Konjiča sta kmalu zatem urno drobila pot nekam pod gozdne hribe, ki so se v dolgem pasu ob močvirski ravnici vlekli vse do Gradišča v Emoni.

Prebivalci so ju zvedavo pozdravljali. Ko sta se vozila skozi lepo urejene vasi, so petelini peli in kikirikali kot za stavo. So pred nenavadnima tujcema na vozu hoteli braniti svoje ozemlje pred vdorom vsega drugačnega in nenavadnega?

Nekaj oblačkov je viselo nad zemljo kot sveže belo cvetje. Gorjan je radostno pokal z bičem in konja sta hitela v dalj, kot da bi tudi onadva hotela čimprej priti v mesto ob leno tekoči Ljubljanici.

Opoldne je čez hrib in ravnico pod njim prasketala žerjavica predpoletnega sijaja. Bori so se poganjali nekam v breg. Med njimi se je spreletavala *pestrozvočnost* ptičjega petja.

Na poljih je zelenelo mlado žito, nad njim je letel škrjanček in veselo popeval.

Gorjan je dvakrat ali trikrat švrknil z bičem nad hrbtom levega konja. Ime mu je bilo *Dobro*, drugega sta klicala *Silo*. Bila sta lepa, mišičasta vranca, navajena dolgih pohodov od enega konca svetá do drugega.

Vzadaj, za grebenom najbližjega hriba, se je raztegnilo barje. Če se je *potovozcema* odprl pogled na svet pod njima, so se močvirske trate širile proti vlažnim meglicam na obzorju ter izginjale pred temnim, velikim hribom na drugi strani pokrajine.

Predpoletje je hodilo svojo posebno pot med grapami, borovci, žitnimi polji in močvirskimi travami. Toplo, prelestno svetlobo je sipalo na jate lastovk, na ščinkavce, škrjance in vrabce, ki so se oglašali iz globin žitnih polj in izza napuščev na hlevih in gospodarskih poslopjih, če se je voz premikal skozi eno od številnih naselij, ki so se ujela ob poti v Emono.

Ko sta se vozila že nekaj ur in se je sonce že zdavnaj začelo nagibati proti zahodu, sta se spet ustavila. Nekje v bližini so stale tihe, spokojne domačije, toda življenje se je skrivalo za njihovimi stenami in očitno sploh ni bilo tako mirno, kot se je zdelo. Kmetje so se v notranjosti prostorov pehali za številnimi postoritvami. Jeza in gnev, ki sta trla ljudi, navzven velikokrat nista bila vidna. Seveda so bile tudi izjeme. Srečne družine. Ljudje, ki so se ljubili in spoštovali. Vendar je bilo med ljudmi verjetno vedno več nesreče kot ljubeznivosti.

"Tak je ta svet!" je rekel Gorjan in pljunil v dlani. Njegova usoda ni bila najboljša. Ni preveč zaupal v človeški rod, čeprav se mu pri *trgovčevih* v Zovici ni godilo najslabše. A nekaj je gospodar in drugo hlapec ali dekla!

Ko sta se konja odpočivala v sočni travi, sta se *potovozca* zalagala z malico, ki se je vozila z njima na vozu. Poleg trdega za več mesecev spečenega kruha so bile tu klobase in sir, ki so jima lajšale naporno življenje. Tudi čutarica z vinom je rada krožila od ust do ust.

Počasi sta se odžejala. Čeprav sta hotela še pod večer priti v mesto, je bilo več kot očitno, da sta se uštela, saj je do Emone bilo še en dan vožnje.

Voz sta za kako uro še pognala naprej. Bržkone sta hotela priti do večjega naselja, kjer bi mogla spat pod toplo streho.

Končno se je tudi ta načrt ponesrečil. Znašla sta se sredi precej samotne globeli. Od vseh strani se je začel valiti mrak. Metal je dolge temne jezike na pokrajino.

Konja sta postala nemirna. Ustavljala sta se, prhala in rezgetala. Morala sta ju izpreči in napojiti v bližnjem potoku, ju okrtati in jima poleg travnate paše ponuditi dobrega zrnja za pod zob, da se okrepi in postaneta spet bolj vesela. Sama pa sta po že stari navadi zlezla pod plahto na vozu.

Na nebu so zažarele prve zvezde. Gozd se je pogreznil v večerni molk, le voda v bližnjem potoku je veselo šumela, ko je pršila čez kamne na svojem teku v dolino. *Potovožca* sta se pokrila s toplima odejama in si pripovedovala šale in zgodbe iz bližnjega in daljnega življenja. Največ jih je seveda poznal Gorjan, ki je bil v teh stvareh zelo izkušen.

Tudi zdaj je Žarnu pripovedoval eno od tistih zgodb, zaradi katerih potem od groze ni mogel zaspati.

Razlagal mu je resnično povest o goslaču, ki ga je noč zalotila sredi gozda. Urno je bil pospešil korak, da bi čimprej prišel do bližnje vasi. Vendar se je očitno izgubil, zakaj na noben način ni več našel poti iz gozda. Prav verjetno se je vrtel v krogu.

Nenadoma so za njim zažarele velikanske oči. Bile so rdeče kot razbeljeno oglje. Čutil je vroči dih zveri, ki je divje sopla za njim. Ga je zasledoval volk ali hudobec?

Goslač je napel struno, da je zazvenela lepa pesmica. Zver, ki se je že pripravljala na skok, je zaustavila korake in začela poslušati.

Goslač je igral na strune kot nor. Igral je in igral ter hkrati hitel skozi temo, da bi se rešil iz gozdne nevarnosti. Nenadoma mu je počila struna. Pošast za njegovim hrbtom se je usločila, kot da se pripravlja na napad. Urno je izvlekel iz rokava novo struno in jo napel. Zaigral je še lepšo pesmico. Nevarnost za njegovim hrbtom je strigla z velikimi ušesi in se le počasi pomirila. Spet je igral kot nor in spet mu je počila struna. Iz rokava je potegnil še drugo in tretjo in ju napel. Igral je najlepše napeve svetá, nesreča pa je vseeno stala za njim. Bila je *usodna noč*. Spet mu je počila struna. Zdaj je iz rokava potegnil še zadnjo, ki jo je imel na razpolago. Igral je čudovito in pretresljivo. Nevarnost ga je motrila z žarečimi očmi in poslušala. Igral je in blazno hitel, da bi se rešil. Končno se je prebil iz gozda. Pred njim se je belila vas. Še je igral in pel. Čutil je, kako je v veliki bližini švignila puščica, ki

jo je moral neznan lovec izstreliti z loka. Zver za njegovim hrbtom je smrtonosno zarenčala. Goslač se je ozrl. Za njegovim hrbtom je ležal mrtev volk, pred njim se je v mesečini zasvetlikala vas.

Ko je Gorjan končal s pripovedovanjem, je bil Žaren brez besed. Ni mogel zaspati. Presneta povest. Šele, ko ga je hlapec pokril s težko ovčjo kožo, se je pomiril.

"Jutri morava čim prej potegniti voz iz te gozdne luknje," je rekel Gorjan in se zasmeljal. Šele zdaj je Žaren lahko zaspal.

(Odlomki iz še neobjavljenega romana JANTARSKA ZVEZA o življenju v stari predkrščanski Evropi, ki izide pri Mohorjevi založbi v Celovcu.)

ČRNA KAVICA

Bilo je spomladi, nekega dolgočasnega in vročega popoldneva, ko je Štefan, diplomiran knjigovodja in tipičen primer sodobnega profesionalca in hkrati svobodno zaslužnjega v stroju kapitalističnega megalopolisa, končal vse obiske in opravke za tisti dan in mu ni preostalo drugega kot da se čimprej spravi na pot proti domu. Štefan je bil po naravi pragmatik in so se njegove korenine kar hitro vrasle v to rodovitno zemljo, čeprav je podzavestno tiščal kvišku kot tramvajski drog proti električni žici k svojim starim navezam onkraj oceana. Imel je srečo, da ga oče ni preveč vpregel z delom v mehanični delavnici in ga pustil v miru študirati. Danes, ko je dosegel relativne uspehe, z zadovoljstvom povrača svojim onemoglim staršem njihovo ljubezen, pa še v skupnosti ga včasih porabijo za kakšno delo, kar mu daje posebno občutje izpolnjenega poslanstva, ki pa včasih že prestopa mere samovšečnosti in gotovega napuha.

Štefanove noge so danes pretolkle križem kražem kar nekaj kilometrov razbitih pločnikov buenosaireškega centra, da so se mu že kar opletale in ga držala pokonci le še ideja, da bo njegova borba najbolje poplačana, če se bo čimprej dokopal do parkirišča in zdrvel proti domu, kjer ga bo čakal ženin objem, mrzel tuš pa kozarec piva...

Zavije okrog vogala Floride in Paragvaja, ko skozi vrata kavarne Florida Garden dihne vanj čudovita in prijetna aroma po kavi. Razbolele noge so se mu kar zapičile v pločnik, da je obstal kot paraliziran in srkal prijetni vonj ter kolebal, ali bi ali ne bi, saj bo izgubil le par minut, potreben je pa bil tiste dozice kafeina, ki bi mu pognala v tek nekaj malo adrenalina, ki ga je njegov organizem tisti trenutek nujno potreboval. Pa tudi zaslužil si ga je tudi, si je vtepal v glavo. Nekaj

trenutkov je tako topo strmel v steklena vrata kavarne in kolebal, ko ga prebudi klic v topli slovenščini:

“No, kaj pa vi tukaj? Ste mislili stopiti na kavico?”

Še preden se je obrnil ga je že po glasu spoznal, in moral si je priznati, da ga je neprijetno spreletelo. Odkril ga je njegov stari znanec, skoraj prijatelj, Mišo, dober človek, a neznansko težak, kateremu bi se prav gotovo izognil, če bi ga on prej zagledal. Videla sta se zelo poredko, čeprav sta se pred leti skupaj udeještovala pri društvu. Mišo je kakih šest let mlajši od njega, zato ga vika, kot so ga doma naučili, Štefan ga pa tika, a mu ni nikoli ponudil, da bi ga tudi on lahko tikal. Bil mu je namreč kar nekam zoprn, celo bal se ga je, kadar ga je kje srečal, ker se je zapičil vanj in ga ni zlepa izpustil. Mišo namreč spada med tiste ljudi, ki začenjajo razgovor z vprašanjem “No, kaj pa vi mislite o tem in tem?”, pa še preden poiščeš pravšno misel v odgovor, ti že izstrelji svojo oceno, ti začenja razlagati svojo resnico, najsibo o politiki, gospodarstvu, o veri ali kakršnikoli temi, vedno je on vedel za “pravilno in zveličavno” resnico. Štefana je vselej dobesedno razorožil, pa je znal molče in vdano sprejemati njegovo prisotnost, ki jo je pa v svoji intimnosti smatral za pravo agresijo in jo je prenašal samo iz prave krščanske ponižnosti, stoično in kar se da molče. Niti ga ni motilo dejstvo, da se je zavedal, da je za to njegovo resigniranostjo precejšna doza napuha, celo skušal je uživati to svojo držo. Pazil je, da skoraj ni odprl ust, le pritrjeval mu je stalno, čeprav bi mu najrajši kako ostro zabrusil, kajti spreletela ga je mrzlica ob misli, kako bi Mišo reagiral na njegovo oporekanje. Vzbudil bi pri njem bogve kakšne prastare sile, ki bi ga zagnale v polemiko in z zmago-slavno strastjo bi dokazoval, da je ta njegova razlaga pravilna in naj ne bo vendar tak bedak, da tega ne uvidi. Nekajkrat se je Štefan spustil z njim v to drugo fazo, vendar je vselej opešal, kar ga ni bilo sram priznati. Tolažil se je, da se bori s slonom, s težko živaljo, in ni ga mikala taka borba.

Imel pa je Mišo še druge značilnosti zunanjega videza, ki Štefanu niso bile privlačne, pravzaprav so ga odbijale od njega. Vedno ga je videl nekoliko zanemarjenega, skuštranega, neobritega. Tipičen samec. In ker si je že ustvaril o njem takšno odklonilno stališče, je vedno znova brskal po njem in odkrival še več negativnih lastnosti. Odkril je, na primer, da ima prhljaj in si ga ne skrtači z ramen. Iz ust mu je tudi čudno dišalo,

ker je imel navado, da je v pogovoru svoj obraz preveč približal in zapičil svoj ostri, sicer pa dobrodušni pogled vanj. Odbijal ga je pri njem tudi njegov način rokovanja, kadar sta se srečala, kajti roke sploh ni stisnil, položil mu jo je v dlan in pustil, da je Štefan mahal gor in dol s tisto mehko mesnato gmoto. Obupen občutek. V tem iskanju napak je Štefan šel tako daleč, da si je dejal, da prav gotovo tudi po potu smrdi, da, staval bi ne vem kaj, da je bilo tako.

In danes ga je Mišo spet ujel v svojo past, ker mu je naravnost nastavil zanko, iz katere se skoraj ni dalo izmuzniti.

"Stopiva na kavico," je smehljaje ponudil. V sekundi je Štefan izdelal strategijo, da se mu le izmuzne. Imel je več načrtov, na primer mu reče, da absolutno ne more, ker se mu strahovito mudi, da se žena slabo počuti in ga čaka ob gotovi uri, da ji prinese zdravilo. Drugi načrt, da mora teči k mehaniku po avto, sicer mu uide in ostane brez avta. Nesramne laži, a riskiral je greh pred uničevalno nevarnostjo, ki ga je čakala, če bi sprejel njegovo ponudbo.

Le kaj je imel Mišo danes za bregom? Zadnje variacije na borzi, arabski atentat na židovsko institucijo, razvoj in zapletli slovenske politike? Štefanu so šli lasje pokonci, ko je premišljeval, kaj ga čaka.

Mišo je opazil njegovo cincanje, ki ga je spremljal obupan obraz premaganca. Verjetno se mu je Štefan celo zasmilil in preden mu je dal priliko, da sploh odpre usta, ga je prijel za ramo in proseče dejal:

"Dajte no, pridite, rad bi se pomenil z vami!"

To je izrekel tako toplo in s tako milino, da je Štefanu podrl vse obrambne načrte in mu je, premaganec, molče in vdano prikimal. Vstopila sta in našla prazno mizico v kotu, tik ob oknu. Štefan je naročil "cortado", z mlekom "okrnjeno" kavico.

Glede kave ima Štefan povsem svojo, osebno in zelo intimno teorijo. Pravo, črno kavo najbolj uživa, kadar jo pijeta z ženo sama, najsibo doma ali v kavarni, s posebno zbranostjo in ceremoniozno predana temu skromnemu užitku, ki preostaja priletnim ljudem kot eden zadnjih zemeljskih privilegijev. V spominu ima obiske pri svojih starših, ko je njegov oče vedno pripravljaval turško kavico, kot neko neobhodno in sila resno opravilo. Mama je očetu popolnoma prepustila to zadevo, ki

je bila bliže religioznemu obredu kot navadni kuhinjski banalnosti. Trdila je, da dobro kavo znajo pripraviti le moški. In oče je bil zelo ponosen na to, saj je vedel, da ga v tem nihče ne prekaša. Znal je kupiti pravo mešanico in poznal je pravi proces kuhanja. Njegova kavica, turška in črna, je bila vedno introitus v družinsko sproščenost in predanost. Zato je bil Štefan že od nekaj izbirčen gledé kave, posebno kadar je bil v družbi. Le ob trenutkih, ko je čutil, da ga z družbo navezuje neka posebna, višja stopnja zbranosti in spoštovanja do prisotnih, je prosil črno kavo, sicer jo je raje "prerezal" z mlekom, kot rečejo tukaj. Zato je tokrat, v tistem baru na Floridi in Paragvaju, naročil kavico z mlekom, ker se ni hotel predati Mišotu in njegovim banalnimi ekonomskim in političnim teorijam in dokazovanjem, katerih diskutiranju se je že vnaprej odrekel.

Popolnoma umirjen in resigniran je Štefan čakal, da mu Mišo zaupa, zakaj ga je pravzaprav povabil k tej ceremoniji. A Mišo je molčal in se igral s Štefanovo usodo očitvidnega premaganca, ki se je stojično in potrpežljivo pripravljal na svoj že znani prodor: "No, kaj pa vi pravite k...". Čakal je, kot bik v areni, da ga torero izzove.

Hrabro je prenesel to začetno fazo in Miševo neusmiljeno prebadanje s svojim, kot po navadi, malce zasmehljivim pogledom. Dejal si je: "Danes bo Mišo začel z novo metodo, izbral si je novo igro, da se bo pozabaval z ubogo žrtvijo, ki nima niti energije, še manj pa živcev, da bi sprejela kak besedni dvoboj z njim. Premeteni Mišo si je umislil novo strategijo, da me tokrat dokončno uniči. A ne dam mu tega užitka, ne bom se pustil izzvati ali kako drugače razdražiti!"

Štefan enostavno ni želel spopada. Molčal je, čakal in pazil, da niti za las ne pokaže nemira ali nesigurnosti, sicer bo po njem. Pustil je Miša, naj tudi on trpi.

Tako so prešle minute molka, pa se Štefan končno okorajži in mu izzivalno pogleda v oči in mu ne umakne pogleda, kot: "Tak daj že enkrat, stresi vame svojo municijo!"

Tokrat je Mišo, očitvidno poražen od Štefanove strategije, počasi premaknil svoje telo, pomencal z rokami, in treščil vanj: "Veste, poročil se bom."

Štefan je bil prepričan, da je njegov prijatelj pričakoval, da se bo zaprepaščen zgrudil pod mizo, da bo zagnal krik

in vik, da ga bo zagrabil za obratnik in mu tulil v obraz, "Kaj pa ti je, za božjo voljo? Pri tvojih letih, ali si čisto...". Ne, si je dejal Štefan, ohrani kri mirno! Priznal je, da ga je Mišo presenetil, da sploh ni pričakoval te njegove strategije. "Ne, ne smem se mu pustiti, čeprav je ta njegov prvi naskok štel v njegov prid. Bodi miren, si je rekel, tukaj je nekaj čudnega, nekaj novega, kar sploh ni šlo v zbirko Miševih kalupov. Čutil se je izgubljenega, a vedel je, da mu tega ne sme pokazati. Zato je popolnoma mirno in skoraj brezbržno odgovoril:

"A tako? Čestitam!"

Istočasno je začutil neko intimno reakcijo: vzbudila se mu je skrb za to nesrečnico, njegovo izvoljenko. Mišo ga ni niti malo skrbel v tistem trenutku.

Ker pa Štefan ni pokazal prevelikega začudenja, kar je bilo v njegovem strateškem načrtu in mu je tudi dvignilo borbena moralo, je Mišo malce razočaran nadaljeval:

"Iz Slovenije je moja nevesta, pozna se že nekaj let, prav-zaprav družino sem poznal že pred vojno. Iz mojih krajev je, tam blizu Domžal."

Takrat se je Štefan zavedel, da se mu je vsa obrambna strategija v hipu zrušila in da bo moral tega svojega prijatelja malce bolj človeško ali vsaj realno analizirati. Najprej je začuden ugotovil, da danes Mišo morda sploh ne misli govoriti o svojih gospodarskih in političnih teorijah in ga je to kar precej pomirilo. Začel je resno analizirati Miševe besede. Najprej je izluščil dejstvo, da Miševa izvoljenka ni kaka mlada nevestica, ki bi vžgala stari panj. A kaj bo torej? Bogata vdova? Stara samica?

Štefan je zaenkrat pustil to razglabljanje in izrabil mešanje sladkorja v kavici, da si je medtem v mislih narisal portret njegove neveste. V nekaj sekundah mu je bila popolnoma jasna njena podoba: okrogel, zagorel obraz, rožnata lica z zadržanim in malce zagonetnim nasmeškom, kot se spodobi kmečkim nevestam, s kodrastimi svetlo-kostanjevimi lasmi in z neizogibno rožo v laseh.

Zdrnil se je, ker je v hipu občutil, da bi sedaj že bila vrsta na njemu, da kaj spregovori. Ne da bi kazal preveč zanimanja, ga je protokolarno vprašal:

"Kako ji je pa ime?"

Kot, da bi bilo to najbolj važno zanj!. Tisti trenutek se je Štefan zavedel svoje pretirane krutosti do Miša.

"Lojzka je".

Ta odgovor ni popolnoma nič spremenil Štefanovega stališča do prijateljeve poroke, niti nevestinega portreta, ki ga je imel v glavi. V hipu je še naslikal vrsto drugih podob: mož in žena pri oltarju, pozdravi svatov ob izhodu iz cerkve, družba pri mizi na pojedini, mladoporočenca pri plesu. Takrat ga je spreletelo, ker je za las manjkalo, da se ni zakrohotal. Zavedel se je, da njegova krutost skoraj nima meje. V hipu se je zresnil in se prisilil malo bolj koncentrirati v prijateljevo zgodbo. Obenem pa se ga je začelo polasčati neko bolj sproščeno občutje, da ga danes Mišo ne bo moril s svojimi teorijami, ampak mu bo povedal morda navsezadnje še zanimivo storijo.

"Mišo dragi, povej kaj več o tvoji nevesti, kako se je cela stvar skuhala?"

"Vi mene dobro poznate, vi veste da ne mislim storiti nobene norosti."

Štefan je sprevidel, da je prijatelj začutil njegovo ironijo. Žal mu je bilo, da mu je morda to dal na neki način čutiti, in sklenil je, da to popravi.

"Mišo dragi, iznenadil si me, a vеди, da se veselim te tvoje odločitve. Torej, poznata se že več let?"

Očividno je bilo, da bo sedaj pogovor stekel bolj naravno, bolj prijateljsko. Mišo je to začutil in bolj korajžno nadaljeval:

"Da, spoznal sem jo pred štirimi leti na obisku domá. Naši družini sta se dobro poznali, bili smo pač sosedje, čeprav so moji starši kakih deset let starejši. Moja družina je bila vsa na domobranski strani, njena pa je bila razdeljena. Njihov oče je umrl tik pred vojno, imel pa je dva sinova, eden je šel v partizane in je tam izginil. Ne ve se, če je padel v borbi ali Bog ve kje. Drugi brat je nekaj časa nihal, potem pa so ga prijatelji pritegnili k domobrancem in je končno izginil v Rogu..."

"Torej je bil njen brat s tvojimi na postojanki?"

"Tako je, čeprav so moji bratje kasneje odšli v bataljon."

Štefan je nehal spraševati, ker ni želel, da bi Mišo izgubil rdečo nitko pripovedovanja, ki je počasi postajalo zanimivo.

Pustil je iniciativo Mišu, ki je po trenutkih premolka nadaljeval, kot bi sam čutil, da mora bolj potanko obrazložiti zadevo.

“Leta petinštirideset je bilo. Saj veste, na vasi smo vedeli do potankosti, kaj se okoli nas dogaja.”

Takrat je napravil spet dolgo pavzo, kot bi izrabil, da do konca posreba kavo, a je bilo očitno, da je cela zgodba dobivala neko gostoto, ki je zahtevala od njega vedno večji napor. Obraz mu je postajal vse bolj resen, skoraj žalosten.

“Lojzkina mati, vdova, je živela sama, revica, le enega sina je še imela, domobranca, pa ga ni bilo nikoli doma, ker je bil v bataljonu.”

Mišo je spet zagozdil čas z mučno pavzo, ki se je Štefan ni upal prekiniti.

“Takrat so prišli v vas Vlasovci, ravno, ko so bili domobranci v akcijah. Takrat se je zgodilo.”

Utihnil je in pustil, da Štefanovi možgani sami nadaljujejo zgodbo, ki je v trenutku izgubila sleherno drobtinico površnosti. Začutil je ostrino njegove krute povesti in se v hipu sklonil bližje k njemu ter skoro zašepetal:

“Vlasovci so posiljevali ženske...”

“Tako je, dragi moj, in tako je bilo s to ubogo ženo.”

Nastale so minute molka, ko je bilo čutiti, kako je Miša stisnilo v grlu, Štefan pa je molčal. Vedel je, da nima pravice spregovoriti besede. Mišo pa se je zravnal in gledal strmo v prijatelja, ki je čutil, da gleda skozi vanj, nekam v daljavo.

Spoštljivo je Štefan čakal na nadaljevanje. In Mišo je spregovoril, popolnoma mirno, resno in zbrano, kakor duhovnik pri mašnem obredu:

“Zanosila je vdova in ni hotela odpraviti. Ljudje na vasi so se je začeli izogibati, ker so vedeli, da bo porodila tujega pankrta.”

Nič ni zmotilo gostote Miševe zgodbe, niti tuljenje reševalcev, ki so drveli mimo, niti sovražni cigaretne dim od sosednje mize. Štefan je čutil, da se je center vesoljstva preselil ta hip med njiju.

Mišo je povesel v mizo in po daljši pavzi nadaljeval:

“Saj veste, nato je prišlo do razsula, domobranci so zbežali, cela moja družina se je znašla na Koroškem. Od tam so vrnili mojega očeta in oba brata, ostala sva sama z materjo.”

Spet je obmolnil, nad njima je postal zrak neznansko težak, minute molka so Štefana potiskale k tlom.

“In kako je bilo z Lojzkinjo mamo?”

“Si lahko mislite. V začetku leta 1946 je porodila hčerko, Lojzko. Lepo, črno lasno deklico.”

Mišo je še vedno strmel v mizo, v prazno skodelico kave. Njegov molk med posameznimi stavki je bil nedotakljiv. Štefan ga je v tem trenutku začel spoštovati in se obenem čudil samemu sebi, kako ga je ta fant pravzaprav brez borbe razorožil. Ponižno je prenašal te njegove pavze, ki so zaorale v sredo dramatične zgodbe.

“No, in deklica je rasla in postala prav lušno dekle, čeprav je imela nekaj kavkaških potez. Pa se je še kot študentka zaljubila v mladega umetnika, pijanca in narkotika in se z njim poročila. Pravzaprav sta šla kar tako živeti, brez pravega dohodka, brez pravega poklica, oba bohema. K sreči je fant ni mogel potegniti v droge in alkohol. Ona se je borila več let, da je doštudirala in potem garala, da je preživljala oba. Dobila sta tudi otročka, hčerkico, revico. Prizadeto. Lojzka je bila prava herojka. Negovala in stregla je bolnega moža, pestovala punčico, hodila v službo, sam Bog ve, kako je zdržala. K sreči jo je mati naučila moliti in našla je zatočišče pri Brezjanski, sicer bi bilo po njej. Čez nekaj let je mož umrl in ostali sta revici sami.”

Sedaj je Mišo globoko zajel sapo in dvignil pogled, češ, tukaj me imaš, vprašaj me, kar hočeš, poigraj se z mano! Obsodi me in norčuj se iz mene! A ostal je nem in nebogljen, kot da bi pričakoval graje in posmeha.

Molk je postajal nadležen in Štefan ga je pretrgal z nič manj nadležnim vprašanjem.

“Dobro, in potem, kaj se je zgodilo?”

“Prav tista leta sem prvič šel v domovino. Predstavili so mi to dekle ali gospo in s prvim pogledom nanjo sem začutil neko spoštovanje, skoraj občudovanje do nje. Bila je ponosna, prav nič ni pokazala vseh ran, s katerimi ji življenje ni skoparilo. Postala sva prijatelja in si mnoge ure pripovedovala zgodbe, vsak svoje. Njo je zelo zanimala naša Argentina, bila

Marjanca Savinšek: "Devica iz Fontenay-a" - Olje.

je vsa vzhičena nad mojim pripovedovanjem. Vendar, od časa do časa se ji je zarosilo oko in se je vedno oklenila prizadete- tega otročiča. Takrat sva vedno obmolnila, kot bi se nama pogovor iztekkel..."

Mišu so se oči zalesketale, globoko je šel po sapo in dobil je spet svoj veseli izraz.

"Nato sem se vrnil v Argentino, ampak obljubila sva si, da si bova pisala, in držala sva besedo. Ona mi je vedno govorila o svoji deklici, ki jo neskončno ljubi, tako da sem jo še jaz začel ljubiti. Res, našel sem naenkrat pravi smisel mo- jega življenja. Pred dvema mesecema sem spet skočil v Slovenijo, pa sem ji kar naravnost ponudil roko. Revica se je najprej zjokala, potem pa kar pritrdila. No, tako se sedaj odpravljam za stalno v Slovenijo. Tukaj sem že likvidiral vse svoje stvari, prodal hišo in avto, tam pa imamo našo domačijo pa dobre sosede."

Mišo se je zravnal in zmagoslavno, skoraj izzivalno pogle- dal Štefana, ki ni mogel zakriti svojega poraza in se osramočen obupno zvijal v svoji ranjeni samoljubnosti. Začutil je, da je njegov prijatelj Mišo, ta nesrečno težki in tako antipatični Mišo zablestel pred njim kot angel, kot heroj, kateremu bi se moral do tal pokloniti.

Še ena stvar je motila Štefana, tista slika, tisti njegov prvotni portet Miševe Lojzke! Iztrgal ga je iz možgan in ga uničil, pa istočasno skušal izdelati novega. A ni mu šlo. Stiskal je v možganih in se jezil, da ni zmožen umisliti si vizije neke osebe, ki mu je bila tako lepo opisana. Omagal je in si skru- šeno priznal, da je poražen. A še bolj ga je motila njegova slika o Mišu, ta vendar tako neoporečno objektivna slika, ki jo je v svoji ošabnosti izdelal o njem.

Naenkrat je videl, da Mišo nima prhljaja na ramenih, ni več čutil nobenega čudnega duha iz njegovih ust, pa prisegel bi, da tudi ne diši po potu. Štefanu se je vse zavrtelo, ni si mu upal pogledati v oči. Slednjič je, premaganec, počasi dvignil glavo.

Njun pogled se je srečal, v Miševih očeh je opazil lesk, a tudi v Štefanovih je bilo premnogo zvezd. Zagrabil je Miševo roko na mizici in jo stisnil:

"Čestitam, Mišo dragi, ti moj izgubljeni prijatelj, zares iz srca ti čestitam!"

V svoji desnici je začutil močan prijem, da ga je kar zabolelo. Dolgo sta držala tako roki. Štefan je bil osramočen za vsa leta podzavestnega prezira, a obenem neznansko srečen, da je odkril človeka, dobrega prijatelja, ki ga prej ni poznal.

Mišu se kar ni hotel izgubiti nasmeh na licu. Vedel je, da je končno spet našel prijatelja, ki se mu je vedno izmikal.

"Še eno kavico bova spila, Mišo, kajne? Tokrat jaz povabim!"

"Seveda, z veseljem"

Štefan je poklical natakarja: "Mozo, še enkrat kavo!"

"Cortado?" je vprašal natakar.

"Ne, tokrat prinesite črno kavo, café café!"

ŠE EN TOKIJSKI ESEJ

**(brez serijske številke, a med cvetočimi češpljami,
ki dišijo tako opojno kot najboljši
japonski "sáke")**

Sprehajala sva se ob reki Ára. Ne po vsej njeni dolžini, ki znaša 144 km — izvira v višini 2460 m. v pokrajini Sáitama, in se izliva v Tokijski zaliv. Če bi Japoncu rekel, da sem se sprehajal ob reki Ára in če bi Japonec bil radoveden, bi me vprašal, katero reko Ára menim. Je namreč še ena, pisana z enakim japonsko-kitajskim ideogramom in enako naglašena (po tokijskem standardu), vendar izvira v pokrajini Tóčigi in je dolga le 66 km; tudi nima časti, da bi se izlivala v Tokijski zaliv. Še ena, enako pisana in izgovorjena, izvira v pokrajini Jamagáta in je dolga 70 km; še ena "istoimenka" izvira v pokrajini Niígata in je dolga 62 km; še ena "istoimenka" - zadnja, hvala Bogu! — izvira v pokrajini Jamanáši in je dolga 37 km. Samo tista, ki sem jo omenil za začetku, hiti lagodno, a neustavljivo v Tokijski zaliv, in ob njej sva se sprehajala. Od nekod je veter nosil prijeten vonj cvetočih češpelj; za tak vonj jih je bilo treba kar precej, a za naju so bile nevidne. Po reki se je pomikal tovorni vlek, naložen s hlodi. Med soncem in najino ravnino se je razprostiral lahen mrč, lahen je bil tudi hrup, ki je iz vlemesta prodiral do naju.

Skrajni čas je, da predstavim svojega spremljevalca. Gospod M., računalniški izvedenec, v službi pri računalniškem oddelku tokijske mestne uprave. Star še ne 50 let, a že s srebrno se svetlečimi nitmi v laseh (nekdo mi je nekoč zaupal, da je temu kriva pomada). Danes je dela prost, ker imamo državni praznik. Doma ga ne pogrešajo, ker je ženo poslal v zdravilne toplice v Júgahára (vse japonske besede pišem tako, kot jih izgovarjamo, razen tistih, ki si jih je koristno zapomniti tako, kot jih latiniziramo na Japonskem, najčešče v tkzv. Hepburnovi pisavi).

Ustaviva se; to je odmor po njegovem pripovedovanju; kako je kot računalniški izvedenec menil, da poteka družinsko

življenje podobno kot računalnik v skladu s strogo logičnimi zakonitostmi; izkušnja mu je razodela, da človek ne deluje po enostavni logiki; izkušnja je bila grenka; zakon je za las ušel brodolomu; rešilo ga je spoznanje, da človek deluje kot neizmerno zamotano zgrajeni računalnik, v katerega je treba zmeraj znova vnašati nepreračunljive okoliščine, ki jih vsak na svoj način o primerni priliki uporabi.

Gledava reko, ki od časa do časa prinese odtrgane veje; nekaj se jih zamota v štrleče kraje brega, druge pa potujejo naprej. Obrne se k meni: "Zdi se mi, da zdaj vem kako deluje filozofija." Nasmehne se; ve, da jo poučujem. V mojem obrazu ne odkrije kritičnega začudenja, zato nadaljuje: "Računalniki predpostavljajo um, ki se zaveda nespremenljivih odnosov med enotami snovi. Ti odnosi se ne spreminjajo, zato lahko na njih temelji aparat, ki ga človek zgradi. Um je čudovita zmožnost. "Iz žepa potegne škatljico cigaret, tudi meni ponudi cigareto, a odkimam: "Hvala! Ne kadim več, odkar sem odkril, da kajenje — vsaj meni — oži dihanje pri plavanju. In plavanje mi je priraslo k srcu." "Zavidam vam," mi reče in zadovoljno-počasi vdihava tobakov dim. Kakor da govori s seboj, nadaljuje s pogledom na reki: "Menil sem — ne, prepričan sem bil, — da je z brnenjem najnovejših računalnikov udarila zadnja ura znanosti mišljenja ali, kakor jo vi imenujete, filozofiji. Menil sem, da bomo namesto filozofije imeli v naslednjem stoletju znanost računalniškega mišljenja..." S prstom odvrže pepel, ki se je bil nakopičil na hitro goreči cigareti. "Zmotil sem se. Veseli me, da sem zmoto odkril." "Lepo ste povedali," povzamem po kratkem molku, polnem ptičjih glasov, vetra, in vonja cvetočih češpelj, "filozofija je znanost mišljenja, ki ima to edinstveno prednost, da zajema snovni svet na svoj nesnovni način in si ga zato lahko jemlje v službo. Ker mišljenje kot takšno ni snovno, je odprto proti zmeraj novim možnostim. Torej tudi v 21. stoletju." "Strinjam se," prikima gospod M. in potepta še tleči ogorek. Nadaljujeva sprehod. Spretno si prižge novo cigareto med hojo. In reče s cigareto med prsti: "Rad bi se seznanil поблиže s filozofijo — ali mi lahko svetujete kakšen uvod?" "Bom šel iskat v večjo knjigarno..." "Japonsko pisano knjigo, prosim," me pretrga. "Se razume," odgovorim, "angleško pisanih uvodov je kar precej, japonskih je pa malo. Največkrat se zadovoljijo z uvodom v zgodovino filozofije in večkrat navajajo le tiste mislece, ki se avtorju zdijo pomembni... Prav vam dam, da naj bo uvod v filozofijo pisan v lastnem jeziku: če je res uvod

v mišljenje, se mora soočiti s prvinami, za katere ima vsak jezik, če je dovolj razvit, svoje besede. Prevodu iz tujega filozofskega jezika zmeraj preti nevarnost zmotnega ugotavljanja istovetnosti." "Vnaprej se priporočam," se rahlo prikloni in smehljaje doda: "Če greva čez most nazaj v mesto, vem za restavracijo z odličnimi kitajskimi rezanci." Gleda me, ker ve, da je tovrstno poročilo obenem povabilo. "Krasno! Plačam pa jaz," odvrnem, on pa: "Ne pride v poštev — saj veste, kdor prvi ponudi..." To je tako na teh otokih. So seveda izjeme, a tokrat je — hvala Bogu! — ni bilo.

Ko greva čez most, ki se trese pod kolesi težkih tovornjakov, mi reče: "Kljub odkritju filozofije me še zmeraj navdaja nezaupanje. Glejte, kako umno je zgrajen ta most: v poštev jemlje širino reke, zmogljivost obbrežnih opornikov, gradbeno snov in pritisk, ki ga mora zdržati odnosno ki se mu mora prilagoditi, n. pr. v primeru potresa. Filozofija pa je — vsaj do zdaj — napravljala vtis ustvarjalne domišljije; spominja me na risarje otroških televizijskih filmov: nekaj je res, drugo pa je privlačno kombiniranje." "Priznam vam, da imam tudi jaz včasih takšen vtis. A to, kar imenujem resnično filozofijo ali filozofijo v pravem pomenu besede, izhaja — podobno kot vsaka druga resnična znanost — iz resničnosti. Česar ne more pojasniti kot nekaj samoumevnega, mora dokazati; druge poti ni, ker gre za znanost nesnovnega mišljenja, ki vanj ne moremo naperiti ne mikroskopa ne daljnogleda." Ozre se proti soncu: "Tako jasna misel zahteva pri tej toploti kozarec piva." Nisem ugovarjal. O kakšni izjemi, ki bi upravičila ugovor, ni bilo sledu. Zdej veste, kako je na teh otokih, kadar ni izjem.

V. K.

(z brega daljnovzhodne reke Ára, s pristrčnim pozdravom.)

STRATEGIJA VRAČANJA V SLOVENIJO

Danes ne bom imel političnega predavanja, razen če lahko rečemo, da je vse, prav vse v najširšem smislu politika. Izkoriščam pač izjemno priložnost, da tudi sam povem, kaj mislim o vračanju Slovencev domov v matico. Lahko bi bil zelo zadržan kot previdni diplomat in bi razmišljanje o tem prepustil politikom in razseljenim Slovincem, vendar pa bi bilo škoda, če ne bi povedal nekaj več. Predvsem sem v tem trenutku na privilegiranem mestu, saj odhajam po dveh letih Argentine v Slovenijo, in sem spoznal ogromno argentinskih Slovencev. Nočem si domišljati, da zdaj poznam težave in bolečine izgnanih Slovencev, teh Slovencev, ki sanjajo o domovini, vendar vam bom skušal svoje dvoletne vtise povedati brez dlake na jeziku, s pošteno in odkrito besedo.

Tretji tabor Slovencev v svetu izseljenskega Društva Slovenija v svetu 6. julija tega leta v Ljubljani je imel temo: "Razlogi, zaradi katerih se Slovenci po svetu NE odločajo za vrnitev v domovino." Prav ta tema me je vzpodbudila, da sem se lotil tega predavanja, čeprav bom govoril samo o slovenski skupnosti v Argentini. Mogoče bi se bolje pripravil, vendar ni bilo več časa. Moja vrnitev v Slovenijo je neizpobitno dejstvo. Lepo se bo vrniti domov, v domovino; vendar priznam, da nisem več ista oseba, kot tista, ki je prišla v Argentino...

Res je, že preje sem imel neko oblikovano mnenje, ki sem ga nato mesec dni pred diplomatskim odhodom v Argentino napisal v Ministrstvu za zunanje zadeve in ga izročil predstojnikom. Naslov je bil: Predlog vizije dela in delovanja pri argentinskih Slovincih. Ker je to bila samo osebna vizija, zato naj to ne bo nobena skrivnost po več kot dveh letih, vi pa boste lahko slišali, da je bila vizija drugačna kot moje izkustvo po dveh letih dela.

Citiram: "Smatram, da mora Slovenija imeti poseben odnos do Argentine, predvsem zaradi velikega števila političnih izseljencev v tej državi in sicer po letu 1945, čeprav onih iz prejšnjih obdobij ne smemo zanemarjati. Gre za izjemno veliko število kulturnih in političnih organizacij, praviloma protikomunistično in protijugoslovansko usmerjenih. Ne pa toliko pri Staroslovencih, ki so bili bolj protifašistično in jugoslovansko usmerjeni.

Kot predstavnik Slovenije bom moral poleg rednega dela, kot pač drugje po drugih državah, skrbeti tudi za stike s to veliko in zahtevno slovensko skupnostjo. Ta skupnost je po svojem političnem in kulturnem izročilu bolj navezana na Slovenijo kot pa drugi izseljenci po svetu. Sicer ne toliko na sedanjo Slovenijo, ampak na neko nekdanjo pred 2. svetovno vojno; ta se kaže v posebni idealizirani podobi v preteklosti, ki se ohranja z neverjetno energijo ohranjanja slovenskega jezika in kulture. Za nas so takšne izkušnje izjemno dragocene, saj jih sedanji Slovenci ne poznamo več. Preveč smo v desetletjih osiromašili svoj jezik in lastno kulturo, saj je sedanje stanje izjemno slabo, posebno kar se tiče jezika in kulture. Zakaj je tako, vemo, saj so trendi v skupni Jugoslaviji in evropski liberalizem naredili svoje. Pred drugo svetovno vojno je bilo v Sloveniji marsikaj in slovenska izseljenska politična skupnost prevzela le nekaj idej in to so bili za njih najboljši vidiki:

1. Protikomunizem
2. Navezanost na slovensko kulturo
3. Skrb do materinega jezika
4. Vernost in katolištvo
5. Marljivost in lojalnost

Večina teh vidikov se je v matični domovini obrusila, degradirala in erodirala. Argentinski vidiki pa so še sveži in ohranjeni, živi v tej skupnosti kot neka lepa, izjema, trdoživa in endemitna rastlina.

Ta živa skupnost ima tri dragocena sporočila:

1. Matična domovina mora spoštovati izjemnost te skupnosti in ji mora pomagati v največji možni meri živeti naprej v svojem lastnem življenju in okolju.
2. Tudi matična Slovenija lahko pridobi zelo veliko in sicer živo pričevanje o slovenski kulturi, ki je bilo pri nas skoraj

pozabljeno oziroma spremenjeno. Ta izseljenska kultura je po svoje bolj slovenska in avtohtona kot sedanja v matični domovini, ki se je žal balkanizirala in "komunizirala"; ta zadnja bi dobila svežo kri kot žile brezkrvnega ostarelega bolnika.

3. Slovenska skupnost je vest in priča državljsanske vojne in vseh posledic.

V tem smislu si smem prikazati takšno vizijo svojega bodočega dela v Argentini:

1. Kot katolik se bom takoj vključil v slovensko skupnost tudi pri verskih obredih in prireditvah in ponudil svoje izkušnje Cerkve iz matične domovine.

2. Po naravi sem odprt človek in strpen do vsakega človeka, obvladam zgodovino in geografijo lastnega naroda, literature in poznavanja naravne in kulturne dediščine ter se skušal vključiti v kulturno prosvetne skupine s predavanji in podobno.

3. Takoj bom skušal obiskovati slovenske kulturne organizacije in domove, podjetja, družine in posameznike, poslušanjem njihovih problemov ter jim skušal pomagati, kjer bi bilo mogoče.

4. Kot predstavnik Slovenije bom ponudil soudeležbo, pomoč in organiziranje kulturnih in gospodarskih potreb slovenske skupnosti in skušal vzpostaviti stike z organizacijami in ljudmi v matični domovini, posebna naloga pa bo povezovanje z slovenskimi gospodarstveniki iz Argentine in Slovenije.

5. Predlagal bom možnosti sponzorstva in ustanovitev skladov za kulturo in prosveto, da bi se lahko močneje medsebojno izmenjevale osebe in skupine, literaturo iz domovine in obratno.

6. Skušal bom pomagati pri iniciativi za ustanovitev Muzeja in galerije Slovencev v Argentini.

7. Trudil se bom za to, da bo matična domovina poskrbela za priznanja in zadoščenja (simbolična in predvsem tudi materialna) za izjemne uspehe pri organiziranju in varovanju slovenske prosvete in kulture v Argentini. Njihovo delo je bilo zastojskarsko in izven njihovega delovnega časa. Posebna in stalna priznanja naj bi Slovenija dajala tudi sodobnim slovenskim kulturnim ustvarjalcem v Argentini."

Konec citata.

To samo za vaše razumevanje kot uvod.

Skušal bom biti kratek, kar se tiče zgodovine, predvsem da vas ne bi dolgočasil, saj o zgodovini vaše slovenske skupnosti veste veliko več kot jaz.

Ponovimo najprej suha statistična dejstva: Slovenci so se priseljevali v Argentino že v drugi polovici prejšnjega stoletja kot Avstrijci in šele po prvi svetovni vojni dobimo bolj točne podatke o Slovencih. Kot Jugoslovani iz Dravske banovine in kot Italijani iz Venezie Giulie, Beneške Julijske krajine, iz časov med obema vojnama ter nato iz Socialistične republike Slovenije. Manj pa vemo, da se jih je vrnilo nazaj kar veliko. V Argentino se je iz avstro-ogrske v času od leta 1876 do 1910 priselilo 94.047 oseb, neznano koliko Slovencev, mogoče tisoč; v času med 1919-1940 se je priselilo iz Jugoslavije 56.000 oseb, iz Dravske banovine 3.200. V devetih letih, od 1926-1934, pa je iz "Julijske krajine" po italijanskih podatkih prišlo skoraj 11 tisoč oseb, verjetno velika večina slovenske narodnosti. Gre za najmanj 14 tisoč Slovencev: ne vemo koliko se jih je vrnilo nazaj iz takratne Julijske krajine, vemo pa, da se je vrnilo v Dravsko banovino kar dobrih tisoč (nazaj v Jugoslavijo kar 23 tisoč). Po podatkih Dirección Nacional de Migraciones je po drugi svetovni vojni prišlo v Argentino (1945-1959) 26.298 oseb, ni pa podatka seveda, koliko je prišlo Slovencev, do leta 1950 točno 5.282 oseb. V tem času pa se je vrnilo v Jugoslavijo, v novo Jugoslavijo, kar 14 tisoč oseb.

Skorajda sem prepričan, da gre za tiste Jugoslovane, ki so prišli v času med obema vojnama. Ne vemo sicer, koliko se je vrnilo Slovencev po 2. svetovni vojni, domnevamo pa, da gre večinoma za Primorce, ki so se vrnil v domovino "brez Italijanov in fašizma", recimo tisoč. Spoznal sem nekaj Primorcev, ki so opisovali mukotrpno vračanje nazaj v Argentino, ko so bolj spoznali "novo Jugoslavijo".

Zdaj pa konec znanstvene suhoparnosti. Konec zaradi tega, ker gre za ljudi, za Slovence, za izseljence, za njihove osebne drame in njihove zgodbe. Praviloma za med seboj včasih zelo podobne, polne odpovedi, trpljenja in čustvenosti. Tudi klasični izseljenci, tisti, ki so zaradi ekonomskega položaja morali oditi, zbežati. Zelo malo je bilo takih, ki so želeli oditi zdoma, še manj je bilo takih, ki so vedeli, kam gredo. In če greš na pot nekam daleč v neznano, ti je tesno in se bojiš. Res je, mnogi se skušajo varati z iluzijami: tam se bom obogatil in nato, če bo sreča draga, se bom vrnil. Koliko je bilo tistih, ki so prišli

v Argentino pred zadnjo, drugo svetovno vojno, ker niso imeli nobene druge možnosti. Radi bi šli v Severno Ameriko, pahnjeni pa so bili v prav tako veliko revščino kot doma. Nikoli se niso mogli vrniti domov, čeprav bi hoteli. To je dejstvo: mnogi so brezimno izginili v neskončni argentinski deželi, preden so zmogli tak položaj, da so se ustalili, finančno utrdili, ustvarili družine in gradili kulturne domove. Slovenci pred svetovno vojno so se, razen tistih, ki so se vrnil domov, pomešali v "talilni lonec" argentinskega naroda. Tam, kjer jih je bilo več, so se radi družili med seboj; tam okoli leta 1930 so v Paternalu bili primorski Slovenci poseljeni tako na gosto, da so menda po ulicah in lokalih govorili bolj slovensko kot špansko. Če so danes nekateri ostali kot zavedni Slovenci v še nekaterih društvih, prej jugoslovanskih, jih lahko samo občudujemo, nič drugega, saj so skorajda pravi Argentinci, tako kot njihovi sosede Nemci, Francozi, Madžari, Poljaki, Ukrajinci, seveda Italijani in Španci pa še veliko drugih. Ostala je njihova ljubezen do matične domovine in sedanjo državo gledajo praviloma z lepe strani. In to je čisto normalno in pravilno. Ne marajo (več) slabih strani stare domovine. In Slovenija nima malo dobrih plati. Njihovi sinovi, vnuki in še mlajši radi obiskujejo Slovenijo večinoma kot turisti, mladi radi dobijo študentske stipendije, študirajo in celo ostanejo. Jih sicer ni veliko, so praviloma izobraženci, vendar pričujejo, da je takšna vrnitev možna. Staroslovenci so pravzaprav "čudež".

Popolnoma drugače pa je s političnimi izseljenci in to se mora matična domovina dobro zavedati. Tisto, kar se je zgodilo leta 1945 v Sloveniji, je bila posledica tisočev političnih pregnancev oziroma beguncev. Njihove želje so ostale doma, samo strah pred nasilnim uničenjem jih je gnal čez mejo. Če že ne biti doma, potem vsaj v bližini, v Avstriji in Italiji. Toda ti državi — razumljivo — sta jih sicer zaprli v begunska teborišča, vendar jih nista želeli kot avstrijske in italijanske državljane. V Jugoslaviji so jim izbrisali jugoslovansko državljanstvo, avtomatično brez odločb, in noben begunec se ni mogel pritožiti. Druga, manjša skupina, je ostala v domovini, vendar so jih po hitrem postopku vrgli na kamione in jih izvrgli na avstrijsko ali italijansko mejo: pa še veseli so bili, da so si rešili gola življenja. Poznamo staroavstrijce, ki so bili tako nenadoma brez državljanstva in tudi tiste prave Slovence, ki so imeli smolo z nemškimi priimki in po možnosti večjo premoženje... Glede Italijanov in kako so se do njih obnašali nekaj tudi vemo in

tudi to vemo, da so določene napetosti med Italijo in Slovenijo prav zaradi tega.

Gre za psihološko in čustveno plat zgodovine, ko politični begunci vedno delujejo radikalno drugače kot ekonomski razseljenci. In to kjerkoli po svetu in v zgodovini sveta. V zgodovini vemo, in žal se kruta usoda še vedno ponavlja, da so celi narodi, ali pa deli naroda, morali bežati, iskati boljše kraje za življenje ali pa so bili celo nasilno pregnani. Včasih tudi prostovoljno, kot Mojzesov narod, ki ga pa je vodil sam Najvišji. Gotovo je bilo najbolj krvavo naše stoletje, ki ga počasi zapuščamo prav zaradi tega z grenkobo. Zaradi nacionalizma in ideologij je naš tako majhen in razbit slovenski narod silno trpel. Stiskali so nas Nemci, Italijani, Madžari, ponekod je bila regionalna zavest tako močna, da so se poznali med seboj bolj kot Kranjci, Primorci, Istrani, Štajerci in Korošci ter ne kot Slovenci...

Gotovo smo poseben narod in to zaradi tisočletne mešanice štirih kultur, slovanskega, germanskega, madžarskega in romanskega: edina vez je bila stoletja samo jezik, vendar razbit v mnogih dialektih. Prekmurec in Bric sta se med seboj že težko sporazumela, podobno Ziljan in Belokranjec. Tudi navezanost na zemljo in svojo lastnino je zelo značilna za vse Slovence.

Nerazumevanje in zaprtost ter ljubosumnost in zavist so neprijazne poteze mnogih Slovencev tudi še dandanes. Ljubezni do naroda smo se počasi učili, ljubezni do države in do najvišjih simbolov državnosti pa se še vedno učimo.

Mislím, da je ideologija še bolj kruta kot nacionalizem, posebno ker seka čez glave in srca, še bolj boleče in brezsmiselno, kadar gre za državljansko vojno. Begunci in pregnanci zaradi državljske vojne, ki so bili strahotno preizkušeni zaradi pobitih vrnenih domobrancev in živeli v begunskih taboriščih, so bili zaznamovani in so še vedno zaznamovani. Tu ni bilo borbe med dvema narodoma (kot je na primer za Bosance, mnoge kruto pobite in pregnane z domov), ampak za borbo med dvema ideologijama. Na eni strani poražena, pobita skupina, do konca očrnjena in takorekoč anonimna, na drugi strani pa zmagoslavna, polna napuha in maščevalnosti.

Preživeli poraženci, brez domovinske pravice in državljanstva, s stašno energijo bolečin, se oklenejo do konca samo tistega, kar jim še ostane: vera v Najvišjega in v Slovenstvo.

Vseeno kam bi šli ti tisoči duhovno ranjenih ljudi: v severno Ameriko, v Avstralijo ali pa celo v — Argentino. To niso več navadni Slovenci iz Slovenije ali zamejci, ali pa takšni, kot je bilo mnogo razbežanih po vsem svetu. Ne, gre za posebno skupino, pripravljeno se vrniti takoj, ko je mogoče. Jutri, čez en mesec ali čez eno leto, deset let.

V Argentini, lahko pa bi bilo to tudi drugje, se zavedno in nezavedno organizirajo drugače kot druge skupine priseljecev: veliko več povezave in discipline ter nesebičnosti ter veliko ljubezni do lastne skupnosti. Od kod ta ljubezen do svoje skupnosti?

V taborišča so pribežali begunci z vseh vetrov Slovenije in se zaradi posebnih okoliščin vzljubili med seboj. Brez dvoma jih je povezal nebovpijoči greh nad domobranskimi mladeniči, njihova prelita kri, in jim dajala moč preživeti in razumeti po Kristusovem križu. Če jih ne bi povezovala vera, globoka vera, potem ne bi mogli razumeti argentinskih Slovencev. Če to razumemo, potem vemo, da ni nobenega "argentinskega čudeža". To, kar vidimo, je logična posledica njihove zgodovinske poti.

Gre za stalno duhovno povezavo s Slovenijo, s slovensko kulturo, s slovenskim jezikom. Desetletja pa ni bilo fizične povezave s Socialistično Republiko Slovenijo, del komunistične in Titove jugoslovanske države. Ne samo, da niso želeli, niti se niso mogli povezovati. Bili so anonimni, nihče jih ni smel imenovati in se jih spomniti. (Imam Ilešičevo geografijo obeh Amerik iz leta 1960, kjer je pri opisu prebivalstva Argentine omenjena le staroslovenska skupnost.)

Trmasta slovenska skupnost, stalno pripravljena, da se končno izkaže pravica in resnica, pa je strmela v neko čudovito deželo Slovenijo, krasotna v vsej svoji lepoti, neko deželo gora, gozdov, logov in polj z malimi in lepimi domačimi hišami, s stotinami cerkvic; gledali so to malo pokrajino prelito z vero in soncem, to deželo, ki je jaz Slovenec iz Slovenije ne poznam. Jaz poznam sicer čudovito in izjemno deželo, vendar posuto z grdimi tovarnami in bloki, s puščobnimi kockastimi hišami, z rekami, ki so onesnažene, s smetišči na prostem, z mnogimi neprijaznimi in negostoljubnimi ljudmi.

Ta vera v neko Slovenijo, ki je ni več, oziroma je mogoče sploh ni bilo, je postala obljubljena dežela. Tudi to je ta moč vaše skupnosti, da ste lahko pisali in tiskali slovensko besedo, da ste lahko ustanavljali gledališke odre, pevske zборе, množico

organizacij. Ne sprejemam besedice "geto", ampak gre za neko mejo, ko človek ne more dati več energije kot jo ima. Če imaš delo, pa družino, in si stalno na sestankih, vajah, pri verskih prireditvah, ti zmanjka časa za druge, za Argentinec, za Argentino.

Toda, kaj se je zgodilo? Naši politični begunci po enem letu, tudi po petih ali celo desetih letih, bi se vrnili nazaj, množično, čez atlantsko morje, pa tudi če ne bi bilo nobenega Mojzesa. Toda, ljube duše, minilo je štirideset let, minilo je kar 45 let, ko so s silnim veseljem in s solzami v očeh lahko pozdravili demokracijo in osamosvojitve lastne države; in zdaj je že 50 let.

Ta slovenska skupnost je postala drugačna, zaznamovana z bolečino izgub, z disciplino taborišč, nato pa se je nezavedno še bolj spremenila. Kajti Argentina je tako drugačna, tako neizmerna in neverjetna, da se človek spremeni. Saj ni treba, da se hote.

Če poznamo Slovenijo in poznamo Argentino, moramo priznati: Argentina je ... drugačna. Širne neskončne pampe, nepregledni Kordiljeri, samotna boleče lepa jezera, ledeniki, neprehodni gozdovi, golota severa in Patagonije, ki preseneča. Vse se ti odpre v duši ter ti poje o nečem, kar nisi mogel niti sanjati. Tu je tisočletna tišina in modrost staronaseljencev, nepregledna nedotaknjena narava. Pa zrak, ki ga dihaš, je drugačen kot v Sloveniji, sonce sije drugačno, oblaki so drugačni, vetrovi prav tako. Pa koliko zemlje, plodne zemlje, samo pridne roke potrebuješ. Če srečaš človeka, sta neskončno vesela, da se lahko pozdravita. Latinska prijaznost in odprtost se skladata s to deželo. Odprtost in toplina do skupnosti, ki si ga je nekdo pridobil s trpljenjem in vero, je v Argentini naravna stvar. Pravijo, da je človek iz takšnega testa, iz katerega hrano uživa. In telo postane seveda argentinsko, zrak je argentinski, socialni stiki so argentinski, južnoameriška španščina prodre v naš miselni svet. Pravzaprav človek ugotovi, da je tukaj dobro, čeprav lahko to deželo zavračamo, saj lahko zlahka najdemo kaj slabega. Toda z narodom in državo je podobno kot pri človeku: vsakdo ima temno in svetlo plat. Ni dobro, če se zazremo samo v temno plat bližnjega, je tudi zelo krivično in nekrščansko. Moram reči, da Slovenci v Sloveniji radi gledamo na slabo stran sočloveka in zato tudi toliko trpimo. V Argentini, kot sem opazil, sicer tudi radi obirajo

soljudi, vendar radi gledajo v njegovo dobro plat človeške narave. In to je dobro, kajti človek se ne čuti več ogroženega, se odpre. Jasno je, da zato Argentinci ne potrebujejo alkohola, tako kot mnogi Slovenci. Argentinci so po svoje "grozni", vendar jih moraš imeti rad!

Toda, ta naša slovenska skupnost, ki se je prepletla z Argentino in pognala močne korenine, ni pozabila na matično domovino. Je ni mogla in je ne more pozabiti. Še vedno so pripravljeni za vrnitev?

Veliko pomislekov, da bi se vrnil, veliko odgovorov. Nekaj značilnih izjav:

— V Sloveniji še ni prave demokracije, ni še pravne države, ni še poprave krivic.

— V Slovenijo ne grem, ker imam prelepe spomine, sedanja Slovenija mi je tuja. V svojem srcu imam preveč prelepo podobo te dežele.

— V Slovenijo ne grem, ker imam preveč strašne spomine.

— Imam preveliko družino z otroki in vnuki, vključeni v Argentino. Jaz sem Slovenec, vendar sem tudi Argentinec. Moj dom je tam, kjer je moja družina.

Ker poznam nekaj malega naravoslovja in ekologije, hkrati pa sem spozna kraško podzemlje, sem vedno strmel nad malimi jamskimi živalicami, kako skromna in zanimiva so ta bitja (hrošči, polžki, stonoge, itd.) Po navadi so brez pigmenta, so bela, slepa in z dolgimi tipalkami, da se znajdejo v večni temi. Najbolj kraljevsko bitje pa je proteus anguinus, človeška ribica, dvoživka, brez oči, leže jajčeca ali pa povrže male proteuse. Dokazano je, da so vsa ta bitja nekoč živela v času geološke dobe pliocena na prostem. Silni klimatski prehod iz toplega obdobja v ledeno dobo je na območju sedanje Slovenije, kjer je ogromno krasa in jam, povzročil beg in pogin mnogih bitij. Jame so bile za njih najprej samo skrajno zavetišče, kjer so lahko preživeli; tisočletja in tisočletja so jih spremenila. Slepa je in kot albin strašno občutljiva pred svetlobo, skromna in ne rabi in ne mara veliko hranljivih snovi.

Po ledeni dobi, ko se je dodobra otoplilo, bi proteus mogoče rad prišel na površino. Toda tega ne more več, spremenil se je v taki meri, da bi zunaj žalostno poginil. Zanimivo je to, da slovenski proteus noče živeti niti v drugih jamah po Evropi ali celo drugje.

Temu naravnem pojavu pri bitjih, pri živalskih vrstah in rastlinah, pravimo endemitizem. Nočem reči, da so argentinski Slovenci endemiti, Bog ne daj, posebno ne gre za simbolizem iz teme v svetlobo, ravno obratno, vendar lahko takšna skupnost deluje endemsko. Nekam greš, kamor nočeš iti, vendar tam ni slabo. To ni bila babilonska sužnost, to ni bilo zatiranje Egipčanov, ampak dežela odprtosti in bodočnosti.

Toda vračanje v Slovenijo ostane. To je stalno vračanje, ko misliš na staro domovino, jim posvečuješ pesmi, moliš zanjo, jo obiskuješ po domačih krajih v duhu. To vračanje je sveto. Ta skupnost si je to s trpljenjem priborila. Priborila si je tudi nesebično delo za skupnost, kar smo mi Slovenci precej izgubili.

Jaz, ki sem bil rojen po zadnji vojni, nisem živel v takšni topli skupnosti, spominjam se, da ni bilo nikoli tako, saj so postali ljudje nezaupljivi, povsod je bil nekdo, ki te je opazoval, poslušal in bral tvoje besede. Ozračje sumnjičenja in nezaupanja je bila taktika takratnih oblastnikov: ljudje se niso nikoli odkrito pogovarjali. Navadili smo se, da smo ploskali neumnim besedam, dvigovali roke pri nelegitimnih zadevah. Nočem tega naštevati, kajti preveč me boli, če gledam nazaj v mojo mladost.

In tu gre za podoben pojav endemitizma. Ko se je podnebje otoplilo, bi proteus rad odplaval nazaj na sončno rečno brežino, pa ne more. Demokracija je bila kot otoplitev, ustanovitev države je kot prava pomlad. Toda mnogi ljudje so v desetletjih zakrneli in se ne morejo vrniti iz jame na sončne višave...

Zato v Sloveniji še vedno živimo v ozračju nezaupanja, čeprav tega ni več treba, prav tako ostaja nezaupanje s strani argentinske skupnosti do Slovenije. V slovenski skupnosti pač vedno in stalno radi govorijo, da samo zato ne vrnejo nazaj v matično domovino, ker še ni prave demokracije; po eni strani spoštujem taka stališča, čeprav so drugi faktorji dokončne nevrnitve v Slovenijo veliko močnejši. Demokracija se zgrajuje vedno počasi in ji je treba pomagati, ne pa samo kritizirati.

In v matični Sloveniji zaradi vsega povedanega še ni prave klime da bi tako kot v drugih mnogih državah začeli repatricijo zakonito in profesionalno. Prepričan sem, da mora naša država narediti vse, da Slovenci, če le resnično želijo, lahko pridejo nazaj. Vse se da pošteno in jasno urediti ter lepo nuditi prostor tistim, ki bi radi mirno preživeli in delali do konca življenja v domovini ali pa tistim, ki bi radi Sloveniji ponudili

pridne roke in glave. Treba bo še veliko urediti v Sloveniji in pri vsem tem nam lahko pomagata samo vi.

Prepričan sem, da se bo klima izboljšala. Sama od sebe seveda ne, ampak se klima izboljšuje že pri vsakem medsebojnem spoznavanju, ko se stari umetni negativni stereotipi hitro rušijo. Toda nikoli brez ljubezni do bližnjega, do skupnosti v Argentini in do velike skupnosti v Sloveniji. Res je, smo postali drugačni, vendar lepota je v drugačnosti, ne pa v uniformiranosti, je tudi v neomajni strpnosti. Argentinski Slovenci pač živite tukaj, slovenski Slovenci pa večinoma v državi Sloveniji. Stikov je čedalje več in to je dobro.

Vračanje pa ostane in je permanentno. Tudi tisti, in po moje bo to večina, ki se ne bodo nikoli vrnili, njihovo vračanje v Slovenijo ostane. Strategija slovenske skupnosti v Argentini, je darovanje matični Sloveniji, kar je nekoč prenesla iz domovine, in ta je:

- Ljubezen do Boga
- Ljubezen do naroda
- Ljubezen do družine
- Nesebično delovanje v skupnosti, mali ali veliki

Tudi jaz se vračam v Slovenijo in se kmalu že čez nekaj dni dokončno vrnem v tisti naš čudoviti zeleni vrt. Prinašam in razumem sporočilo vašega vračanja.

V Sloveniji pa se bo začela strategija vračanja v Argentino.

Epilog:

Pred nekaj leti so biologi našli črnega proteusa, črno človeško ribico in sicer v Doblčickem jezeru v Beli Krajini. V začetku niso mogli verjeti, saj je proteus takšen kot v jamah, vendar ima pigmentacijo in oči, živahne pametne oči! Gre za ponovno vračanje in prilagoditev nazaj na svetlobo in ta proteus je unicum del unicum, endemit endemita.

Naj bomo vsi Slovenci unicum del unicum!

Buenos Aires, 17.09.1996

Marjanca Savinšek: "Zidovi tišine 82" - Olje.

NOVOLETNE ELUKUBRACIJE

V teh prvih dneh novega leta 1983, ko se vodilne osebnosti svetá z zaskrbljenostjo obračajo v prihodnost, ko beremo v časopisih prerokovanja raznih magov in astrologov, ko vražjevni prebirajo horoskope svojih zodiakalnih znamenj, ko si strategji in futurologi izmišljajo vedno nove kombinacije možnih situacij, naj še jaz poskusim pogled v prihodnost, v to, kar nudi novo leto v svetovni areni s posebnim ozirom na naše slovenske probleme.

Naj analiziram vse mogoče možne alternative in variante na svetovni politični pozornici, upoštevajoč zgodovinske, psihološke in sociološke danosti in tiste rešitve, ki so se uporabljale v doslej podobnih razmerah, ter jih razvijem po dosledni notranji logiki.

Čas beži vedno hitreje. Vsak dan se lahko kaj zgodi, kar more od jutra do večera spremeniti obstoječe stanje.

Pravijo, da se zgodovina ponavlja. Jaz vem le to: osel gre samo enkrat na led, človek pa tudi drugič, tretjič...najstič.

— * —

Možne situacije in variante.

Zavezniki se znova zberejo v Jalti. Sporazum, ki so ga sklenili leta 1945 še velja, tudi sporazum o Jugoslaviji (fifty-fifty) še velja. Zahodnjaki so mnenja, da je doslej eden od fiftijev preveč gor vzet, v škodo drugemu. Odslej naj bo ravno obratno, za naslednjih 40 let, potem bodo že videli.

Vzhodnjaki so kar soglasni; spotoma se malo maščujejo za vse tisto iz leta 48, istočasno pa naj prizadeti občutijo, da iz velikega brata ne gre briti norcev.

1. razplet: V glavnem naj prizadeti ostanejo mirni, Brežnjeva doktrina tudi še velja.

2. razplet: Brežnjeva doktrina za Jugoslavijo ne velja. Na svobodnih volitvah partija dobi komaj deset procentov glasov, tudi klerikalci ne dobijo kaj več. Boj za oblast gre med liberalci in social-demokrati. Pravzaprav, bolj kot za oblast, gre za principe: naj abort plača država ali ženska sama; ali se odločenemu za samomor nudijo za to primerna

sredstva ali ne; naj se starčke likvidira na državne ali na občinske stroške; naj sodomiti sklepajo poroke ali naj onegavijo kar takó. Vse take in podobne alternative povzročajo delitev duhov (klerikalci se ne vtikajo, to bi bil klerikalizem), povzročajo nenehne vladne krize, stavke in množične manifestacije na Trgu revolucije. Starejši se spominjajo, da je bilo nekoč vse bolj mirno, v časih, ko je še živel Stari.

1. variacija na 2. razplet: Zavezniki predajo oblast opoziciji.

Politični emigranti na belih konjih pripeketajo v Ljubljano. Ljubljančani jih navdušeno sprejmejo. Vedó, odslej bo dovolj kave in higijenskega papirja.

2. variacija: Člani "establishmenta" množično zapustijo Slovenijo in se zatečejo v sosedne dežele. Po treh letih životarjenja v begunskih taboriščih jih sprejmejo levičarske dežele Afrike in Južne Amerike, kjer se hitro asimilirajo.

3. variacija: Partiji se prilagodijo. Čeprav zgubé mesta direktorjev in šefov, navajeni ukazovati in razpolagati z življenjem in smrtjo delavnega ljudstva, se hitro znajdejo. Odprejo sex-shope, gay, swing, punk in video-klube; obogatijo in se smejejo klerikalcem v pest.

— * —

V Jugoslaviji so nemiri in oblast kompartije je vprašljiva.

1. razplet: Zvesti internacionalistični odgovornosti do bratskih narodov, Sovjeti pridejo na pomoč in vzpostavijo oblast delavnega ljudstva. Slovensko delavno ljudstvo hvaležno sprejme bratsko pomoč Sovjetske zveze. Priredijo himno na nove razmere: "Z ruskih step veliki Andropov kliče zmagovito, z naših se gorá odziva mu tovariš..." (se bo že našel kdo, ki bo prav rimal). Kot nekoč Madžari, Čehi ali Poljaki, tudi Slovenci skušajo z okupatorji vzpostaviti znosen "modus vivendi"; vedó, da bi v nasprotnem primeru izginili s površja zemlje. Na vse očitke kolaboracije odgovarjajo, češ, saj so klerikalci in liberalci tudi pred 40. leti skušali vse narediti, da se narod ohrani pri življenju.

Predstavniki ljudstva povedó, da so s svojo diplomacijo rešili narod pogina. Povabijo Slovence v emigraciji naj se vrnejo v domovino, sedaj pač ni več razlogov za eksil. Politični emigranti ostanejo kjer so.

2. raplet: Sovjeti izjavijo, da spoštujejo neuvrščenost in samostojnost narodov Jugoslavije. Andropov da svojo častno besedo, da ne bodo intervenirali. Naslednji dan vkorakajo in s pomočjo bivših zapornikov na Golem otoku vzpostavijo v deželi red in mir.

Čez čas se v svetu razširjajo klevete in laži o tisočih izginulih, o koncentracijskih taboriščih, o množičnih grobovih in podobno. Take klevete razširjajo po svetu razne puhle glave, zdrizasti in z najslabšim slovenskim gnojem napolnjeni individui, nacionalistična in klerofašistična svojat, sparjena z najbolj podlimi imperialističnimi in reakcionarnimi silami sveta.

3. razplet: V Sloveniji se proti okupatorju organizira Osvobodilna fronta, to je pač tradicija izza 40. let. Ofarji pričnó masovno likvidirati kolaboracioniste s kvizlinško vlado. V gozdovih se zbirajo partizani, ki napadajo okupatorjeve oddelke in vojaške formacije njihovih hlapcev, domačih izdajalcev, Sovjeti pa niso Italijani ali Nemci; vse bandite pobijejo s plini instrupi.

Amerika zahteva, da se SZ umakne iz Jugoslavije in Afganistana. Zahteva, da Jugoslavija ostane samostojna in neuvrščena.

Sovjeti smatrajo te zahteve za provokacijo. Pravijo, Amerika mora prekiniti svojo pomoč jugoslovanskim banditom. Edini pogoj za rešitev jug. problema je konec oborožene agresije proti narodom Jugoslavije.

Američani zagrozijo z atomsko bombo. Sovjeti se umaknejo. Slovenija ostane prazna.

— * —

Jože Snoj

VIDENJE

*s hriba v hrib se bomo
klicáli*

*od vešal do vešal
z vetróvi
se bomo majáli*

od vzhoda do zahoda

*in med nami bodo črne pošte
prenašali
črni vrani
in tam, kjer некоč je stala
Ljubljana
bo rasla črna goba.*

— * —

V Argentini in ZDA pridejo na oblast levičarske vlade, ki na zahtevo jugoslovanskih oblasti polové še živeče protikomunistične borce, njihove družine in svojce, ter jih z avioni in ladjami prepeljejo nazaj v Jugoslavijo, da jih ljudstvo sodi. Nekaj avionov ima smolo z motorji, tudi ena izmed ladij se potopi: menda trči z ledeno goro. Preostale narodne izdajalce ljudstvo strogo kaznuje. Kazen prestajajo v delavnih edinicah na otokih v Jadranskem morju ali v bolnicah za neuravnotešene. Teličev proces služi kot primer nepristanske in pravične obsodbe.

S tem je končno rešen problem, ki je doslej povzročal hudo kri med prebivalstvom, izzival debate o tem kaj je bilo in dušil sleherno iniciativo. ("Karkoli bomo naredili, še vedno nam bo manjkalo tistih pet ali šest sovražnikov, ki jih nismo pokončali med vojno". Delo, 18.7.81, str. 16).

Končno je eksorcirana tista mora, Poltergeist, ki v nočeh brez spanja muči narodne heroje, jim povzroča sporadične popadke besnosti, občasne internacije na Studencu, čire na želodcu, meče njihove sinove v Neretvo, hčeram pa povzroča splave. Ne dovoli odgovora na vprašanja, kako je mogoče...

Odsihmal bodo mirno spali ("Lahko noč, lopovi in kurbe...". Andrej Šifrer, popevka), namesto šnopca znova pili kokto, Škofljico spremenili v hotel, Studenec pa v bordel.

— * —

Jugoslovanske oblasti se zanimajo pri argentinski vojaški hunti za nekaj izginulih (desaparecidos) jugoslovanskih državljanov oziroma njihovih potomcev v bojih pred nekaj leti. Argentinska vlada po svoji strani bi rada zvedela za usodo 12.000 izginulih (desaparecidos) svojcev argentinskih naturaliziranih državljanov po končani revoluciji pred 40. leti v Sloveniji.

1. razplet: Po zgledu argentinskih "majskih mater" izginulih, ki se tedensko zbirajo na Majskem trgu pred buenosaireško vladno palačo ter v krožni procesiji tiho demonstrirajo, se v Ljubljani na Trgu revolucije zbirajo matere (če je še katera živa), žene, sestre in hčere izginulih, ter v procesiji hodijo mimo Nunske cerkve, potem naprej mimo univerze, filharmonije in nazaj do kužnega stebra, ter vzbujajo pozornost mimoidočih, predvsem univerzitetnih študentov. Mladini, ki ničesar ne ve (ne sme vedeti) o tem, kar se je med revolucijo in po njej v Sloveniji godilo, žene povedó o usodi cele generacije slovenskih fantov in mož.

2. razplet: Jugoslavija in Argentina si ugodita z zaželenimi podatki. Svojci in prijatelji izginulih (desaparecidos) morejo obiskati množične grobove v Tucumanu in Kočevskem Rogu.

3. razplet: Ne ena ne druga vlada ne izroči podatkov o izginulih; ne dovolita vmešavanja v notranje zadeve. Ljudstvo je že sodilo in obsodilo. O teh stvareh se ne govori več.

— * —

Objavijo Kocbekovo oporoko.

1. razplet: Podaljša partiji uporabo oblasti za novih 40 let.

2. razplet: Prekliče Dolomitsko izjavo.

3. razplet: Vztraja na tem, da ni ničesar kriv, da ni ničesar vedel, da se ni nikoli nikjer v ničemer zmotil.

— * —

Če kazni ni, niti zločina
potem naj premine, kar nosi
človeško ime. Naj premine ta rod...

Lojze Krakar

V Rusiji zmaga kontrarevolucija. Ruski narodnjaki s pomočjo vojske pometejo s partijo in KGB. V deželah, ki so bile pod sovjetsko knuto, podpirajo osvobodilna gibanja. Pravzaprav niti ni treba, vsi režimi se sesujejo kot domine. Partijci nimajo več zaslonbe nikjer. SZ jim je vedno zagotavljala, da lahko mučijo in pobijajo ljudi kolikor hočejo, nikdar ne bodo klicani na odgovor.

1. razplet: V Sloveniji na hitro ukrepajo. Partijci si spremenijo obraze z lepотно kirurgijo, dvignejo v Švici naložen denar in se razpršijo po svetu.

2. razplet: Kompartijci pravočasno spremenijo svoje svetovno nazorsko gledanje in početje. Mimetizirajo se med prebivalstvo, vse skupaj se jim kreše, nikdar se ni nič zgodilo, ničesar ne vedó... Treba je živeti in preživeti, kar je biló, kar je je, kar bo pa bo.

3. razplet: Ne vdajo se. Če so pred leti vrgli v svet krilatico: "Bolje rdeč nego mrtev", sedaj besedo izpolnijo: "Če ne rdeč pa nèč", razstrelijo atomske bombe, pa ni Zemlje več.

— * —

Med ljubljansko "nomenklaturo" in Narodnim odborom za Slovenijo se razvije debata o tem, kateri so boljši Slovenci. Dolanc in Starè stavita. Napravi naj se zamenjava za 40 let: "nomenklatura" na Ramón Falcón, Narodni odbor v Ljubljano. Če bodo slov. kompartijci po 40. letih bivanja v Argentini zmožni ohraniti kulturno in družabno življenje, šole in Domove, da bodo njihovi sinovi in vnuki še govorili slovensko, dokažejo, da so vsaj toliko narodno zavedni kot politični emigranti.

Razplet: Stavo dobi Starè: po 40. letih partijskih Slovencev ni več. Zvesti internacionalizmu, asimilirani med kreolci, sodelujejo pri osvobodilnih gibanjih proti yankijem, imperialistom, kapitalistom, oligarhiji, kravji aristokraciji, finančni patriji in antipatriji v prid socialistični patriji. Kreše se jim slovenstvo.

— * —

Ljubljanski škof in metropolit pokliče obe strani k spravi.

Obe strani naj odpustita druga drugi vse kar je bilo med njima za časa revolucije in po njej.

Sprava ni ponižanje ne maščevanje z nobene od obeh strani.

V primernem ravnotežju resnice, pravice in svobode je možna.

Med Kočevskim Rogom, Teharjami, Sv. Urhom, Turjakom in Ljubljano se zgradi spomenik vsem padlim za boljšo bodočnost slovenskega naroda.

— * —

V Jugoslaviji je kriza in kaos. Partija zgubi živce in spusti vajeti iz rok. Sovjeti in Amerikanci si grozijo: nihče ne sme intervenirati. Južni Slovani naj si tokrat sami uredijo svoje stvari.

1. razplet: Združijo se vsi živi deli Slovenije v svetu. Ni več važno to, kar jih loči. Zavedajo se, da so najprej Slovenci, potem šele partiji, liberalci ali klerikalci.

Okličejo samostojno, suvereno in združeno Slovensko državo.

2. razplet: Hrvati okličejo Nezavisno državo Hrvatsko. Slovenci postanejo hočeš-nočeš "samoupravni".

3. razplet: Srbij in Slovenci ustanovijo Kraljevino SS po nekdanjem pakistanskem vzorcu: nekaj tukaj — nekaj tam. Hrvati in Madžari ne dovolijo prehoda čez svoje ozemlje, pod in nad njim. Nič hudega, slovenski tehniki zgradijo tunel od Ljubljane do srede zemlje in od tam do Beograda.

4. razplet: Šovinizem maloštevilnih plemen in prebujeni klerofašizem povzročata krhanje bratstva in edinstva ter ogrožata pridobitve revolucije.

Tisti deli naroda, ki so tisoč let hlapčevali močnejšim sosedom, tisti, ki so biološko degenerirani in zastrupljeni z mračnjaštvom Zahodne Evrope, dvigajo glave in grozijo z razbitjem Jugoslavije.

Civilisti niso kos zatrtju teh nagibov. Primorana je prevzeti oblast vojska. Sinovi tistega dela naroda, ki se je prekalil v stoletnih bojih s Turki in se usposobil za vodstvo, ki instinktivno ve kaj je dobro in prav in kar koristi interesom jugoslovanskega naroda, so poklicani da prevzamejo avantgardne pozicije. Srčika naroda pa so tisti, ki jih je narava po zakonih razvojne teorije obdarila s šestimi prsti. (Dokazano je, da roka s šestimi prsti bolj čvrsto prime in drži). Skupno z janičarji ostalih plemen s čvrsto roko krepijo vse tisto kar družijo in preganjajo vse ki razdvajajo, predvsem one provincialne romantike, idiličarje in arijce, reakcionarje, ki se boré za "pravice" nekdanjih jugoslovanskih plemen.

Predvsem se okrepi učenje jugoslovanskega jezika. Jugoslovanki jezik je namreč jezik, ki izraža jugoslovanski način mišljenja. Skupna učna programska jedra naj usmerjajo vzgojo jugoslovanskega naroda.

Cankarjev dom se spremeni v Kučo Vuka Štefanoviča Karadžiča.

Variacija na 2. razplet: Hrvati želijo osvoboditi Bosance in planinske Hrvatke stoletnega suženjstva. Planinski Hrvati se zahvalijo Velikohrvatov za velikodušno osvoboditev.

— * —

Slovinci se ne plodijo več; se pravi, plodijo se že, le otrok ni. Mnogi se preselijo v Nemčijo, tam se bolje nasluži. Slovenija se napolni z Bosanci in Šiptarji s Kosova.

Pravijo, da nekeje v sredini Južne Amerike še živi nekaj tisoč ljudi, ki se imenujejo S L O V E N C I.

KIPARSTVO V RIO DE LA PLATI V KOLONIALNI DOBI

Ko govorimo o kiparstvu v Río de la Plata, se moramo zavedati težav in ovir v teh naseljih, posebno v času obeh ustanovitev mesta Buenos Aires, 1536. in 1580. leta. Poznejši izreden razvoj mesta bi nam mogel zabrisati resnično skromnost in nestalnost njegovega začetka, daleč od visoko civiliziranih Indijancev v Peruju ali v Mehiki.

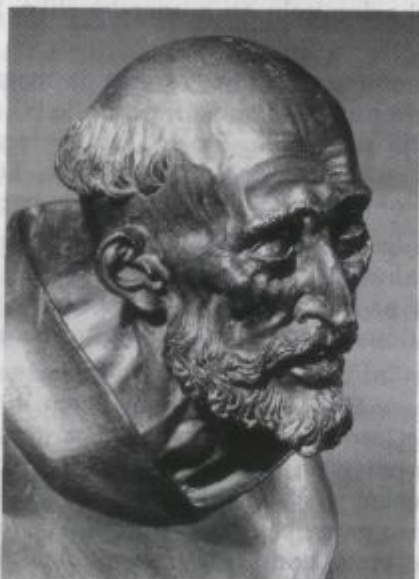
Stoletje pozneje položaj še vedno ni bil dosti boljši. O tem priča pismo škofa iz Río de la Plata jezuitskim misijonskim predstojnikom leta 1677. Govori o neuspehu del pri gradnji katedrale zaradi nespretnosti vodečih obrtnikov in zaradi slabega materiala. To ne more biti nič čudnega, saj "tukaj ni mogoče sekati in obdelovati lesa, ker ni dobrih gozdom. Tudi če bi bili, ni obrtnikov in ne pomočnikov (...) Postal sem pozoren na vaše redukcije. Govore, da je v njih obilica lesa vseh vrst in da je dovolj ljudi za podiranje in obdelavo. Da je dovolj bistrin in spretnih Indijancev." Nazadnje nam prošnja kaže neverjetno pomanjkanje v tej škofiji: "Tudi jaz prosim uslugo Vašo Milost, saj nimam niti hiše za stanovanje, niti stola, kamor bi sedel, ne zaboja za mojo družino. Tukaj ni sredstev ne za nabavo ne za izdelavo."

Škof Antonio de Azcona Imberto, ki je tako pisal, je vodil škofijo Río de la Plata od leta 1676 do leta 1700. Znano je obupno stanje katedrale v tem času. Guverner Martinez de Salazar je moral zgraditi kapelo, kamor so spravili slavni križ, ki ga je po njegovem naročilu izdelal Portugalec Manuel de Coyto leta 1671. Ta kip je danes najstarejši kip, češčen v današnji katedrali.

Prelat je prosil les, predvsem pa bistre Indijance. To nam osvetljuje težave, ki jih je imelo naselje, ki se ni moglo opirati na prvotno prebivalstvo.

Buenos Aires je bilo in je še vedno mesto z najmanjšim deležem prvotnega ameriškega prebivalstva. To je vplivalo na miselnost prebivalstva, ki je še danes svetovljansko in usmerjeno v Evropo.

Ni mogoče pričakovati, da bi se v Buenos Airesu pojavil kiperski slog krajevnega značaja. Podobe so radi prinašali iz Evrope, tudi iz Peruja in iz Brazilije. Često so jih spreminjali z različnimi oblačili. Različni Marijini kipi s trikotnim ogrinjalom so bili podobni onim iz Španije (Virgen de las Nieves, druga zavetnica mesta), ali lusitanskim (Virgen de Luján, državna, deželna zavetnica). Tudi tistim s perujske visoke planote (Virgen de la Paz v katedrali). Tudi na kraju samem so izdelovali kipe že omenjeni Portugalci Manuel de Coyto, José Sousa Cavadas, Španec Gaspar Fernández in Filipinec Esteban Sampzón. Najdemo tudi kipe, za katere ne vemo, kdo jih je naredil in kje, n. pr. San Pedro de Alcántara v cerkvi Pilar. (Izročilo ga pripisuje Alfonsu Canu, zdaj pa mislijo, da je perujskega izvora).

San Pedro de Alcántara - Cerkev Pilar, Buenos Aires

Zaradi premišljene kompozicije in drznega ekspresionizma stilistične anatomije delo prekaša sodobna umetniška ameriška pravila.

Iz Buenos Airesa proti notranjosti dežele je šla pot čez Córdoba, Tucumán, Santiago del Estero, Salto in dalje na sever v Jujuy. To je stara pot v Alto Perú, na (bolivijsko) visoko planoto. Podobe v njihovih svetiščih imajo čedalje bolj krajevni značaj perujske planote. Na sedanji meji z Bolivijo je Yavi, nekdanje bivališče družine Campero, markijev iz Toja. V notranjosti majhne cerkve (1690) človek pozabi na ostro podnebje puščavske Pune. Debele zemeljske stene so obdane z valovitim apnenim ometom, zlati baročni oltarji odsevajo različno svetlobo v poltemnem prostoru. Stoječe figure, izredno natančno izdelane, so postavljene v treh sijajnih rezbarjenih oltarjih. Podobe, odlično obdelane z zlatom in pestrimi barvami, se kopljejo v rahli luči in v zlatih odsevih. Postavljene so v vdolbine kot da so obstale na pragu večnosti. Nekaj tega čara prispeva puščavsko okolje, kjer je zgrajeno naselje in svetišče kot v oazi.

Druge kapele v Puni in v Quebradi so: Casabindo, Cochinoa, Humahuaca, Purmamarca, Tumbaya in Uquia. Tudi ti imajo zanimive oltarje, ki so podobni tistim v Yavi ali pa sprejemajo zamisli iz ljudske domiselnosti z uporabo slike, lesa in zidnega ometa.

V Casabindo moramo omeniti dva kipa iz magueya. Upodobljena sta na izviren način, kar potrjuje, da je bil izdelek narejen na kraju, kjer je postavljen. Stoječi kip svetega Jakoba, ki z eno nogo stoji na mavru, in kip Najčistejše, ki je oblečena v izredno dobro ohranjeno oblačilo značilne barvitosti.

Še drug kip - La Virgen de la Candelaria de Copacabana - častijo v Humahuaca. Tudi ta je iz magueya. To je poseben kaktus, ki raste na Puni. Ta kip posnema bolivijski model svetišča jezera Titicaca, čeprav ima bolj svojski izraz.

Najslavnejša in najbolj čaščena podoba na severu je Cristo de los Milagros v Salto. Ljudski dramatism in simetrična sestava kažeta na Gospoda Potresov iz Cuzca in zanikata španski izvor. Legenda pravi, da je morje naplavilo v pristanišče Callao dva zaboja. V enem je bil omenjeni kip, v drugem pa La Virgen del Rosario, ki so ga peljali v Córdoba. Kakor druge kordobske podobe te dobe - med njimi naslovne podobe samostanov Santa Catalina in Santa Teresa - so izdelek neznanih podobarjev iz Španije.

Razen poti v Alto Peru sta bili še dve trgovski poti, ki sta vezali takratna glavna naselja. Prva je vezala Córdoba z Mendoza in je šla čez Kordiljero v Santiago de Chile. Preko prista-

nišča na Tihem oceanu so prihajale podobe iz Quita. Te podobe zasledimo na vseh postajah ob tej poti. Tretja pot je povezovala Córdoba z Misijoni in Asunción: šla je preko Santa Fe ali Buenos Airesa, ker je uporabljala reko Paraná ali Uruguay. Po tej poti so izvažali misijonski mate in tobak do izgona jezuitov celo v Čile in Perú.

Córdoba je bila v središču tega trgovskega prometa. Kljub važnosti in bogastvu tamkajšnji umetniki in obrtniki niso uspeli ustvariti svojskega krajevnega stila, ki bi vplival na ves ostali del dežele. Nasprotno. Središče je sprejemalo vplive s severa iz jezuitskih misijonov ali pa ob prehodu skozi Buenos Aires one, ki so prihajali iz Evrope. Tako pravi profesor Héctor Schenone, eden najboljših spoznavalcev špansko-ameriške umetnosti. Ta se je tudi zavzel za nerešljivo iskanje izvora najvažnejših oltarjev 17. stoletja v cerkvi Družbe in v domači kapeli jezuitov v Córdoba. Ko je odkril iste elemente v zbirki, ki so jo prinesli iz misijonov v Asunción (danes v muzeju Bogarin), je mogel potrditi nespornost istega izvora. Ponovna razprava tega vprašanja je izzvala razne hipoteze. Schenone meni, da je rezbar, ki je naredil kordobske oltarje, prišel iz Misijonov. Vendar je mogel biti avtor tudi kakšen jezuitski mojster, ki je prišel iz Evrope in so ga poklicali - preden je šel v Misijone, - da je šel delat v Córdoba, kakor se je primerilo Luisu Bergerju in pozneje Primoliju. Prav takšno pot sta imela Doménico Zipoli in Blanqui.

Izvor kordobskih oltarjev se ne dojame po perujskih oltarjih, še manj po misijonskih 17. stoletja. Številni citati takrat modernih andaluzijskih oltarnih elementov so presenetljivo istodobni. Prozorna arhitektonska sestava načrta je razumljivejša, če upoštevamo možnost, da jo je zamislil italijanski risar.

Dokumenti te dobe omenjajo redovnega brata, kar se ujema z našo hipotezo. To je bil jezuit, kipar in arhitekt, doma iz Lombardije. Njegovi so bili najslavnejši oltarji v Misijonih: San Borja, Itapúa, Santa Ana, Loreto in drugi. To je bil José Brasanelli, delal je v Misijonih med leti 1696 in 1728. V Buenos Aires je prišel leta 1691. Potoval je z Avstrijcem patrom Seppom in drugimi jezuiti, ki so opravljali pozneje važna dela. Dolgo čakanje v Sevilli mu je omogočilo, da se je poglobil v študij andaluzijske kiparske umetnosti konca stoletja, zelo odprta je bila Berniniju. Italijanski izvor umetnika nam pojasni parne mensule obeh oltarnih sten v Córdoba in Asunciónu,

kakršnih ne najdemo ne v Ameriki ne v Španiji. Ob dvojnih stebrih nekdanje cerkve Svetega Borja in pročelje Sv. Ignacija Miní, prav tako stopnice z volutami pri Sv. Ani so presenetljivi slavospevi Michel Angelu v paragvajskih pragzdovih. Če je bil Brasanelli njihov avtor, je delal v Córdobi ali pa v misijonih Paraná med leti 1691 in 1696. To je edina doba, v kateri ne poznamo njegovega stalnega bivališča.

Sv. Mihael - Brat José Brasanelli - Muzej Sta. María de Fe (Paraguay)
Začetek XVIII stoletja

KIPARSTVO V JEZUITSKIH MISIJONIH (1610-1768)

Jasno je tudi do tukaj, da ni mogoče razumeti ne političnega, ne ekonomskega in ne kulturnega pregleda v deželi v 17. stoletju, če ne upoštevamo navzočnosti paragvajskih jezuitskih misijonov.

Kljub sosedstvu in medsebojni povezanosti imajo zelo malo skupnega z umetniškimi izrazi ob poti Buenos Aires - Córdoba - Perú. So izločen in neodvisen primer, ki ga je treba meriti

z drugačnimi merili kot ostalo umetnost tega časa. Njena zamotanost je kritikom še do danes nerešena.

Prebivalstvo Misijonov, povsem indijansko, ne izhaja iz visokih kultur kot so cesarstva Inkov ali Aztekov z delovnimi navadami in urejenim življenjem v velikih naseljih.

Vendar je izredna zmožnost prilagoditve in priučjenja gvaranijev nadomestila pomanjkanje tradicije in omogočila, da so misijonske družbe dosegle najvišje uspehe v razvoju tiste dobe. Izredno so se uveljavili v vseh poklicih, zelo so bili nadarjeni za glasbo, plese in druge umetnosti. V upodabljalni umetnosti so poleg zmožnosti za učenje in navdušenja pokazali zmožnost ustanoviti lokalno umetniško šolo, iz katere so izšla najoriginalnejša ameriška dela te dobe.

Kronika tega časa ni znala oceniti te posebnosti. Tudi sedanje kritike niso sporazumne. Vzrok za to je zamotanost pojava transkulturacije in ker še vedno ni urejen stilistično kronološki pomen delovanja misijonskega obdobja.

Z ozirom na originalnost predstavljenih oblik ne moremo del v misijonski dobi presojati z enako metodologijo kot sodobno kolonialno umetnost. Ikonografija njihovih podob kaže manj dramatično in bolj zmagoslavno predstavo krščanstva. (Vstali Kristusovi so bolj številne podobe kot Nazarečani). Ljudstvo, ki je ustvarjalo ta dela, se je zavedalo svojih vrednot. Njihov izredni jezik in njihov življenjski slog izhajata iz lastne in stare tradicije. Gvaraniji v Misijonih nikdar niso poznali jarma gospodarjev. V Mbororé (1641) so s pomočjo jezuitov premagali ekspedicijo paulistov, ki je štela štiritisoč mož. Ta zmaga je utrdila narodno zavest.

Ti vzroki (oblikovni, ikonografski, socio-kulturni in zgodovinski) nam pojasnijo, da kažejo misijonska likovna dela v svojih najboljših trenutkih popolno neodvisnost od evropskih predlog. Zato jih moramo soditi s stališča podobne svobode ocenitve in kritike. Razen poznanja sloga (renesansa, manierizem, barok) je nujno treba poznati krajevne stile, ki so prevladovali v misijonskih delavnicah. Velika različnost del nam daje predvsem nalogo, da iščemo kriterij za organizacijo.

Dela moremo razdeliti v dve glavni skupini:

I. Izdelki evropske roke. Morejo biti naravnost uvoženi ali pa so jih izdelali evropski mojstri, ki so delali v misijonih. Razlika med obojimi je temeljna.

II. Dela, ki so jih vršili gvaraniji. Mogli bi jih deliti v štiri podskupine:

1. Dela, narejena z malim ali nobenim znanjem obrti, slabo označena kot "primitivna".
2. Dela, ki posnemajo na svoboden način evropske vzorce.
3. Dela rezbarjev, ki so jih vzgojili jezuitski mojstri.
4. Dela v samostojnem stilu brez omembe evropskih modelov.

Dela prve skupine so večinoma iz najstarejše dobe, čeprav jih je mogoče najti tudi v novih naselbinah kot so Mocobíes ali Tarumá zadnje naselitve.

Druge so najbolj pogoste. To so dela, ki so kopije ali posnemanja evropskih modelov mase, slike ali rezbarije, a poustvarjena s popolnoma drugačno logiko in miselnostjo.

Tretja dela so iz delavnic, ki so jih vodili poklicno usposobljeni bratje. Najpogosteje sta v listinah imenovana brata Luis Berger in José Brasanelli.

Dela četrte skupine vzbujajo največ pozornosti raziskovalcev. Razčleniti in določiti jih je mogoče edino po predhodnem poznanju zgodovinskega procesa, ki jih je izzval.

Zelo verjetno so gvaraniji začeli kipariti v prvih desetletjih, ko jih je prebujal in usmerjal Luis Berger.

Uničenje večine podob in njihove selitve ter popolno mešanje preostalih del zelo otežkoča spoznavanje kiparskih del 17. stoletja. Pričevanja menda označujejo skupino podob (trije sveti Mihaeli, ena Brezmadežna in en ležeči Kristus) v sedanjem muzeju Svetega Ignacija v Paragvaju kot najboljša razstavljena dela 17. stoletja. Slog je monumentalen in tektoničen v obširnosti in strogi konstrukciji komponent. Ta stil nikakor ne pozna baroka, razširjenega v misijonih v začetku naslednjega stoletja. Pač pa kaže, da je tesno povezan s kipi-stebri-hlodi indijanskega primitivnega stila in pod vplivom umetnosti španskega realizma.

Prehod stoletja označuje prerez in veliko spremembo. Pojavljajo se razgibana oblačila, kompozicija s poudarjenimi gibi in premiki, kar je značilno za italijanski in nemški barok. To je v zvezi s prihodom jezuitov iz teh dežel, predvsem po ekspediciji leta 1691, ko je prišel med drugimi tudi omenjeni Antonio Sepp,

ki je reformiral misijonsko glasbo, in Brasanelli, ki je prenovil likovno umetnost. Dela njegovih rok so bila številna. Od teh je ostalo komaj deset ali dvanajst.

Brezmadežna - Cerkev La Merced - Buenos Aires - XVIII stoletje.

Podobe, ki so jih rezbarili pod vodstvom mojstra ali po njegovih osnutkih, je težko ločiti od tistih, ki jih je sam izdelal. Brez dvoma je popravljaj dela svojih učencev. V skupino teh podob sodijo tiste, ki so del glavnega oltarja v cerkvi svetega Ignacija Guazú (Paragvaj) in so danes v tem muzeju.

V zadnjo skupino štejemo dela, ki se deloma vračajo v tradicijo, obenem pa kažejo poznanje evropskih modelov, tokrat italijanskega baroka. Dosežki so se močno utrdili. V njih je spoznati ne le sintezo lokalnih in evropskih vplivov, ampak v izdelku dokončno zmagoje ameriškansko gvaranijska miselnost.

Strogi konstruktivizem teh podob je danes zelo aktualen in ga ne moremo primerjati z nobeno baročno šolo tistega časa.

Za nastanek stila sta bila nujna dva pogoja: družba je morala imeti trdno zavest samostojnosti ("nismo nikakšni sužnji in nočemo živeti po španskih navadah") in nepretrgano obratovanje v delavnicah, kar bi moglo utrditi tradicijo. Iz te bi mogel nastati slog.

To ponovno utrditev zavesti guaraní, ki se je izrazila v izvirnem in svojskem stilu, najdemo ob koncu 17. stoletja v omenjenih delih v San Ignaciu (Paragvaj). Vendar je po presledku italijanskega baroka uspela ponovno prodreti z večjo silo v kamnitih kipih v Trinidad. Posebno je originalen v tej dobi prikaz vrste angelov - godbenikov.

Tradicija delavnic v Paraná, posebno v San Ignacio Guazú, ki se je utrdila in razvila v 17. stoletju, potrjuje ta stil. Pomanjkanje te tradicije je spoznavni znak, po katerem se razlikuje umetnost drugih novih misijonskih pokrajin kot Chiquitos in Mocabíes, ki se lahko primerjajo s prvo ali drugo skupino. Močan vpliv italijanskega baroka, ki ga je skoraj štiri desetletja širil brat Brasanelli, je zarezal globoke sledi v tem izročilu. Vendar to ni uspelo spremeniti smeri osnovnih dosežkov v prejšnjem stoletju.

Pri angelih - godbenikih v Trinidad (1765) je opaziti poleg močne tradicije 17. stoletja tudi močan baročni vpliv prvih desetletij 18. stoletja. Čeprav temu ni uspelo omajati osnovnih obrisov konstruktivnega ameriškega mišljenja, je v stabilno in monumentalno geometrijo vnesel vitalni pretres baroka.

Angel - Jezulski misijoni - Paraguay

PODOBE, OLTARNE STENE IN PRIŽNICE

Dokument iz konca 18. stoletja nam omogoča presojo velikega nazadovanja, ki je nastalo po izgonu jezuitov. Ta dokument je prodajna pogodba za oltar, namenjen misijonskemu naselju San Miguel (Brazilija). Rezbarji vasi San Juan, ki so imeli naročeno izdelavo, so morali najeti mojstra Bartoloméja Ferrerja iz Buenos Airesa, da je vodil delo.

Nasprotno propadanju v Misijonih je Buenos Aires vrtoglavo rasel. Leta 1776 je bilo proglašeno podkraljestvo (virreinato) in naslednje leto je že delovala pristaniška carina. Končala so se težavna potovanja z mulani po eni najdaljših in najvišjih cest na svetu (Paraná - Perú - Córdoba - Buenos Aires). Kljub nasprotovanju Peruja se je pristanišče na Atlantiku vedno bolj uveljavljalo. Leta 1780 šteje že 25.000 prebivalcev. Število cerkva in kapel je dvakrat večje kot je devetero kordobskih. Delalo je petnajst rezbarjev, sedem kiparjev in deset pozlatarjev. S številnimi rezbarji, ki so prišli iz Španije, so prišle oblike borbonskega rokokoja, ki izpodrivajo slaven tradicionalni barok, dokler se ni pojavil klasicizem, kmalu za španskim.

Najprej je bilo moč spoznati spremembe okusa in sloga na oltarnih stenah. Če jih primerjamo z evropskimi prototipi, moramo odkriti značilnosti kraja. Iz tega sklepamo, da pripadajo temu mestu.

Če iščemo izraz, ki bi nam pokazal težnjo po umirjenosti in racionalnosti prebivalcev Buenos Airesa, najdemo najočitnejši odgovor v njenih oltarjih. Razen nekaterih, ki so jih pripeljali iz Misijonov ali iz Brazilije, so bili rezljani in sestavljeni na mestu. Njihovi avtorji, večinoma Španci in Portugalci, so prevzeli nekatere značilnosti okolja, v katerem so delovali. Oltarji, ki jih je José Sousa Cavadas izdelal za Buenos Aires, so zelo različni od onih, ki jih je nekaj let pozneje izdelal za Paragvaj, za frančiškanski cerkvi v Yaguarón in Capiatá. V kapeli San Roque in v antični cerkvi Luján (poznani samo po fotografijah) je struktura ploskovita kot stena, na katero se naslanja. Čisto drugače je v Paragvaju razvil scenske motive svoje domovine do take mere, da je težko razpoznavni, da so delo istega avtorja. Nekaj podobnega se je zgodilo na rezljanem oltarju v San Franciscu. Narejen je v Río de Janeiru in so ga sestavili Portugalci na kraju samem (sredi 18. stoletja), a ne izraža stila svojega izvora. Pozna se po fotografijah in po pričevanju profesorja Schenona, ki ga je raziskoval še pred požarom. "Zmede

frontalnost kompozicije, pravilnost načrtovanja in malo razgibanje mas, kar bi dalo misliti na podrejenost skicam, normam in modelom, določenim iz Buenos Airesa.”

Drugi rezbarji oltarnih sten so bili: Domingo Pereyra de Braga, ki je delal leta 1728, José Pereyra, Joaquín da Silva in Pedro Carmona. Temu zadnjemu z verjetnostjo pripisujejo rezljane oltarje cerkve Pilar, kjer se izražajo jasni lusitanski vplivi na isti način kot “porteria” San Francisco iz leta 1817, kjer se opažajo že klasični elementi. Glavni oltar v Pilarju pripisujejo Špancem Domingu Mendizabalu, Ignaciu de Arreguiju in Miguelu Careagi (leta 1730).

Glavni oltar cerkve jezuitov v Córdobi (Stil barok) - Konec XVII stoletja.
José Brasanelli?

Enako kot je okus meščanov Buenos Airesa odklanjal pretirano dekorativnost in teatralnost baročnih oltarjev (lusitansko-brazilskih), tako je naglo sprejel nekatere klasicistične poglede, kot je večja strukturna jasnost. Najboljši oltarji v Buenos Airesu

so iz dobe prehoda iz 18. v 19. stoletje. Nov slog se ni takoj vključil, vendar se pojavlja v obliki okraskov stebrov "rocalles" in "treillages" v določenih krajih in v točnih mejah. Na ta način najdemo skupaj sledi slovesnosti baroka, rokokojsko dekoriranje in neko klasično monumentalnost. Temu stilu prehoda barok - rokoko in klasicizem - rokoko pripisujemo glavne oltarje v Buenos Airesu: cerkev de las Catalinas, la Merced, San Ignacio in največja in najvažnejša od vseh, katedrala.

Značilno za te oltarje je, da nadomešča spiralne stebre ("salomonski stebri") in strukturo iz več nadstropij en sam monumentalni red.

Uporaba enega samega reda je bila v navadi pri manjših, stranskih oltarjih. Nasprotno pa je bilo pokrivanje velike stene prezbiterja z eno samo vrsto ogromnih stebrov zelo drzno delo. Tudi vrhove so okrasili z izredno razvitim načinom. Veliki, bogato rezljan in pozlačen oltar v katedrali, ki ga je projektiral Isidro Lorea, je najvažnejši od vseh, ki so bili izdelani v mestu. Od kraja je bil prosto stoječ, vendar tudi okrnjen in naslonjen

Glavni oltar stolnice v Buenos Aires (Stil barok-rokoko)
Druga polovica XVIII stoletja - Isidro Lorea

na zid prezbiterija kaže izredno prostorno projekcijo. Gigantske valute atika ustvarjajo zaključen prostor kot baldahin, ki daje zavetje kipom Svete Trojice in odraža svojo originalno sestavo, ki popolnoma izstopa od strukture planimetrične stene.

Glavni oltar cerkve svetega Ignacija in predvsem svete Katarine, ki je sestavil Isidro Lorea pred letom 1777, se zdita kot pripravljeno delo za oltar v katedrali. Oltar v Las Catalinas je drznejši po načinu sestave in po dekoraciji. Atiko spominja na mojstre Churriguera. Gladki zgornji deli njegovih štirih stebrov so pokriti z rastlinskim okrasjem, ki je izdelano z zlatom različnih tekstur. V katedrali so enaki stebri in še drugi v pojemajoči velikosti, ki projicirajo glavno votlino v globino in nosijo enake okraske in rokokojske motive.

Tudi glavni oltar v La Merced ima isti sistem okrasja na zgornjih delih svojih osmih orjaških stebrov (1783 - 1788). Novo je tukaj to, da kipi stojijo zunaj vdolbin, med stebri. Izdelal jih je Tomás Saravia, eden največjih rezbarskih mojstrov za izdelavo oltarjev te dobe in edini kreolec, ki se je izkazal na tem polju. Oltar svetega Jožefa v isti cerkvi je tudi dokaz njegove izredne ustvarjalnosti.

V že določenem klasičnem duhu dela Španec Gaspar Hernández, ki je sodeloval z Isidrom Lorea pri oltarju v katedrali. V isti cerkvi je izdelal prižnico in oltar Virgen de los Dolores. V cerkvi San Ignacio naredil oltar La Virgen de Covadonga in svetega Jakoba (1795), najboljšo delo v našem okolju v skladu s predpisi Kraljeve Akademije San Fernanda. Podoba svetega Jakoba je delo kiparja Joséja Ferreira, ki je bil podravnatelj te akademije. Predstavlja svetnika, ki sedi na prestolu kot kakšen Zeus. Zanimivo je, da je Hernández kot kipar tako zvest baroku pri izdelavi Immaculate v katedrali, Virgen del Rosario v Catalinas, Sante Terese in San Eliasa v Pilarju poleg nekaterih drugih.

Tudi dela drugih kiparjev te dobe: Portugalca Manuela Diaza, Juana Cuaresma Henriqueja, Španca Juan Miguela Monasteria, kreolca Tomás Saravia ali Filipinca Estebana Sampzona so brez vsakega znaka klasicizma. Poznamo dokumentirano delo Estebana Sampzona Santo Domingo penitente (sveti Dominik spokornik) in nekatera druga bolj znana dela. Nekatera so v Cordobi: Santo Domingo, San Francisco, velik kip Križanega in Santa Catalina de Siena. Posebno ta zadnja kaže Sampzona

kot zelo sposobnega podobarja in kajpak najbolj ustvarjalnega med vsemi, ki v tem času delajo med nami.

Stranski oltar cerkve San Ignacio (Klasični stil) - Buenos Aires
Gaspar Hernández - Začetek XIX stoletja.

Buenos Aires se je arhitektonsko prilagodil klasičnim oblikam, ki so bile takrat priznane v Evropi. Notranjost dežele, bolj konzervativna, pa je sledila baroku skoraj vse 19. stoletje. Dela v baročnem slogu so najvažnejši kulturni in umetniški doprinos njenih cerkva.

Med mnogimi znanimi deli jih je le malo, ki razodevajo svoje avtorje. Leta 1720 je delal v Salti pater Gutiérrez. Poznamo nekatera dela bratov Cabrera ob koncu stoletja. Tomás Cabrera je izdelal v Salti kip svetega Jožefa, kot priča podpis. Danes je v cerkvi Pilar v Buenos Airesu. Drugo njegovo datirano delo je San Isidro Labrador v San Carlos de los valles Calchaquies (1810). Po podpisu na nekem Nazarenu poznamo Hilarija Cabrera. Dobra izdelava tega dela nam dovoli domnevo, da je bilo njegovo delo obširnejše.

Na severu je eno najbolj znamenitih kiparskih del San Francisco v cerkvi istega imena v Salti. Po izdelavi neke glave, ki je zelo podobna istemu svetniku in jo najdemo v muzeju v Santiago del Estero, vemo, da je bil avtor Felipe de Ribera in da je delal v Salti leta 1764.

Obrt podobarjev svetnikov je prehajala iz roda v rod z isto tehniko kot v dobi baroka. Čeprav je serijska izdelava zelo zmanjšala obseg njihove delavnosti, se dobijo v našem stoletju še vedno nekateri predstavniki tega starega poklica. Doña Salomé de Macedo je delala leta 1946 v Monterosu v Tucumánu, kjer je z njo govoril profesor Schenone.

Nazadnje omenimo še prižnice. Prižnica mora pomagati pridigarjem in dati najboljše retorične elemente iz svojega obširnega repertorija. Prižnice so lahko pred-baročne, baročne, barok-rokoko ali klasične.

Prve prižnice so iz 17. stoletja. Čeprav so bile številne, je malo ohranjenih. V cerkvi svetega Frančiška v Santa Fe je prižnica, ki je odličen primer prižnice te dobe: mnogokotna tribuna, pokrita s ploščami s sploščeno dekoracijo in z velikimi grbi reda svetega Frančiška. V muzeju San Ignacio (Paraguay) je razstavljena dragocena misijonska prižnica iz 17. stoletja.

Druga skupina je številčno najmočnejša in najbolj zamotana. Barok je bil dosti bolj odprt sodelovanju ljudstva, dočim je rokoko zahteval poznanje evropskih modelov. Klasicizem je predpostavljaval dosti znanja, kar ga je izločalo iz ljudskih umetnosti. Avtorji baročnih prižnic so bili po večini kiparji. Na tribunah so bili navadno upodobljeni štirje evangelisti, razen tega so bili okraski tudi človeške podobe atlantov, angelov in drugih značilnih podob za ta slog. Najboljši primer tega načina je perujska verzija prižnice v Yavi. V visoko perujskem (boliwijskem) baročnem stilu, ki je blizu ljudski umetnosti, je glavna prižnica v katedrali v Jujuyu. Ko govorimo o najodličnejših, moramo omeniti še pomembno kamnito prižnico, ki je bila prav pred nedavnim odkrita v razvalinah v Trinidadu (Paraguay). Ta je eden najboljših primerov originalnosti misijonske umetnosti zadnje dobe.

Poznamo še številne prižnice, podobne prejšnjim, le da imajo tudi nekatere ornamente iz dobe rokoko. Tipični primer je v Buenos Airesu prižnica v cerkvi Pilar in v cerkvi La Merced, delo Tomása Saravia. V Córdoba je tudi značilna prižnica v posesti mercedarcev. V stilu barok - rokoko je izdelana prižnica,

ki jo je naredil Sousa Cavadas za paraguajske frančiškane. Bogato okrasje in vzorci ter odlična izdelava, ki je značilna za tega portugalskega umetnika, odlikujejo njegova dela v Yaguarónu in so najboljši primer zadnjega ameriškega baroka.

Sprememba ob nastanku klasicizma je tukaj manj očitna kot v Evropi. Prižnica, ki jo je naredil v katedrali Španec Gaspar Hernández, je bila med prvimi primeri tipologije, ki je imela številne posnemalce pri izdelavi oltarjev in prižnic skozi vse 19. stoletje.

Razvoj teh pa presega pričujočo razpravo.

ZA ZGODOVINO

VINKO BRUMEN

SLUŽBA RESNICI

Moje življenje, kakor ga vidim v spominjanju

I. 1. Rojen sem bil 6. decembra 1909 v vasi Šalovci, župnija Središče ob Dravi, skoraj v Prlekiji. Mojemu očetu je bilo ime Vincenc, materi Marija (roj. Bauman). Za menoj so se v družini rodili še dva brata, Avguštin in Anton, pa sestra, Marija. Jaz, kot prvenec, sem dobil očetovo ime, edina deklica v družini pa materino. Ob njenem rojstvu je mati, ki se je pri tridesetih letih med vojno pri poljskem delu poškodovala, skoraj umrla; sicer je preživela in se popravila, a povsem zdrava ni bila nikdar več. Vendar je preživela še nad štirideset let, umrla je 1962, oče pa pred njo, 1956.

2. Očetovi starši so se priselili v Šalovce s Pavlovskega vrha pri Ormožu, kjer so imeli zlasti (ali samo?) vinograd, pa so si zaželeli orne zemlje. Kupili so v Šalovcih del posestva, del, ki je obsegal zlasti njive, imel pa premalo travnikov in nič gozda, tudi nič vinograda. To nam je manjkalo, ker je denar, ki je prihajal v kmečko hišo, tedaj največ prišel iz gozda ali vinograda; mi smo za to bili posebno zavezani z živino, za katero pa nam je zopet primanjkovalo klaje.

Stari oče, Peter Brumen, je bil dvakrat poročen. Ko mu je umrla prva žena, o kateri sicer ne vem ničesar, se je v drugo poročil s Heleno Škrinjar. Iz prvega zakona je menda imel vsaj enega sina, o katerem pa se v družini ni govorilo in zato tudi o njem ne vem ničesar. V drugem zakonu je dobil pet sinov in tri hčerke; najmlajša hčerka je umrla v otroških letih, tako da je kot najmlajši v družini ostal moj oče. Stari oče je soraz-

Brumnovi avtobiografski zapisi so ostali brez naslova. Zgornji označbi sta vzeti iz spisa, strani 69 in 72 v tipkanem originalu. Tukaj objavljamo prvih sedem od vsega skupaj štirinajstih poglavij. Končal ga je leta 1986, ko je bil že zelo bolan.

Iskrena zahvala ge. Ludmili Brumnovi, ki nam je objavo dovolila.

merno hitro umrl; baje se je nekaj ujezil in se na jezo napil, pa ga je verjetno odnesla kap. Vdova, moja stara mati, je gospodarila, kakor je znala in mogla, to je, gospodarstvo je peljala naprej, brez popravil, izboljšanj in podobnega. Sinovi so doraščali, hoteli od nje posestvo in ker jim ga ni hotela dati, so jo zapuščali in odhajali od hiše; razen enega so se vsi poročili drugam, tako tudi obe hčerki.

Ko je moj oče, ki je bil po smrti najmlajše sestre najmlajši v družini, tudi dorastel, je posnemal brate in odšel k vojakom kot triletni prostovoljec. Vojake je odslužil na Hrvaškem. Nato je nameraval oditi v orožniško službo v Bosno, ker so bili tam ugodnejši pogoji za upokojitev. A mati ga tokrat ni pustila, raje mu je predala posestvo, izgovorila pa si je precejšen prevžitek, ki ga je nad petnajst let tudi redno dobivala, celo takrat, ko letina ni bila takšna, da bi pridelali vsaj, kar smo bili dolžni njej. Živela je v svoji sobi v hiši, v drugi, večji sobi smo živeli, jedli in spali vsi drugi.

Oče se je 13. sept. 1908 poročil. Živel je do 1956, ko je enansedemdesetleten umrl za možgansko kapjo.

3. Materini predniki so se tudi priselili v Šalovce, a iz bližnjih Loperšic, celo iz zaselka, ki je mejil na Šalovce. Zakaj, ne vem. Brat mojega starega očeta, Joža, je bil sodar, poročen, s tremi otroki. Moj stari oče, kot mlajši sin se je posvetil mešetarnjenju, se je nastanil v bližini ter se poročil z Marijo Kikl. Na manjšem posestvu katerega je najbrž sestavil iz delov svoje in ženine dediščine, saj je ležalo med obema posestvoma, si je postavil hišo. V zakonu sta se mu rodili dve hčerki, prva je bila moja mati. Nato sta prišla še dva fantka, dvojčka, a sta obenem z materjo umrla ob porodu. Stari oče se je znova poročil s Katarino Simonič, ki mu je dala še tri hčerke.

Moja mati je štela šest let, ko je izgubila svojo mater. Mačeha menda ni bila slaba, a bila je mačeha. Moja mati je bila mirnega, tihega, vase zaprtega značaja. Rada je hodila v šolo, se dobro učila in se je želela izšolati za učiteljico, kot neka njena sošolka in prijateljica, a ni bilo mogoče. Rada in mnogo je brala in je brano premišljevala. Ko jo je moj oče zasnubil, je bila po tedanjih postavah še mladoletna, kakor je bil tudi oče. Preselila se je na dom Brumnovih, kjer je preživela 64 let, do 1962. Umrla je 75letna, zaradi možganskega pretresa, ker je padla na zledenem podstenu pred hišo. Moža je preživela skoraj za 6 let.

4. Ko je oče prevzel posestvo, so bila zlasti poslopja v takem stanju, da so razpadala in se podirala. Ni mu ostalo drugega, ko da je eno za drugim podrl in postavil novo. Za to se je moral zadolžiti. Zidalo pa se je potem pri naši hiši vse življenje in malo od tega se je tudi zares dokončalo. Tudi mnogo mojega otroškega dela je bilo vzdanega v to. Najprej so podrli in na novo pozidali hleve, dve leti za tem hišo, kasneje, že po (prvi) vojni drugo za drugim ostala gospodarska poslopja. Jaz sem menda bil rojen še v stari hiši, tako da prave rojstne hiše nisem poznal. Moj naslednji brat pa je prišel na svet celo v hiši materinih staršev.

Manj ko šest let po prevzemu posestva je moral moj oče med prvimi v vojsko; najprej se je bil na ruskem, pozneje na italijanskem bojišču. Bil je dva ali morda trikrat ranjen, precej časa je preživel po bolnišnicah in je konec vojne dočakal nekje v zaledju. Med njegovo odsotnostjo je doma gospodarila in delala mati. Pri delu se je ponesrečila, ko je pričakovala četrtega otroka. Ob rojstvu tega, edine hčerke, bi kmalu umrla. Rešila se je, a zdrava ni bila nikdar več; bilo ji je šele 30 let. Za delo pri živini in na polju je sicer imela občasno pomoč v dekletih, ki so prihajala služiti, nekaj časa je hlapčeval neki ruski vojni ujetnik, krajšo dobo tudi eden od stricev, najstarejši očetov brat.

Iz vojnega časa so moji prvi spomini. Zares prvi je pač spomin na očetov odhod na bojišče, drugi njegov prihod na dopust. Potem rojstvo sestre. Rahlo se spominjam ruskega hlapca in njegovega odhoda. Krepkeje so se mi vtisnile v spomin razne medvojne težave, zlasti rekvizicije, ko so nam prihajali odkupovat pridelke, katerih ni bilo mnogo, ker je primanjkovalo pridelovalcev. Jemali so nam tudi živino, pustili so nam eno samo kravo (več kot dve nismo imeli). Pri hiši ni bilo mleka (in iz razlogov, katere bi bilo težko pojasniti, nam je tudi pozneje mleka zmeraj primanjkovalo). Rasli smo ob prežganki. Da bi bili hudo lačni, se ne spominjam, imeli pa smo še tudi nekaj let po vojni kruh oddeljen, sami si ga nismo smeli rezati in ga nismo dobili več, kot nam je bilo odmerjeno. Ali je mati imela dovolj kruha ali ne, nismo otroci vedeli. Ko sem že hodil v šolo, v zadnjih dveh vojnih letih, ko smo imeli celodnevni pouk in v enournem opoldanskem odmoru nisem mogel domov na kosilo, sem se moral največkrat tudi zadovoljiti s kosom kruha. To je bilo premalo za doraščajočega dečka in je gotovo prizadelo moje sile in zdravje. Taka usoda me je

spremljala skozi vse moje šolanje. Vso mladost sem bil telesno šibak in krhkega zdravja.

5. Ko je bilo vojne konec, se je oče vrnil, odsoten je bil vsa vojna leta. Sedaj je seveda prevzel gospodarstvo v svojo roke. Čeprav v otroških letih ni posebno ljubil šole, je hotel na svojem postati umen gospodar. Že pred vojno se je včlenil v štatersko kmetijsko družbo v Gradcu, odkoder so mu poslali kupe tiskovin, da je vanje vpisoval delo in pridelke. Bil je prvi v vasi, ki si je nabavil kotel za kuhanje prašičje piče in deloma tudi hrane za krave (buče, repa...). Po vojni se je predal tudi politiki, zlasti vaški in občinski; naša vas je bila tedaj samostojna občina, kljub temu da je štela le kakih 60 hiš in imela 360 prebivalcev. Mnogo občinske pisarije (spiske občanov, volilcev, vojaških obveznikov) sem že jaz prepisaval. Župan oče nikdar ni bil in ni hotel biti, ker je mati temu nasprotovala in ker se je spodobilo, da je bil župan iz druge, večje polovice vasi, iz Zgornjih Šalovec.

Še eno pridobitev si je omislil oče po prevzemu posestva. Nabavil si je konje, ki pa so bili težka hipoteka na premajhnem posestvu, ki ni dajalo dovolj krme, pa tudi premalo dela je bilo za konje in zato niso odslužili svoje hrane. Zato so še posebno trpele krave, za katere ni bilo krme in od katerih dolgo časa nismo mogli prehraniti več ko dve; zato nam je vedno primanjkovalo mleka.

II. 1. Bil sem prvorojenec, zato sem dobil očetovo ime, a zato so od mene tudi pričakovali prvo pomoč pri delu, pa sem se svojemu prvorojenstvu in svoji nalogi izneveril in to že kar spočetka. Ko sem komaj racal okrog hiše, ne vem, ali še stare ali že nove, ki so jo gradili, sem nekoč z glavo naprej padel v apneno jamo. Bali so se, da bom oslepel, odpeljali so me k zdravniku, ki me je rešil. Sploh pa sem bil telesno šibak in so me kot otroka mnogo nosili k zdravniku v Ormož, kar tedaj na deželi ni bilo v navadi.

V ljudsko šolo v Središče, kake štiri kilometre daleč, smo hodili po prašni ali blatni oziroma s snegom zasuti cesti, deloma po gozdnih stezah, kjer je bilo treba skakati čez jarke in premagovati najrazličnejše ovire. Začel sem s šolo leta 1916, še med vojno. Na bojišča so morali tudi razni obrtniki, tudi krojači in čevljarji. Tudi naš čevljar, mož materine sestre, je bil med njimi. Zato smo morali iskati drugega čevljarja. Pri nas smo

takrat nosili še čevlje iz svinjskega usnja. Ker smo kolinili pozimi, smo dali svinjske kože domačemu usnjarju, ki je iz njih izdelal usnje in podplate do naslednje zime. Zato prej ni bilo iz česa delati čevljev, pa jih poleti tudi nismo potrebovali, ker smo bosih hodili doma, pa tudi v šolo in v cerkev. Ko smo na zimo dobili usnje, smo iskali čevljarja, kateri pa je prav tedaj imel največ dela in je seveda najprej ustregel svojim stalnim strankam. Tako sem dobival nove čevlje že pozno pozimi, do tedaj sem si moral pomagati s starimi, katere pa sem med letom prerastel. Noge so se mi poleti raztegnile, stari čevlji iz svinjskega usnja, že tako trdi, so še bolj otrdeli. Zaradi premajhnih čevljev in dolge poti po snegu, so mi že prvo leto zmrznili prsti na nogi in se skrčili. Več ko mesec dni sem izostal iz šole in me je brati naučila stara mati. S prsti pa sem imel težave vse življenje in jih še imam. Marsikake čevlje sem kupil, pa jih potem nisem mogel nositi.

Sicer pa sem v šoli kar dobro izhajal. Pričakal sem v njej Jugoslavijo, nove učne načrte in nove knjige, zasilne prve, pa odpravo nemščine v šoli, ki se je dotlej poučevala kot drugi deželni jezik.

Njeno mesto je prevzela srbohrvaščina, vendar smo se naučili le pisati cirilico, dalje nismo prišli.

2. V tretjem razredu, že v Jugoslaviji, smo dobili za učiteljico Zofko Okorn, ki zasluži, da jo posebej omenim. Sicer me je nekoč oklofutala, a bila je prva, ki je odkrila, da sem nadarjen in si je prizadevala, da bi me spravila v nadaljnje šole. Zlasti ko sem kasneje v šolski nalogi napisal, da bi rad postal profesor, se je še posebej trudila, da bi mi k temu pomogla. Žal je potem zbolela in sem izgubil vsako sled za njo.

V središko šolo sem hodil nad šest let. Bila je osemrazrednica, a šesti, sedmi in osmi razred so bili združeni. Nekoč je tudi domači župnik, Jakob Cajnkar, nagovarjal očeta, da bi me dali v šole, a iz tega ni bilo nič. Enako se je ponesrečil še kak poskus. To ni bilo čudno. Težava namreč ni bila samo v tem, da pri hiši ni bilo denarja za šolanje, tudi ne samo v tem, da so od mene kot prvorojenca pričakovali tudi prvo pomoč pri kmečkem delu. V naši vasi tudi nihče ni vedel, kakšne so višje šole in kam vodijo. K sosedu je prihajala na počitnice sorodnica iz Maribora in od nje sem prvič slišal besede gimnazija, realka in podobne, njihovega pomena pa nisem umel jaz, še manj drugi.

Jaz pa sem želel iti v šolo, četudi nisem vedel ne v kakšno šolo ne kako. Ko sem bil že v šestem razredu, so nas nekoč vprašali, kdo bi šel v meščansko šolo, ki bi se ustanovila v bližnjem Ormožu. Odgovoriti smo morali takoj. Jaz sem tako želel priti v šolo, da sem v eni uri opoldanskega odmora, ko smo oddaljenejši sicer ostajali v šoli, pretekel v obe smeri štiri kilometre dolgo pot, da sem mogel doma vprašati, če se smem priglasiti za novo šolo. Odgovorili so mi, da se lahko, saj sem bil še šolo obvezen, pa je bilo vseeno, kam hodim, sploh pa me vpis še ne obvezuje, da tudi zares grem v novo šolo. Nato je minilo nekaj mesecev in v januarja 1923 so nas povabili, naj se vpišimo v novo šolo, ki je tedaj takoj pričela s poukom v prvem razredu. Šola je bila v Ormožu, našem sodnijskem okrajnem mestu, kakih 8-10 km od mojega doma. Naravnostne poti, zlasti poti kot se spodobi, tja ni bilo. Cesta je bila slaba in predolga, pešpoti pa so vodile čez travnike in skozi gozdove. Prvo zimo sem hodil to pot vsak dan, pozneje sem v najhujši zimi ostajal pri sorodnikih v Središču in se od njih vozil v šolo z vlakom.

V šolo sem zdoma odhajal v temi, nekako ob šestih zjutraj, s seboj sem imel svetilko s svečo, ki mi je svetila na najtežji poti; često sem se vrnil domov v mraku, ker smo imeli nekatere dni pouk še popoldne, čeprav smo imeli šolo tudi ob sobotah. Na poti se mi je dogodilo marsikaj, kar sem premagoval le s svojo vnemo za šolo. Čevlje sem še vedno imel iz svinjskega usnja, škornjev nikdar v življenju nisem imel. Hodil sem po blatu ali pozimi po snegu celcu, da so se mi noge vdirale vanj in mi je silil v čevlje; moral sem skakati čez jarke, ker ni bilo mostov, marsikdaj sem padel, a manjkal nisem v šoli skoraj nikdar. Dobro se še spominjam, da sem moral vsak dan prečkati neki travnik v nizki legi, ki je bil mnogokrat pod vodo; nekoč sem šel kakih 100 metrov daleč po vodi do sredine golen in si nabral vode v čevljih, tak sem ostal ves dan v šoli z mokrimi nogami in nogavicami ter se šele zvečer doma preobul. Zgodilo se je tudi, mislim, da je bilo v zadnjem letu, ko smo šli na šolski izlet v Zagreb: popolnoči smo se odpeljali z vlakom čez Čakovec, vrnili smo se naslednjo noč čez Zidani most. Zdoma sem odšel zvečer že v temi, pa je še deževalo; na poti mi je spodrsnilo in sem padel v blato. V potoku sem si izpral obleko kar na sebi ter šel na izlet kar blaten. Ker je tudi v Zagrebu ves dan rosilo, od izleta seveda nisem imel nič. In to je bilo edinič, da sem videl Zagreb;

sploh je bil ta najdaljši izlet, kar smo ga naredili do takrat in še mnogo kasneje.

3. Kljub tem in takim in podobnim težavam sem v šolo hodil in v njej napredoval. Nisem imel mnogo časa na razpolago, da bi se učil. Še takrat, ko sem kdaj prišel pred večerom iz šole, sem često našel v hiši list, ki mi je sporočal kaj takega ali podobnega: V pečici imaš hrano, najej se, potem pridi na njivo ali na travnik. Tam sem moral pomagati. Kdaj sem se učil, skoraj sam ne vem, celo na poti v šolo in na povratku domov, domače naloge sem delal zvečer pri petrolejki. Zadnji dve leti sem se poleg obveznih nemščine in srbohrvaščine, učil še neobvezne francoščine. Sem pa takrat in prej in pozneje v skopen času, s katerim sem razpolagal, mnogo bral in to vse, kar mi je prišlo pod roke, največ stare mohorjevke, za katerimi sem stikal po podstrešjih pri sorodnikih. Pri naši hiši so se med zidavo porazgubile.

Šolo sem končal 1926 kot dober učenec, bil sem menda najboljši. Nastalo je zopet vprašanje, kam sedaj. Menda je tedaj še bilo mogoče iz četrtega razreda meščanske šole prestopiti v peti razred (realne) gimnazije, po kakem dopolnilnem izpitu. Najbližja realna gimnazija je bila v Ptuj, pa ta možnost menda nikomur ni prišla na misel. Na šoli (ne doma) so sklenili, da grem na učiteljske, v Maribor. Morda zato, da bi prej prišel do kruha. Odločitev ni bila posebno modra. Poslali so me na šolo, kjer sta bila med važnejšimi predmeti tudi petje in glasba (violina), jaz pa sem bil brez posluha, ali skoraj, nikoli nisem pel (tudi nihče drugi v naši družini ne). Poleg tega so mi nehote podaljšali študij za eno leto, ko sem se že v ljudski šoli zamudil več, kot je bilo potrebno. O tem pozneje.

Sprejem na učiteljske je šel skozi tesno sito. Kandidatov je bilo več kot prostih mest, izbirali so zlasti tiste, ki so bili glasbeno nadarjeni. Vpisali so me vendarle, a za to sem nato delal dovolj težko pokoro, ko sem moral premagovati težave, ki mi jih je nalagal pouk glasbe, pa tudi telovadbe. Ti predmeti so mi grenili življenje in kvarili spričevalo, oziroma so mi morali rede podariti, da sem bil in ostal odličnjak.

Predmetnik na učiteljsku je bil skrajno enciklopedičen, naučiti so nas hoteli vsega, kar se je dalo učiti, ker da bomo kot učitelji vse to potrebovali. Da si bomo mogli marsikaj tudi sami pridobiti, če bomo hoteli, menda nikomur ni prihajalo na misel. Od tujih jezikov smo se učili samo nemščine, pa še te le slabo,

ker je po ločitvi od Avstrije nemščina izgubila svoj ugled in so jo marsikdaj učili profesorji, katerim so manjkale učne ure do polne obveznosti. Pač pa smo dobili prve pojme iz pedagoških in celo filozofskih predmetov; začeli smo z logiko, ki se je nadaljevala v didaktiki, s psihologijo, kateri je sledilo vzgojeslovje, učili smo se tudi zgodovine pouka in vzgoje. Pri pouku logike, sem se prvič lahko izkazal, nekatere probleme, s katerimi sem se prvič srečal, sem laže in hitreje rešil kot profesor, ki jih je učil leto za letom in ob odprti knjigi. S prvim profesorjem za te predmete nisem bil posebno zadovoljen, sledila sta mu dr. Fran Žgeč in Gustav Šilih. Prvi bi mi lahko pomenil več, kot mi je, ko bi ne bil preveč zavezan ideologiji. Drugi je bil izvrsten učitelj in se je skrbno pripravljaj na pouk. Prosil sem ga, naj mi svetuje kak dober uvod v filozofijo, ki me je začela privlačevati, in mi je imenoval Aloisa Müllerja *Einführung in die Philosophie*, katero sem si takoj nabavil in je ostala moj filozofski vademekum še v fakultetni študij, ko mi jo je tudi prof. Fr. Veber priporočil.

Profesorje smo imeli na učiteljišču povprečne, dobre in boljše. Med najboljšimi morem našteti, zlasti kolikor so name vplivali, Franca Baša, dr. Franca Sušnika, Ivana Prijatelja in tudi Ljudevita Pivka. Fran Baš nas je učil zemljepis in zgodovino, nekaj časa tudi slovenščino, ki pa ni bila njegova močna stran. Zlasti v zgodovini nam je znal pokazati silnice, ki so oblikovale preteklost. Znal je tudi navajati učence k lastnemu delu. Meni je nekoč naložil nalogo, da pripravim predavanje o prleških pogačah, potem pa drugo o slovenskih kmečkih uporih. Za pripravo prvega sem se pozanimal doma in mi ni bila potrebna bibliografija, za drugo pa sem se pripravil s pomočjo ravnatelja študijske knjižnice Janka Glazerja, ki mi je svetoval in posredoval potrebno literaturo, mnogo v nemščini, ki sem jo le s težavo obvladal. Tako sem začel v šoli s predavanji, čemur sem pozneje posvetil toliko truda in tudi ljubezni. Poznanje zgodovine kmečkih uporov mi je še kasneje v življenju prav prišlo. Pri izpitu iz narodne zgodovine mi je prof. Nikola Radojčić stavil tudi vprašanje o slovenskih kmečkih uporih, pozneje pri profesorskem izpitu pa mi je isto vprašanje stavil prof. France Koblar. Nobeden ni vedel, da sem to študiral še posebej že kot dijak.

Odličen predavatelj Baš pa je znal biti kot izpraševalec in razrednik zelo neprijeten. Zahteval je od nas vojaško disciplino, morali smo strumno vstati in mirno čakati, ko je stopil v

razred, dokler nam ni namignil, da lahko sedemo. Med poukom nihče ni smel šepetati, težko se je zadovoljil s kakim odgovorom na svoje vprašanje, včasih je s kako malenkostjo obredel ves razred in vsem učencem zapisal slab red, ker ni dobil pričakovanega odgovora. Mene je nekoč tako zalotil tudi v neki nadrobnosti, katere se več ne spominjam, zato mi je naročil, naj pridem k njemu v zemljepisni kabinet, kjer mi je dal v zemljevid Jugoslavije vrisati meje oblasti. V občevanju pa je bil zunaj razreda prav človeški in celo tovariški, prijazno se je pogovarjal o vsem mogočem. Tak je bil tudi na izletih, dostopen celo za šalo in dovtype. V šoli smo tedaj izdajali ročno pisani listič, Maks in Moric, v katerem sem priobčil tudi tri sonete o šoli, ki so v glavnem govorili o Baševem poučevanju. Na izletu smo list prebrali, Baš si ga je izprosil in mojo "umetnino" pokazal še drugim profesorjem, med temi tudi dr. Sušniku. Ta pa je menda dejal, da so moji soneti pregostobesedni.

Fran Baš je bil znan narodopisec, hodil je po slovenski zemlji in študiral vse, kar je zanimivega našel med ljudmi. Nekoč se mi je ponudil, da me bo med počitnicami poiskal in bova šla pogledat, kaj je v našem kraju značilnega. Spremljal sem ga, ko se je pogovarjal z ljudmi, se zanimal za njihovo govorico, za oblačila in jedi, za tipe hiš in kaj vem kaj vse. Ali je prav o tem obisku kaj napisal, pa ne vem.

Žal se je Baš v razredu in pred nami zaradi redovanja sprl z ravnateljem dr. Matkom Potočnikom in je bil zaradi tega prestavljen na žensko učiteljsiše. To je bilo škoda, vsaj za nekatere izmed nas, ki smo znali od njega kaj pridobiti tudi zunaj strogo šolskega pouka.

Drug moj omembe posebno vreden profesor je bil dr. Fran Sušnik. Bil je povsem drugačen človeški tip kot Baš. Bil je aristokratski, vase zaprt človek, ki se skoraj ni odmaknil od katedra. Učil nas je srbohrvaščino, manj časa slovenščino in nemščino. Naravnost užival je pri tolmačenju pesništva, njegovo navdušenje je bilo naravnost nalezljivo, vsaj za nekatere izmed nas. Navdušil nas je za nekatere srbske in hrvaške moderne pesnike, napr. Jovana Dučića, Milana Rakića, Vladimirja Nazorja, pa tudi za starejše (Ivan Mažaranič, Petar P. Njegoš, Silvije Kranjčević), posebej še za narodno pesem. Pri njem sem dobil prvi in praktičen pouk iz poetike, to tedaj ko sem tudi sam grešil s pesnjenjem. Tedaj sem se navadil brati tudi v cirilici tiskane knjige.

Sušnik je bil tudi sam pesnik, odličen stilist tudi v prozi. A objavljal je zelo malo. Imel pa je svoj način stika z nami učenci. Radi smo tedaj vpraševali profesorje vse mogoče, nekaj ker nas je zares zanimalo, nekaj da smo jih zamotili, da niso vpraševali. Dočim nam je Baš obširno odgovarjal, je bil Sušnik tudi v tem kratek, včasih ironičen, da ne rečem zafrkljiv. Na vprašanje, v čim je bistvo genialnosti Ivana Cankarja je npr. odgovoril, da ne v tem, da je imel kravato postrani. Zakaj je bilo med srbskimi pesniki precej diplomatov, je dejal, da imajo verjetno več časa za pisanje. Bil je tudi izvrsten govornik, a ne za množice, bolj za izbrane skupine. Tudi otrokom je znal prisrčno govoriti. Spominjam se še neke materinske proslave. Ko je govor za nas učiteljsčnike končal, se je obrnil k otrokom iz vadnice in jim je povedal nekaj takega. In vi, otroci, kako boste počastili danes svoje mamice? Rekli boste vsak svoji mami: Mamica, poglej mi v oči! Kaj vidiš v njih? Sama sebe, bo odgovorila. Tedaj ji boste rekli. Vidiš, mamica, imam te v svojih očeh, sedaj jih bom zaprl, da bo Tvoja podoba vedno ostala v njih. To je tukaj povedano precej prozaično, a Sušnik je znal te besede odeti s toliko poezije, da nas je vse ganil, ne le otroke.

Tudi Sušnik mi je nekoč dal nalogo, da pripravim predavanje o življenju Franceta Prešerna. S pomočjo Janka Glazerja sem to napravil. Ne spominjam pa se, da bi bila to splošna praksa v naši šoli, zdi se, da so profesorji dajali take naloge le nekaterim, recimo, boljšim učencem.

Tudi dr. Sušnik nas je zapustil, preden smo končali šolanje. Vzrok pa je bila politika. Leta 1929 je kralj Aleksander med drugim razpustil tudi parlament in bivši poslanci, ki so bili profesorji, so se vrnili na svoja mesta. Na naše učiteljsče se je vrnil dr. Ljudevit Pivko, oditi pa je moral dr. Fr. Sušnik. Pivko je bil že zelo znan. Med vojno se je izkazal na italijanski fronti, kjer je s svojo edinico prešel na italijansko stran. Bil je tudi pisatelj in prevajalec. Nam je bil še posebej znan kot politik. Pripadal je taboru "liberalcev". To nas je motilo, vsaj tiste, ki nismo delili njegovih političnih idej. Vendar v šolo politike ni vnašal, tudi nismo čutili, da bi kakorkoli delal razliko med svojimi pristaši in tistimi, ki to nismo bili.

Učil nas je slovenščine; ves čas je sedel za katedrom in predaval, nas pa je pustil, da smo ga poslušali ali tudi ne, ukvarjali smo se s čim drugim. Pa je bilo škoda, ker so njegova

predavanja bila zelo zanimiva. V njih na videz ni imel nika-kega reda, zdelo se je, da je govoril o tistem, na kar se je pravkar spomnil ali mu je slučajno padlo v roke. Tako je danes govoril o Jenkovih Obujenkah, jutri o nosniku v stari slovanščini, potem o rabi nedovršnih glagolov itn. A kar je povedal, je bilo zmeraj zanimivo in mi je še danes prav žal, da sem ga premalo poslušal. Učili pa smo se tudi malo, saj nismo imeli knjig, ki bi te stvari obravnavale.

Tretji ali četrti profesor, ki ga moram tu omeniti, je bil Ivan Prijatelj. Njega smo imeli vso šolsko dobo, to je celih pet let. Po stroki je bil prirodopisec, s svojo stroko mene ni mogel posebno pritegniti, ker sem bil preveč nategnjen na drugo kopito, zanimali so me bolj jezik, literatura in zgodovina. Razen tega smo se pri prirodopisu učili med drugim tudi o kristalografiji pri mineralogiji, o formulah zobovja pri raznih živalih, o oblikah in vrstah cvetov pri rastlinstvu. Za to me Prijatelj ni mogel posebno navdušiti. Učil sem se, ker sem se moral in kar sem se moral.

Pač pa je Prijatelj v petem letniku, o čemer bom še spregovoril, prevzel pouk iz predmeta, ki so ga imenovali sociologija in ekonomija. To je bilo nekaj novega in tudi zame zanimivega in tukaj mi je znal Prijatelj tudi osebno spregovoriti. Res nam ni povedal praktično nič o sociologiji, ki me je že takrat zani-mala, pač pa nam je razložil temeljne pojme iz ekonomike, ki je tudi imela čar za nas. Predaval nam je po neki hrvaški knjigi, a zelo didaktično in umljivo.

Prijatelj se je razlikoval od drugih profesorjev tudi po tem, da nam je med poukom rad dajal kake moralne nauke. Poleg pro-fesorja verouka, duhovnika Pavla Živortnika nam v tem oziru noben drug profesor ni tega dajal.

4. Leta 1930 sem imel končati učiteljišče z učiteljsko maturo. Tedaj pa je bilo težko za učiteljske službe, to je bila doba hude gospodarske krize. Pa so modri možje v ministrstvu prišli na posebno idejo; dotedanjim učiteljskim maturantom, če so študij končali vsaj s prav dobrim uspehom, so dovolili vpis na univerzo, a le za študij pedagogike; tistim, ki so imeli kon-čati 1930 in vsem naslednikom pa so študij na učiteljišču po-daljšali za eno leto. Za to so sestavili nov predmetnik, končnemu izpitu nadeli ime diplomskega izpita in odličnim in prav dobrim absolventom dovolili študij pedagoških predmetov na univerzi. Med prvimi, ki jih je doletela ta čast, sem bil tudi

jaz in tako sem namesto mature leta 1930 delal diplomski izpit leta 1931.

Predmetnik novega, dodanega petega letnika je bil na hitro zmetan skupaj in so ga pozneje spreminjali. Nas prve pa so to leto začeli učiti tudi že pravo filozofijo, pa tudi sociologijo in politično ekonomijo, morda še kaj, a se več ne spominjam.

S poukom filozofije pa smo imeli smolo, saj tudi profesorji na to niso bili pripravljani. V enem letu smo poleg tega imeli za ta predmet kar tri različne profesorje. Prvi je bil dr. Fran Žgeč, ki je poskušal nekaj novega in bi se lahko s tem izkazal, a se je sam iskal in nam ni dal nič konkretnega. Bil je menda že bolan, a če bi bil nekoliko bolj urejen, bi nam njegov pouk mogel biti spodbuda za zanimanje za filozofska vprašanja. Sledil mu je neki Hrvat, katerega ime pa sem pozabil; ta nam je v hrvaščini predaval zgodovino filozofije, manjkal mu je tudi, bi rekel, čut za filozofskost problemov. Imeli smo tudi neke težave s terminologijo, ker slovenskih izrazov ni poznal, hrvaških pa mi nismo mogli razumeti. Za njim je ta pouk prevzel Gustav Šilih, ki tudi ni bil filozof, a je bil dober didaktik in se je skrbno pripravljajl na pouk. Nadaljeval pa je z zgodovino filozofije.

Novost je bil za nas pouk sociologije in ekonomije. Začel je Žgeč, s podobnim uspehom kot v filozofiji. Po njegovem odhodu je ta pouk prevzel Ivan Prijatelj, ki pa se je pri tem omejil le na ekonomijo.

5. V teh letih sem se sam že precej preživljal z instrukcijami. Doživel sem petošolsko ljubezen in jo opeval v verzih. Te sem zbral v zvezek, tri od njih sem poslal uredništvu Mladika, kjer mi je urednik pogovorov z najmlajšimi (Fr. ali A. Vodnik?) pohvali gladko tekoči slog, grajal pa nečiste rime; eno je priobčil. Odpusti mi Bog, da sem Prlek, sem vzdihnil in dal pesnjenju slovo. Od tega in od ljubezni, ki ji ni bilo dano dozoreti, sem se poslovil z verzii, od katerih se spominjam sledečih: "Ne zasajaj rožmarina, rož rdečih mi na grob, rajši, draga, naj pelina raste mi na grobu šop. Če sedaj ni rožmarina zame in rdečih rož, kaj potlej jih vsiljevala mi na grob prerani boš!"

III. 1. Ko sem imel učiteljsko diplomu in mi je bilo 22 let, sem napravil prošnjo za službo, čeprav je bilo za to prav malo ali skoraj nobenega upanja. Doma so mislili, da sem že

vendarle končal s študiranjem. Moje misli pa so bile drugačne, želel sem nadaljevati s študijem. Že se je vpisal na ljubljansko univerzo moj sošolec Vlado Schmidt in je tudi mene zvabil za seboj. Z nekaj dinarji v žepu sem odšel v Ljubljano, se vpisal na univerzo in več ko tri tedne prebil brez tople hrane; preživljal sem se s kruhom in sadjem, ki sem ga prinesel zdoma, pa še tega se nisem upal najesti dosita. Iskal sem možnosti preživetja. Duhovnik Leon Božič, ki je postal kasneje župnik pri nas v Središču, mi je preskrbel kosila v raznih hišah in gostilnah. Dobil sem tudi instrukcijo, za katero so mi dajali večerje, z drugimi instrukcijami sem plačeval stanovanje in zajtrk. V poznejših letih pa sem dobival kosilo v Delavski zbornici po dobroti Oražnovega dijaškega doma.

Rad bi študiral zgodovino ali literaturo, a po zakonu sem bil vezan na pedagogiko in filozofijo. Vpisal sem se torej v 27 (?) izpitno skupino, ki je bila sestavljena, kot vse druge, iz treh delov: A) pedagoški predmeti, B) filozofija *ali* zgodovina filozofije. in C) narodna zgodovina *ali* biologija *ali* nemščina (morda je bil možen tudi kak drugi jezik) in morda še kaj. Iz previdnosti sem vpisal vse možnosti. K predavanjem in v seminarje sem hodil redno, zapisoval sem si, kar sem tam slišal, to redno premleval in tudi mnogo bral iz vpisanih predmetov. Hočem reči, da sem študij vzela zelo resno, saj sem mnogo žrtvoval zanj.

Pedagoške predmete, vse, je tedaj predaval samo dr. K. Ozvald. Vsako leto si je izbral drugo temo in jo razvil, kolikor mu je dopuščal čas, naslednje leto je prevzel novo. V tedanjem našem univerzitetnem študiju niso imeli za potrebno, da profesorji slušateljem povedo vse, kar bodo ti nekoč morali vedeti. Njihova predavanja in še bolj seminarsko delo je bilo le uvajanje v študij, za katerega pa nismo bili dovolj pripravljene in je zato marsikdo vsaj prvo leto izgubil, ker se ni znašel. Naša naloga je bila ne študirati le tega, kar je profesor predaval, marveč vse, kar je spadalo k tvarini, četudi o tem ni bila spregovorjena med letom nobena beseda.

Sicer pa je Ozvald bil nad vse vesten profesor; mnogo je bral zlasti nemško pedagoško literaturo in je bil zmeraj na tekočem. Predavanja je imel vedno napisana in jih je znova pripravil vsakokrat, ko se je vrnil h kaki snovi, bral jih je z osebnimi posegi in poudarki. Napisal je tudi vrsto knjig, ki so bile novost v naši pedagogiki, katero je postavljala na nove temelje,

zlasti jo je podzidaval znanstveno in filozofsko in je tako premagoval dotedanjo preveč le tehnološko pedagogiko, ki je bila predvsem didaktika.

V drugem letu mojega študija je Ozvald postal pozoren name, baje ker je odkril v mojem Indeksu, da sva bila rojaka. Ker se je pravkar izpraznilo mesto knjižničarja v seminarju, mi je to ponudil in tako sem potem ves čas študija in čez prebil proste ure v seminarju, kjer sem imel svojo pisalno mizo, knjige na razpologo in pozimi toploto. Razen tega sem ostal v tesnem stiku s profesorjem. Ves čas sva bila v dobrem razmerju, ki ga ni nič skalilo in počasi me je Ozvald začel pripravljati za svojega naslednika. Bližal se je namreč zakoniti starostni meji in je misel na nasledstvo bila pri njem logična. Jaz pa sem ves le razpoložljivi čas posvetil študiju. Ozvald me je pri tem spodbujal, tudi z nasveti za to ali ono delo, ki sem ga skušal opraviti. To je Ozvald znal dobro delati, ne le pri meni.

2. Tudi za filozofijo smo tedaj imeli enega samega profesorja, Franceta Vebra. Kakor Ozvald je tudi on prišel z graške univerze, kjer je bil učenec filozofa dr. Alexisa Meinonga, početnika tako imenovane predmet(nost)ne teorije, katera je z Vebrom prodrla v naš filozofski svet. Veber je bil od Ozvalda povsem različen človeški tip. Ni niti daleč toliko bral, manj ga je zanimalo, kaj so mislili in učili drugi filozofi, iz sebe je predel svojo filozofijo in predaval, kar je prav tedaj razmišljal. Vsaj v dobi, ko sem ga jaz poslušal, se ni niti držal običajne delitve filozofije v stroke ali panoge, dejansko pa se je ves čas gibal v okviru neke analitične psihologije, kakor jo je nazival, grebel v probleme in s silno močjo analize iz njih razvijal svoje nauke. Za to ni bilo knjig ne v seminarski knjižnici (katero je podedoval po svojem učitelju Meinongu) ne drugje, po katerih bi se mogli uvesti v filozofijo in jo študirati, filozofijo, kakršno smo slišali s katedre. Zapisovali smo si pri predavanju kar in kolikor smo zmogli, nato pa smo skupno razreševali uganke, katere smo našli v zapiskih. Začetek je bil zelo hud, zlasti ker se profesor ni prav nič oziral na to, da smo nekateri bili pravi novinci ne le na univerzi, marveč tudi v filozofiji, in marsičesa, kar je povedal, nismo mogli doumeti. Polagoma pa se nam je začelo jasni, zlasti še tistim, ki se nismo omejevali pri študiju na njegova predavanja, marveč smo segali tudi po drugih filozofskih delih. Jaz sem ga ponovno prosil za nasvet, kaj naj berem, in mi je svetoval to

ali ono knjigo, ki sem jo prebral, če tudi nisem našel nobene podobnosti s filozofijo, kakršno je predaval Veber. Ko sem mu povedal, da imam že dalje časa Müllerjev Uvod, mi ga je pohvalil in posebej priporočil, tako je ta knjiga ostala moja opora v prodiranju v filozofijo še precej časa. Kasneje šele se mi je odkrilo, da pomen Vebrovih predavanj ni bil v tem, da bi nas naučil neke filozofije, marveč pred vsem v uvajanju v lastno filozofsko mišljenje. Takrat sem se staknil z njegovim filozofiranjem, sam pa sem se temu posvetil šele mnogo kasneje, ko so me razmere k temu prisilile.

Veber pa ni bil le izviren mislec in predavatelj, napisal je še vrsto izvirnih filozofskih del, v katerih se je počasi odmikal od filozofije učiteljeve in začel graditi lastno, česar pa mu ni bilo dano končati. Pri izpitih je bil Veber povsem nepreračunljiv, vprašal je kandidata o temi, s katero se je pravkar ukvarjal, ni pa sitnaril.

Danes mi je žal, da nisem mogel biti v tesnejšem osebnem stiku z njim. Ker sem veljal za Ozvaldovega učenca in si oba profesorja nista bila posebno naklonjena, je to motilo moje razmerje z Vebrom. Veber je namreč s svojimi učenci mnogo prediskutiral, celo v kaki gostilni, in je res škoda, da teh sestankov nisem bil deležen. A prav tako mislim da je velika škoda bila narejena, ko so Vebra preuranjeno spravili z univerze in svojega filozofskega razvoja ni mogel dokončati, če ga kdaj sploh bi.

3. Na filozofski fakulteti v času mojega študija, v prvem letu ni bilo nobenega formalnega izpita. To leto je veljalo za leto iskanja in marsikak slušatelj je prešel v kako drugo izpitno skupino ali celo na drugo fakulteto. Ko pa je slušatelj imel za seboj vsaj štiri veljavne semestre, se je mogel prijaviti k prvemu izpitu in sicer iz predmetov po C). Jaz sem imel, kakor sem že napisal, možnost delati izpit ali iz narodne zgodovine ali iz biologije ali iz nemščine in morda še česa. Ves čas sem se nagibal k zgodovini, katero bi v drugih okoliščinah morda celo vzel kot glavni predmet (A). A so me sošolci strašili, da je bil na zgodovinskem oddelku profesor, Srb Nikola Radojčić, ki da je prehudo strog in da "vse pomeče". Zato sem vpisal tudi biologijo (dr. Pavel Gršelj), nemščino (dr. Jakob Kelemina) in celo umetnostno zgodovino (dr. Izidor Cankar) in sem k tem profesorjem hodil poslušat predavanja. Ko pa je prišel čas za izpit, sem tvegala in se prijavil za zgodovino.

Seveda sem se, kolikor mi je bilo mogoče, dobro pripravil. Slovensko zgodovino, katero je predaval dr. Milko Kos, sem študiral po njegovi malo poprej izšli knjigi in seveda še nekaterih drugih, zasti po J. Malovih. Srbsko zgodovino pa sem temeljito pregledal Stanojevićevo delo. Teže je bilo z zgodovino Hrvatov, a pomagal sem si s Šišićem in Klaićem. In sem šel k izpitu. Slučaj je hotel, da je prav tisti dan, ki mi je bil določen za izpit, zbolel dr. Kos in sem se znašel pred Radojčićem samim, kateri me je zato izprašal tudi iz zgodovine Slovencev. V izpitno komisijo so v naglici dali še Vebra, ki pa seveda ni izpraševal, marveč le prisostvoval.

Radojčić me je iz slovenske zgodovine izprašal o kmečkih uporih, kakor sem že napisal, kaj je bilo iz hrvaške zgodovine, se ne spominjam, v glavnem pa sva razpravljala o srbski zgodovini in izpit sem napravil: dobil sem 9 (največ možno je bilo 10) točk.

4. Po končanem in potrjenem šestem semestru smo se mogli prijaviti k izpitu iz predmetov po B). V moji izpitni skupini se je to glasilo filozofija ali zgodovina filozofije. Mene je bolj mikala zgodovina filozofije in sem nekoč Vebru omenil, da se bom prijavil k izpitu iz zgodovine filozofije. Ker tedaj mesto profesorja za ta predmet ni bilo zasedeno (šele kasneje je o tem kot privatna docentka predavala dr. Alma Sodnik), bi me izpraševal Veber. Ta pa mi je odvrnil, da se lahko prijavim, da se bo on že tudi naučil toliko, da me bo lahko izprašal. Ta odgovor me ni spodbudil, razen tega sem dejansko poslušal predavanja iz tematske filozofije, da jo nekako označim, zato sem se končno vendar prijavil tudi k izpitu iz te.

Veber je hotel, a mislim, da ni strogo zahteval, da mu med študijem napišemo kako seminarsko nalogo. Oddal sem mu dve; ena je govorila o nerazumskih vrstah spoznavanja (intuicija in podobno, druga pa o filozofski problematiki ljubezni, katero je Veber imel za čustvo). Veber je nalogi prebral ali tudi ne; na moje vprašanje o njih mi je dejal le, da se z njima v vsem ne strinja.

K izpitu iz filozofije sem se tudi prijavil, kakor hitro mi je bilo mogoče, se pravi, takoj po končanem šestem semestru. Pripravljaj sem se nanj ves čas študija, torej že tri leta. Izpit je obesegal štiri ure trajajočo pismeno nalogo, za katero smo v zapečatenem ovitku dobili po tri naslove, vsak drugačne, in med temi smo mogli izbirati. Ne spominjam pa se, o čem sem

pisal. Tudi ne vem več, o čem smo razpravljali pri ustnem izpitu. Redovali so me: ustno 9, pisмено 10 (ali morda obratno?).

5. Po osmem končanem in potrjenem semestru smo se mogli prigrasiti k izpitu iz prvega glavnega predmeta (A), to je iz pedagoških ved, ki smo jim kratko rekli pedagogika. Ozvald je tudi želel, da smo mu med študijem napisali kako nalogo. V prvem semestru, ob začetku študija, ko je predaval iz zgodovine pedagogike, je hotel, da napišemo poročilo o katerem izmed del, ki jih je omenil pri predavanjih. Ker je predaval o starem veku in je omenil tudi Platona, sem si za nalogo izbral Platonovo Državo, jo (v nemščini) prebral in napisal poročilo o tem. Pozneje nisem več pisal teh nalog, niti jih ni profesor zahteval, saj smo morali sestavljati naloge in poročila za delo v seminarju.

Za študij in za izpite v nobeni stroki nismo imeli kakih učbenikov, niti nam niso nasvetovali kakih priročnikov, ki bi nas uvajali v študirane stroke. Tudi glede literature smo bili v glavnem prepuščeni sami sebi. A Ozvald nam je sestavil listo kakih 120-130 del iz vseh pedagoških panog, izmed katerih naj bi izbirali svoje berivo. Dejal je, da če bomo pametno izbirali, ne bomo imeli težav pri izpitu. Vsega seveda nismo mogli prebrati, zato se je pač zgodilo, da je kandidat dobil pri izpitu kako vprašanje iz teme, o kateri ni nič slišal ne bral. A ker je dobival več vprašanj, je mogel z odgovori na druga vprašanja nadomestiti, kar mu je pri kakem zmanjkalo.

Izpit je zopet bil dvojen: ustni in pismeni. Pri pismenem izpitu smo štiri ure odgovarjali na eno od treh vprašanj, ki smo jih našli v zaprtem ovitku, vsak drugačna. Pri ustnem izpitu pa se je skozi eno uro sukal razgovor o najrazličnejših temah iz pedagoških ved. Jaz sem k izpitu prišel dovolj pripravljen, da sem izdelal z 9 in 10 točkami (od 10 možnih) in sem tako postal "diplomirani filozof", kakor smo se imenovali. Čez eno leto sem temu naslovu dodal še enega: doktor filozofije.

IV. 1. Ume se, da sta od mojih profesorjev name posebno vplivala dr. France Veber in dr. Karel Ozvald. Veber je zmožel v svojem filozofiranju študenta prisiliti k lastnemu razmišljanju, Ozvald pa je znal navajati k branju strokovnih del ter dajati spodbude za lastno delo. V tem pogledu je tedaj zame bil važnejši Ozvald. V tretjem letu študija me je nekoč presenetil

z vprašanjem: Če damo letos za svetosavsko nagrado nalogo iz pedagogike, boste kaj napisali? Nisem mu mogel drugače odgovoriti ko da seveda bom. Nisem pa niti malo slutil, kakšna bi utegnila biti tema. Bila je namreč navada, da je kralj dal univerzi vsoto 10.000 dinarjev, kar se je razdelilo na pet fakultet, 2.000 din. za vsako, vsaka fakulteta je razpisala neke teme, študentje so pisali in naslednjega 27. januarja so bile razdeljene nagrade za oddane spise. Teme so pripadale raznim strokam in to leto je bila na vrsti tudi pedagogika. Razpisana je bila tema: Kulturno-pedagoški pomen Slomškove knjige "Blaže in Nežica". Da bom o tem kaj napisal, sem obljubil, preden sem temo poznal. Dela sem se takoj lotil, četudi sem bil pred izpitom iz filozofije. Začel sem iskati potrebne bibliografske pomočke, delo napisal in v določenem roku oddal. Ocenila sta ga vsaj dr. Karel Ozvald in dr. France Kidrič in prisodili so mi nagrado 900 din, katero sem nato porabil za stroške fakultetne diplome (samo kolek je stal 600 din).

Ko sem nato diplomiral, mi je Ozvald nekega dne omenil, naj bi svetosavsko nalogo izpopolnil in jo predložil kot doktorsko tezo ali disertacijo, kakor smo temu rekli. Dosega doktorata je bila zame pomembna, ker sem potem lahko zaprosil za štipendijo iz Turnerjeve ustanove za enoletno bivanje v tujini. Dr. Pavel Turner je namreč zapustil univerzi neko vsoto denarja in ta je iz obresti vsako leto podeljevala dve štipendiji eno diplomiranemu juristu, drugo diplomiranemu filozofu, ki pa sta morala biti doktorja v svoji stroki.

Da bi štipendijo dobil, sem zopet pohitel z izdelavo disertacije (to hitrenje je bilo moja stalna mora, nikoli nisem mogel mirno začeti in končati nobenega dela). Končal sem jo še isto leto. Ocenila sta jo zopet Ozvald in Kidrič, v komisiji, pred katero sem moral opraviti še ustni izpit ("zagovor disertacije"), pa sta bila še Veber in takratni dekan filozofske fakultete dr. Milko Kos. Izpraševala sta me Ozvald in Kidrič. Veber in Kos sta se vzdržala. Izpit sem naredil. Spis mi je založila in natisnila Tiskarna sv. Cirila v Mariboru, po oceni dr. Franca Kovačiča. Tako sem dobil 100 izvodov knjige, ki sem jih po predpisih moral izročiti fakulteti, pa še 1.000 din, katere sem zopet porabil za kritje stroškov doktorske diplome. Dne 22. aprila 1936 sem bil promoviran za doktorja filozofije, takoj sem zaprosil za Turnerjevo štipendijo, katere pa nisem dobil. Prošnjo sem vložil ponovno naslednje leto in tokrat mi je bila ugodno rešena.

2. Prošilec za Turnerjevo štipendijo je moral obenem s prošnjo predložiti tudi program svojega študija v tujini, seveda naznačiti dežele, kamor je nameraval iti in tudi spričevalo, da zadostno obvlada jezike teh dežel. Pri izdelavi tega programa sem seveda moral misliti na svojo prihodnost. Pedagogika je bila in je skupek raznih strok, pa še znanja, ki ni stroga pedagogika, a je pedagogu potrebno. Nihče ne more vsega tega obvladati, zato se je treba specializirati. Mene je umljivo zanimala pred vsem zgodovina pedagogike in vzgoje, pa še vzgojna teorija ali filozofija vzgoje, oboje pa je bilo tudi posebno močna stran Ozvaldova. Potrebno je bilo izbrati kako drugo stroko in z njo obogatiti slovensko pedagogiko. Miselno in praktično me je že tedaj zaposlovala vzgojna politika, študij vzgojnih in šolskih programov, oblik in ustanov.

Mislim sem nekako takole: Naš šolski sistem je bil s svojimi vrtilinami in napakami avstrijskega izvora, kjer pa so se zgledovali po nemških ustanovah. Zato bi bilo mikavno videti, kakšna je bila tedaj, to je v mojem času, nemška šola in kaj je bilo v njej novega. Hotel pa sem videti tudi kaj drugačnega in to sem nameraval najti v Angliji; nisem sicer posebno natančno vedel, kaj bom tam našel, a pričakoval sem, da mi bo poznanje tistega koristilo. Zato sem v svoj študijski program postavil Nemčijo in Anglijo. Naši štipendisti so tedaj najraje hodili v Francijo.

Leto, ko sem moral čakati na štipendijo, sem porabil, da sem se izpopolnil v znanju potrebnih jezikov, nemščine in angleščine, od katerih sem zadnjega komaj poznal. V nemščini sem se izpopolnjeval pri takratnem lektorju nemščine na fakulteti (katerega imena pa se ne spominjam), angleščino pa sem študiral sam privatno, pa tudi pri lektorici angleščine, znani "miss" Fanny Copeland. Oba sta mi na koncu leta izstavila potrdili, da imam "delovno" znanje jezikov, kar sem priložil prošnji za štipendijo. Dobil sem si tudi knjige zlasti o Angliji in o njenem šolstvu, tako da nisem čisto tešč odšel na pot. Izprosil sem si tudi nekaj priporočil za na pot. V Nemčiji me je prof. Ozvald priporočil svojim znancem; to so bili profesorji Alois Fischer v Münchnu, Peter Petersen v Jeni, Eduard Spranger v Berlinu. V Anglijo pa sem nesel priporočila dr. Alojza Kuharja in prof. dr. Lamberta Ehrlicha, ki pa niso bila naslovljena na vseučiliške profesorje.

3. Ko sem za leto 1937-38 štipendijo dobil, sem se v začetku oktobra 1937 odpeljal v München. Tam sem skušal najti prof. dr. Aloisa Fischerja, prišel sem do njegovega stanovanja zunaj Münchena, kjer pa me je sprejel njegov sin in mi povedal, da me oče ne more sprejeti, ker je zelo bolan (malo za tem je umrl), da pa me je priporočil prof. Pauliju in se naj oglasim pri tem na fakulteti. Prof. Pauli me je sprejel, bil je profesor za psihologijo in mi je razkazal in razložil svoje delo na tem področju, za kar pa sem bil premalo pripravljen in njegove razlage nisem mogel dobro izkoristiti. Na univerzi se predavanja še niso začela in sem več hodil v univerzitetno knjižnico in zlasti prebiral spise Maxa Schelerja. V Münchnu sem si seveda ogledal razne mestne znamenitosti, zlasti muzeje in umetnostne galerije.

Potem pa sem odšel naprej v Jenó. Tukaj sem dobil prof. Petra Petersena, kateri me je zelo prijazno sprejel. Prisostvoval sem njegovim predavanjem, zlasti pa sem se skušal vživeti v osnove in delo njegovega "jenskega načrta" (Jena-Plan). To je bil poseben način šolske uredbe in pouka: v vsakem oddelku je družil tri starostne letnike otrok in vsako leto gornjo tretjino poslal v višji razdelek, spodaj pa sprejel novo tretjino, tako so v vsakem razdelku skupaj delali trije starostni letniki, ki so se postopoma sestavljali in razstavljali. Pouk je bil precej v slogu individualnega dela, nekatere zadeve je obravnaval učitelj skupno za vse učence ali za kak starostni letnik, zlasti za nazadnje prišle. Med poukom smo se smeli tiho pogovarjati z učenci in učitelji o njihovem delu. Poleg pouka je k šolskemu delu spadalo tudi pravo delo in svečanost, pa menda še igra. Učitelji so bili izšolani na fakulteti in so bili Petersenovi učenci. Šol takega tipa je bilo več, a jaz sem spoznal le Jensko, torej matično šolo, ki jo je osebno vodil Petersen sam.

V Jeni sem bil ves čas v osebni stiku s Petersenom, o marsičem sva govorila in prebiral sem zlasti Petersenove spise. Nisem pa se omejil na Petersenovo delo. Obiskal sem tudi neki "Landerziehungsheim", neke vrste na podeželje postavljeno internatsko šolo, po idejah Hermanna Lietza, kateri pa se je zgledoval po angleških "public schools"; od teh sem nekatere mogel pozneje spoznati v Angliji. V Jeni sem obiskal tudi neko "Volkshochschule", ljudsko visoko šolo ustanovljeno v duhu danskega pedagoga N. F. S. Grundtviga, ki pa so bile znane že tudi pri nas. Obiskal sem tudi nekaj državnih in privatnih šol, in sem v neki gimnaziji prisostvoval uvajanju učencev v

pesem o jeseni, kar je profesor napravil s takim ognjem, da smo vsi zaživelj jesensko razpoloženje. Profesor me je spominjal na mojega profesorja Fr. Sušnika, kateri je tudi znal pričarati v razred takega duha.

Iz Jene sem obiskal tudi Goethejev Weimar, prebil sem nekaj dni v Leipzigu (kjer sem zopet našel vodnika v nekem profesorju psihologije, ki mi je razlagal svoje delo in dosežke, za kar sem bil premalo pripravljen), v Dresdenu sem obiskal umetnostno galerijo z Rafaelovo Sikstinsko Madono.

Nato sem odšel v Berlin, kamor se je pravkar vrnil prof. dr. Eduard Spranger, ki je dve leti ali kaj preživel na Japonskem. Prevezel je zopet predavanja na univerzi, predaval je o kulturni morfologiji, in delo v seminarju, za katerega je izbral udeležence izmed aspirantov iz raznih dežel. V seminarju je Spranger to leto razčlenjeval Platonovo Državo. Takoj prvo uro nam je dal za domačo nalogo razčlenitev prve knjige Države in sicer iz spisa dobiti načrt knjige, kakršen bi mogel služiti Platonu, ko je knjigo pisal. Ob obisku v njegovem domu mi je povedal, da to večkrat naredi in ker študentje neradi ali slabo opravijo to nalogo, jo včasih tudi sam izvrši; med drugimi spisi, ki mi jih je dal, je bila tudi podobna razčlenitev nekega Heglovega dela.

Spranger me je, kakor sem že povedal, povabil tudi na svoj dom, kjer sva se obširno porazgovorila in je bil menda edini moj sogovornik v Nemčiji, ki me je posvaril, naj nimam v Nemčiji vsega kot tako, kakor se kaže, naj življenje opazujem in presojam kritično. To je bilo tedaj nevarno in pogumno dejanje.

V Nemčiji sem v glavnem stanoval v dijaških domovih (razen v Jeni); imel sem občutek, da študentje niso bili posebno vneti za režim, poleg nekaterih izjem, ali pa mi niso dovolj zaupali, da bi se mi zares odprli.

Po Berlinu sem napravil še kratek obisk v Hamburgu, od tam pa sem odpotoval v Anglijo.

4. Za Anglijo sem imel s seboj priporočila dr. Alojza Kuharja in prof. dr. Lamberta Ehrlicha. Komaj sem se nastanil v nekem penzionu, sem začel iskati zveze. Neka dama (Miss Christich?) mi je našla stanovanje v angleški družini, kar sem želel, da bi se laže in bolje privadil jeziku in da bi spoznal angleško življenje, saj mi je Anglija pomenila povsem tuj svet. Prišel sem do dveh profesorjev na King's Collegu, A. C. F. Bealesa

in Josepha Lauwerysa. Prvi, se mi zdi, da je bil profesor za zgodovino angleškega šolstva, drugi menda za didaktiko znanstvenega pouka ali nekaj podobnega. Prof. Beales mi je zelo pomagal pri mojem študiju, ostal sem v pismenem stiku z njim tudi po vrnitvi domov, kar se je prekinilo med vojno, po vojni pa sva stike obnovila in sem ga v svojem bežnem postanku v Londonu 1973 tudi obiskal v bolnišnici; kmalu za tem je umrl. On mi je tudi utrl pot v Argentino, kjer je imel neke zveze.

Prof. Lauwerys je bil po rodu Flamec; med prvo vojno je kot otrok prišel v Anglijo in tu ostal. Razčlenjeval mi je angleško šolstvo in se zlasti trudil, da mi je dal razumeti, da angleškega šolskega sistema ni (besedo "šolstvo" sem prevajal v angleščino kot "School System"), marveč da je vse le velik nered samostojno nastalih in med seboj ne povezanih šol. V tem je imel prav in v tem je bila slabost pa tudi vrлина angleškega šolstva, kjer so se mogle uveljaviti tudi različne osebne spodbude.

Na svoji poti po svetu sem se redno oglašal tudi na jugoslovanskih diplomatskih predstavništvi, kjer sem bil različno sprejet, nikjer pa nisem našel kake posebne pomoči za svoje delo, razen ravno v Londonu. Poslali so me h kulturnemu referentu (ali kako se mu je reklo), kar je bil neki Hrvat. Povedal mi je, da k njemu Srb ne pride, Hrvat le, če česa potrebuje, Slovenec pa vedno. Ta gospod mi je dal kup priporočilnih pisem za voditelje raznih šol, katerim sem pisal in na povabilo šole tudi obiskal. Na Angleškem ni bilo tako, da bi z dovoljenjem kake osrednje oblasti hodil po šolah. Moral sem zaprositi za dovoljenje, da šolo obiščem, od neposrednega šolskega vodje, kar sem vedno tudi dobil.

Tako sem obiskal celo vrsto šol prav starih in strogo tradicionalnih "Public Schools" do najnovejših in bolj evropskim podobnih javnih šol. Poučil sem se o ureditvi teh šol, o načinu njihovega dela in o njihovem pomenu. Ponekod so mi dodelili kakega učenca ali učenko, da me je vodil po šoli, mi jo razkazoval in mi odgovarjal na vprašanja, ki sem mu jih stavil. Ponekod so bili učenci v kakem razredu na moj obisk pripravljene in so oni mene vpraševali o šolah in življenju v Jugoslaviji. Ker sem pred odhodom na pot bil že odbornik ljubljanske Prosvetne zveze, kjer so se tedaj zanimali za intenzivnejšo, ljudsko vzgojo, po zgledu danskih ljudskih visokih šol, sem se v Angliji zanimal tudi za to, kar so oni imenovali "Adult Education",

vzgojo odraslih, to je redni šoli odraslih. Pri tem sem odkril posebne ustanove, delavske kolegije, kjer so mogli formalno neizšolani odrasli študirati tudi univerzitetne predmete in kdaj preiti naravnost na univerzo. To je bil zame mikaven primer prožnosti v možnostih šolanja, kakršne doma nismo poznali. Pri nas smo poti do izobrazbe raje utesnjevali in zapirali, kakor pa odpirali.

Presenetilo me je tudi, da sem npr. dobil prvo zvezo z neko tako katoliško ustanovo, pa so me potem oni poslali in priporočili drugemu kolegiju, ki se je štel k laboristični stranki. V tem je bilo zame posebno izkustvo, ne samo strpnosti med ljudmi in ustanovami različnih nazorov, marveč celo tesno sodelovanje med njimi. Tako strpnost sem mogel opaziti tudi na sprehodih v Hyde Parku. Tam so se vsaj v enem koncu zbirali ljudje, ki so prinesli s seboj nekake pulte in so govorili zbranim poslušalcem o najrazličnejših zadevah, ki so se jim zahotele, pa ni nihče nikogar nadlegoval, niti ne motil. Spominjam se še Irca, ki je okrog stoječim Angležem dopovedoval, kako se bodo Irci nad njimi maščevali, ko bodo dosegli polno svobodo. Nekaj posebnega je bilo tudi protestno zborovanje proti nemškemu nacističnemu režimu, kjer se je zbralo toliko ljudi, da so napravili tri skupine okrog govornikov. Nenadoma pa se je eden teh rojev začel premikati v celoti proti robu parka in se tam razšel. Naslednji dan sem bral v časnikih, da se je v skupini pojavila tudi hči nekega lorda, znana simpatizerka nacistov in celo s strankarskim znakom v gumbnici.

Drugod najbrž ne bi prišla živa ali vsaj nepoškodovana iz gneče, tukaj, v Hyde Parku pa jo je množica spremila do ceste, kjer je našla vozilo, s katerim se je lahko odpeljala.

Seveda me je v Angliji posebno zanimala angleška univerza, zlasti v svoji klasični obliki, kakršno je dobila v Oxfordu in Cambridgeu. Dobil sem priporočilo in sem dva tedna preživel v Oxfordu, ne sicer v kakem collegeu, vendar sem mogel obiskati razne college ter študirati njihovo delo in njihovo mesto v sklopu univerze.

Zanimanje mi je zbudil tudi način, kako so Angleži znali ustanavljati in spreminjati svoje šolstvo. Ko so opazili kako potrebo, niso čez noč česa odpravili in naredili kaj novega. Sestavili so posebno komisijo, ki je vprašanje preštudirala, se zanimala za podobne ustanove v tujini ter sestavila obširno poročilo, ki je bilo objavljeno in je potem služilo kot temelj diskusijam

in tudi potrebnim ukrepom. Nekaj takih poročil sem odnesel s seboj domov, nekatera sem še kasneje dobil. Škoda le, da so mi potem zaradi razmer malo služila.

Tudi v Londonu sem si ogledal vse, kar sem le mogel, zlasti muzeje, umetnostne galerije in podobne ustanove.

5. Na poti v domovino sem se kratko ustavil še v Parizu. Tam so me posebno zanimala tri ustanove: Pedagoški institut, Francoski institut (skupek raznih akademij) in Collège de France.

6. Ko sem svoje študijsko potovanje končal, sem vedel, da sem se toliko seznanil z različnimi zgradbami šolstva in z mnogimi možnostmi služiti izobrazbenim potrebam, da bi zares mogel začeti znova, za kar prvič še nisem bil zadosti pripravljen. Zaprošil sem za novo štipendijo, tokrat, British Council, pa je rešitev preprečila vojna. Prof. Ozvald je iskal možnost, da bi mogel obiskati Združene države Severne Amerike, pa je neki njegov znanec, na katerega se je obrnil malo prej umrl. Sicer pa je tudi tukaj postavila piko vojna.

V. 1. Po povratku iz tujine sem se doma znašel v istem položaju, v kakršnem sem bil, ko sem odšel zdoma. Še vedno sem bil le diplomiran filozof in doktor filozofije brez službe. Moja prošnja je še zmeraj tičala v ministrstvu ali kjer pač. Še pred odhodom v tujino, sem bil imenovan za pomožnega tehničnega asistenta v pedagoškem seminarju, plačanega iz banovinskega bednostnega fonda s prav majhno nagrado in negotovo prihodnostjo. To je bila bolj podpora kot prava služba, tudi moje delo ni bilo določeno. Delal sem v glavnem isto ko prej štiri leta dijak-asistent, namreč opravljal sem predvsem posle seminarskega knjižničarja. Največ časa sem prebil v seminarju, kjer sem študiral, po malem pisal in hodil okrog predavat.

Pisati sem začel že poprej. Ko sem končal doktorsko disertacijo ter iz nje izločil opis Slomškove izdaje šolskih knjig, kar mi je nasvetoval prof. Kidrič, češ da je teza tako postala notranje enotnejša, sem izločeno poglavje razširil in ga priobčil v Slovenskem učitelju. V isti pedagoški reviji sem nato objavil nekaj krajših spisov.

Glavne prispevke pa sem pisal za Pedagoški zbornik, ki je letno izhajal pri Slovenski šolski matici in ga je tedaj urejal prof. Ozvald, jaz pa sem mu opravljal tiskarske korekture. Tudi

tukaj sem objavil več spisov, v katerih sem nadaljeval zlasti z raziskovanjem Slomškovega pedagoškega dela.

Novo snov za pisanje pa mi je dalo moje študijsko potovanje. Napisal sem več člankov, ki so se zlasti navdihovali v angleški šolski stvarnosti. V Slovenskem učitelju sem pisal vzporedno opis Petersenovega "jenskega načrta" in opis življenja v angleških šolah, kar sem oboje prekinil, ko se je začela vojna, ker o nemških skušnjah nisem hotel pisati, samo o angleških pa ni kazalo. Ko sem končno dobil službo, na meščanski šoli v Slovenjgradcu, sem dobil novo tvarino za pisanje. Vedno me je zanimala pedagoška politika, na svoji koži sem ponovno občutil posledice naše pedagoške politike. Sam sem obiskoval meščansko šolo, in se na učiteljišču tepel s predmetnikom, ki mi je bil vse prej kot primeren. Na univerzo sem mogel priti le kot izjema zaradi odličnega uspeha in tudi tukaj mi je bil študij utesnjen. Naš šolski sistem je imel več slepih ulic, ki niso imele pravega izhoda in niso šolanja lajšale, raje ga oteževale. Na meščanski šoli v Slovenjgradcu mi je to postalo še posebno jasno. Bil sem zrelejši, diplomiran pedagog, spoznal sem drugačne in modrejše rešitve vprašanj, ki so nas tukaj utesnjevale.

Naša meščanska šola je bila nekako nadaljevanje ljudske šole za učence, ki niso pouka nadaljevali v gimnaziji, pa so želeli ali potrebovali nekaj več šole, kot je bila le ljudska šola. Menilo se je, da so bili to manj nadarjeni otroci kot njihovi vrstniki na gimnaziji ali vsaj taki, ki si niso mogli privoščiti daljšega šolanja. Drugi razlog je bil krivičen, prvi pa ni držal, vsaj ne za podeželske meščanske šole. Za učence iz slovenjgraškega okoliša, sta bili najbližji gimnaziji v Mariboru in Celju, torej zadosti oddaljeni, da nista bili vsem učencem dostopni. Kakšnega fanta so starši še poslali v gimnazijo, dekleta že težje. Zato pa smo imeli na meščanski šoli prav nadarjene učence, zlasti dekleta, za katere je bilo zares škoda, da jim je bila pot do nadaljnje izobrazbe načelno zaprta.

Razčlenjevanje tega dejstva me je pripravilo, da sem preštudiral vprašanje meščanske šole v celoti. Odkril sem v zakonu za te šole možnost, ki bi jim mogla dati drug položaj. To bi se zgodilo z ustanovitvijo petega razreda, v katerem bi se absolventi meščanske šole ali bolj pripravili na praktično življenje ali pa bi se jim omogočil prestop v druge šole, ki bi jih vodile k njihovim ciljem. Pri tem sem se že naslonil na angleške sku-

šnje, kjer so po končani srednji šoli poznali tako imenovani "šesti razred" (sixth form), ki je absolventu olajševal prestop na visoke šole, zlasti na univerze. Pozneje sem tudi razpravo o tem vprašanju vključil v rokopis o novi podobi našega šolstva, ki ga nisem nikoli objavil.

2. Moj glavni študij v tej dobi pa je bilo raziskovanje življenja in dela Janeza Ev. Kreka. Že sem neke pisal, kako je do tega prišlo, in tukaj le na kratko ponovim. Po moji promociji se je pri meni v pedagoškem seminarju oglasil prijatelj France Novak, ki sedaj živi tukaj v Argentini, v Río Negro. Povabil me je, naj se oglasim na banski upravi pri prosvetnem inspektorju Ivanu Dolencu. Ta pa mi je predložil, naj čas brez službe porabim za nadaljevanje dela, ki ga je on začel, pa ni utegnil več nadaljevati, ker je bil zaposlen z drugimi opravki. Izbral in uredil naj bi spise Janeza Ev. Kreka, od katerih so dotlej izšli štiri zvezki, ki so obsegali dobo od začetkov do 1900. Obljubil mi je za to tudi nekaj gmotne podpore, s čimer bi si povečal skromne dohodke. Povabil me je tudi na obisk nekaterih krajev, ki so bili v zvezi s Krekom; k Sv. Joštu nad Kranjem in Škofjo Loko. (Na Prtovč nisva prišla, pa sem ga pozneje sam obiskal.)

Nalogo sem sprejel. Prebral sem, kar je bilo do tedaj napisanega o Kreku, kolikor sem le dosegel, da sem se seznanil z njegovo osebnostjo. Nato pa sem ure in ure predsedel v vseučiliški knjižnici in prebiral zlasti časopise iz let 1900-1907, posebno Slovenca, Domoljub in Našo moč, pri katerih je Krek sodeloval, pa tudi nasprotne, kot je bil Slovenski narod, ki je dogodke osvetljeval z drugega zornega kota. Pri tem sem si izpisoval, kar sem našel. Za to sem imel tri zvezke: v prvega sem zapisoval dejstva splošnega, zlasti političnega življenja, v drugega poročila o Krekovem delu in njegovih nastopih, v tretjega omembe in oznake Krekovih spisov in prispevkov ali za kar sem vsaj sumil, da bi utegnili biti Krekovo. Razen tega sem iskal in izpraševal ljudi, ki so Kreka še poznali in so mi mogli kaj povedati o njem ali razčistiti vprašanja, ki so se mi pri delu porajala. Uspeh tega dela je bil 5. zvezek Krekovih Izbranih spisov, ki je vseboval skoraj sto strani dolg uvod in kakih dvesto strani spisov in govorov, ki so bili Krekovi ali sem mu jih vsaj pripisoval. Dolenc je pridobil Družbo sv. Mohorja v Celju, da je knjigo založila, tedanji predsednik senata dr. Anton Korošec, pa je izdajo podprl z mecenskim darom, in knjiga je šla v tisk. Bila je tudi natisnjena leta 1941,

ko so prišli Nemci, ki so vso naklado knjige odpeljali v papirnico in jo uničili. Sam sem rešil samo zadnji korekturni izvod, nekaj pol je imel tudi Dolenc. Tudi rokopis knjige se je pri tem izgubil. Za knjigo so mi obljubili honorar, na račun so mi nakazali 2.000 din in s tem denarjem sem si kupil Sovretovo Zgodovino Grkov in jo ob prevratu izgubil. Dele uvoda sem pozneje objavil v Argentini, podatke pa sem porabil pri pisanju knjige o Kreku: Srce v sredini, katera je tudi izšla v Buenos Airesu.

V zvezi s tem delom je bila tudi večina mojega tedanjega pisanja. Ivan Dolenc je imel navado, da je za vsako Krekovo obletnico (rojstni dan, god, dan smrti...) napisal o njem kak članek ali koga drugega naprosil, da je to storil. Sedaj je mene opozarjal na take obletnice in me nagovarjal, da sem kaj napisal. Ti članki so izšli največ v Slovincu, pisal pa sem tudi v Čas. Daljše in pomembnejše sem ohranil in k sreči prinesel s seboj v izseljenstvo, kjer sem jih tudi porabil ali v celoti vključil v knjigo Srce v sredini.

3. Še drugje so se me spomnili, ko sem končal študije. Pri ljubljanski Prosvetni zvezi (tudi Krekovi ustanovi) so me menda že 1936 izvolili za odbornika. Prosvetna zveza je bila matična organizacija prosvetnih društev v kranjskem delu Slovenije. Vodila je prosvetno delo na deželi in zlasti društvom pošiljala predavatelje. Odbor je imel seje ob sredah, vodil jih je kot predsednik dr. Franc Lukman; malokdaj v življenju sem srečal takega resnega in plemenitega moža in ga imam v najlepšem spominu. Poleg njega so bili tedaj v odboru tudi dr. Ivo Česnik, prof. Janko Mlakar in še kdo, ki se ga ne spominjam več. Pred menoj so bili člani odbora tudi Miloš Stare, dr. Ludvik Puš in pač še kdo, ki pa so se obrnili k drugim poslom.

Pri Prosvetni zvezi so mi v glavnem zaupali tri naloge. Prva je bila nekaka kontrola filmov v kinu Union, katerega je upravljal Prosvetna zveza, pa so odborniki hoteli vedeti, kaj se je tam kazalo in kakšno je bilo. Za mene pa je to bila edina doba, ko sem redno hodil v kino, kar se ni dogajalo ne prej ne kasneje.

Druga naloga je bila pri slovenski radijski postaji, tudi v upravi Prosvetne zveze. Nekdo, ki ni več utegnil, je odstopil, in so me poslali v odbor, ki je pripravljaval radijske programe. Prisostvoval sem pa eni sami seji in se skušal vživeti v novo nalogo. Preden je bila naslednja tedenska seja, so Nemci ob

napadu na Jugoslavijo razbili oddajni stolp v Domžalah in postaja je prenehala delovati.

Tretja in najvažnejša stvar, ki sem se ji posvetil tudi kot odbornik Prosvetne zveze, pa je bila priprava poglobljenega ljudskega izobraževanja, tudi v ljudski visoki šoli, katero si je Prosvetna zveza zamišljala, mislim da na blejskem gradu. Zamisel te je Zvezo zaposlovala že pred mojim prihodom, a so jo izrečno zaupali meni, ker sem jim veljal za izvedenec v zadevi. Res sem se za to zanimal že poprej, na študijskem potovanju sem obiskal v Nemčiji tako visoko šolo (danskega tipa), posebej pa sem študiral ustanove tako imenovane vzgoje odraslih v Angliji, zlasti še delavske kolegije. Po povratku sem o tem tudi pisal (recimo v Času). V posebnem članku sem pokazal tudi Krekovo zamisel in programe socialnih tečajev ali kratkih šol, kakor jih je on imenoval.

Moja glavna naloga v tej zvezi je bila pripraviti, utemeljiti in postaviti v življenje načrt za tako slovensko ljudsko visoko šolo, ki naj bi bila vse kaj drugega kot so bile tedaj pri nas precej razširjene ljudske univerze. Načrt sem pripravil, pri odboru smo ga pregledali in smo o njem razpravljali tudi na skupnem sestanku Prosvetnih zvez v Celju. Poleg mariborske zveze je bil navzoč tudi zastopnik celovške. Vse je najbolje kazalo, a tudi tukaj je načrte prekrizala vojna. Ne spominjam pa se, ali smo tisti načrt tudi kje objavili, morda v Vestniku Prosvetnih zvez.

Kot odbornik Prosvetne zveze, in menda celo najmlajši, sem hodil tudi predavat na deželo. Kje vse in o čem sem govoril, danes ne vem več.

4. Niti moje predavateljstvo in še manj moje pisanje pa se je omejevalo na prosvetna društva in na krekoslovje. Predaval sem, kamor so me vabili in to so radi delali. Naj tukaj omenim le troje predavanj, ki so mi zaradi okoliščin ostala posebej v spominu, pa tudi ker nekoliko osvetlujejo takratne naše razmere.

V ljubljanskem Pedagoškem društvu sem predaval o izobrazbenih vrednotah domače kulture kot prvi del razmišljanja o tem, kaj v izobraževanju pomeni domača in kaj tuje kulture. V predavanju sem razvil le prvi del teme in mi je ob koncu predavanja nekdo zabrusil v obraz, da sem kulturni avtarkist. To se mi je tedaj zgodilo, pozneje so mi marsikdaj očitali, da dajem prevelik pomen vplivom tujih kultur. Pa nisem delal

ne enega ne drugega, pokazalo se je le, da ljudje ne znajo gledati in soditi posameznosti v skupku celote. Tedaj doma sem na kratko zapisel tudi misli za drugi del, katerega pa nisem mogel več razviti, ne v predavanju in ne v objavi.

Po povratku s študijskega potovanja so me povabili, naj bi na pedagoškem tečaju v Mariboru prikazal podobo angleških šol. Po želji sem pripravil (a ne napisal) dve predavanji: o zgodovini in razvoju angleškega šolstva (da bi pokazal, kako je prišlo do tedanjega stanja) in o tedanji podobi šolstva. Na dan predavanja pa je vlak iz Ljubljane imel zamudo, prišel sem prepozno in ni bilo več časa za obe predavanji. Združil sem ju v eno, kjer sem le na kratko očrtal zgodovino, bolj pa pokazal tedanje stanje. V diskusiji je nekdo trdil, da nisem zadosti podčrtal vloge lakote, ki je v tridesetih letih prejšnjega stoletja prizadela Anglijo. To ni bilo res, a bilo je zares le omenjeno. Pozneje je nekdo (ne spominjam se imena, niti ne vem, če je bil isti diskutant) o tečaju poročal v Pedagoškem zborniku in je obtožbo ponovil. Kot korektor zbornika sem to bral ter Ozvaldu kot uredniku povedal, da trditev ni resnična. Dejal mi je, naj to zapišem v opombi pod črto. Tega nisem hotel storiti in obtožba je ostala za zgodovino; ker se je doba lomila zaradi vojne, tudi kasneje ni bilo časa za popravke.

Pokazalo pa mi je, kako nekateri ljudje presojujejo ideološko zadeve ali dejstva, ki so bila zame zgolj strokovna ali znanstvena. Pozneje sem še večkrat trčil ob ideologije, ko sem sam mislil le strokovno.

Tretje predavanje, ki zasluži posebno omembo, pa sem imel pri tedanji Slomškovi družbi. Ne vem več, o čem sem govoril. Navzoč je bil tudi Ivan Theuerschuh, ki ga nisem poznal, ravnatelj meščanske šole v Slovenjgradcu in tedaj državni poslanec. Kot mi je pozneje sam povedal, mu je bilo predavanje tako všeč, da si je zaželel dobiti me v Slovenjgradec. Ker se je sukal po prosvetnem ministrstvu v Belgradu in je tam videl mojo prošnjo za službo, je dosegel moje imenovanje za svojo šolo. Za to imenovanje sem zvedel iz časopisov; to je bilo v aprilu 1939, skoraj štiri leta po končanem študiju na filozofski fakulteti.

VI. 1. Aprila 1939 sem torej bral v časnikih, da sem bil imenovan na meščansko šolo v Slovenjgradcu. Ni mi bilo treba mnogo pomišljati, šel sem in sem se 27. aprila istega leta pri-

glasil na šoli in tako začel s poukom (datum je važen v mojem poznejšem življenju, kot bom še opisal). Nisem učil svojih predmetov, saj na meščanski šoli ni bilo ne pedagogike ne filozofije, dali so mi učiti, za kar je ravno manjkal učitelj. Zato se nisem mogel čutiti povsem na svojem mestu.

Ravnatelj šole je bil Ivan Theuerschuh, tedaj kot poslanec na dopustu; na njegovo mesto je bil postavljen Dominik, kateri me je sprejel v službo. Ko pa je bila po Cvetković-Mačkovem sporazumu kmalu na to poslanska zbornica razpuščena, je tudi Theuerschuh prenehal biti poslanec. V službo se ni vrnil, ker je čakal nadaljnega razvoja dogodkov. Vendar si je hotel ohraniti ravnateljsko mesto, zato je dosegel, da je bil Dominik imenovan za ravnatelja na novi meščanski šoli v Kamniku, mesto v Slovenjgradcu pa je ostalo nezasedeno. Čeprav sem po starosti in po službi bil najmlajši učitelj na šoli in pač ker sem bil edini moški, so me imenovali za vršilca dolžnosti ravnatelja in ravnateljeval sem vse naslednje šolsko leto.

Vzporedno s poukom na meščanski šoli sem učil še na dveh nadaljevalnih šolah, na trgovski in obrtni. To so bile šole za trgovske in obrtne vajence, ki so morali med svojim vajeinstvom do trikrat na teden obiskovati šolo, da so svoje vajeinstvo tudi teoretsko podprli. Zame je to bilo še posebno pomembno, ker sem tako spoznal tudi probleme strokovne priprave za trgovino in obrt in mi je to prišlo prav pri nadaljnjem delu. Saj sem o tem napisal knjigo, ki pa ni bila objavljena.

2. V Slovenjgradcu so me že čakali in komaj sem prišel, so me kooptirali za podpredsednika in kulturnega referenta v krajevnem prosvetnem društvu. Vedeli so, da sem bil v Ljubljani odbornik Prosvetne zveze. Takoj sem moral poskrbeti za delo v društvu. Organizirali smo tedenska predavanja in začeli z naslednjo sezono, že jeseni 1939. Za prvo predavanje, ki naj bi bilo bolj svečano, smo pridobili v bližini, na Selu živečega pisatelja Ksaverja Meška. Drugo predavanje sem imel jaz, pa ne vem več, o čem. Nato pa so se vrstili predavatelji, največ domači iz kraja, katere sem moral za to pridobiti in pripraviti. Slovenjgradec je imel tedaj lepo število izobrazencev. Poleg ljudske in meščanske šole je bilo v kraju tudi okrajno sodišče in okrajno glavarstvo, pa deželna (banovinska) bolnišnica; tudi v privatnih poklicih je bilo precej šolancev (zdravniki, geometer, pa še oba župnika, slovenjgraški (tedaj

Jakob Soklič) in v bližnjem Starem trgu. Precej od teh se je štelo k tako imenovanemu krščanskemu taboru in smo z njimi mogli računati. Marsikdo od njih ni še nikoli javno nastopil in sem jih moral obdelovati, da sem jih pripravil do tega. S predavanji smo zbudili močno zanimanje, da nam je zmanjkalo prostora. Začeli smo v majhni dvorani krajevne posojilnice. Imeli smo sicer na razpolago večjo dvorano v četrto ure oddaljenem starotrškem župnišču, ki pa je bila za večerne prireditve v tedanjih razmerah predaleč. Ponudili so nam dvorano v sokolskem domu, kar je bilo za tedanji čas drzna ponudba, a žal čas še ni bil zrel, da bi mogli iti tja, kar bi nam gotovo prineslo še nove poslušalce. Zatekli smo se v prostore nekega hotela, ker se je to zdelo primernejše.

V kraju smo imeli tudi fantovski odsek in dekliški krožek. Tudi jaz sem hodil k telovadbi, čeprav sem bil vse prej kot telovadec. V fantovskem odseku so me napravili za tajnika in me poslali v okrožni odbor in smo organizirali množično udeležbo fantov in deklet v krojih pri blagoslovitvi temeljnega kamna nove vojašnice.

Decembra 1939 so mi naložili tudi, da sem zaigral sv. Miklavža v dvorani v Starem trgu. Popoldne sem moral zabavati in obdarovati otroke, zvečer pa odrasle. Tu sem prosil, da so mi tisti, ki so prinesli darila, na priloženem listu napisali, kaj so želeli, da obdarovancu povem. To mi je prineslo nekatere zamere, a večinoma so prizadeti znali prenesti.

3. Lepa navada so bili v Slovenjgradcu skupni sprehodi. Obiskovali smo zlasti okoliške župnike, ki so vsi bili nad vse gostoljubni in so nas radi sprejemali in gostili, kadar smo prišli in kolikor nas je prišlo. Obiskovali smo tudi Ksaverja Meška na Selah. Skratka, bivanje v Slovenjgradcu mi je bilo zelo prijetno in bi bil pripravljen tam ostati, ko ne bi imel pred seboj drugih ciljev. Saj tam nisem utegnil nič študirati in kaj več napisati; to tudi zato, ker sem bil preveč oddaljen od univerze in od knjižnic. Ivanu Theuerschuhu sem to povedal in obljubil mi je, da me bo spravil v Ljubljano, kakor me je v Slovenjgradec. Obljubo je držal in jeseni 1940 sem bil prestavljen v Ljubljano.

4. Prestavljen sem bil na meščansko šolo na Viču v Ljubljani. Medtem sem se bil poročil in sem si našel stanovanje v Rožni dolini. Zanj sem moral dajati polovico mesečne plače, a imel sem svoj dom. Na šoli sem nadaljeval, kakor sem delal v Slovenj-

gradu. Razlika in sicer močna razlika je bila v tem, da sem v Slovenjgradu, kjer ni bilo blizu nobenih šol, imel odlične učence, vsaj nekatere, viška meščanska šola pa je bila zares le nekaj drugorazrednega. Učiteljev je bilo tukaj več, različnih po nazorih, starosti itn. Na šoli se nisem mogel polno uveljaviti in tega niti nisem iskal.

Lahko pa sem se zopet malo več posvetil študiju in pisanju. Tudi v odbor Prosvetne zveze sem se vrnil. Kaj sem tedaj pisal, niti ne vem več, pa je mogoče ugotoviti v časopisih, ker sem vse polno podpisoval. Verjetno se je moje pisanje tisti čas sukalo največ okrog J. Ev. Kreka. Glavno delo, peti zvezek njegovih izbranih spisov, je bilo že v tisku, pisal sem pač priložnostne članke ob datumih, na katere me je opozarjal Ivan Dolenc.

Nekega dne, že med vojno, me je prof. Jakob Šolar povabil, naj za mohorjansko Cvetje pripravim izbor iz Slomškove knjige Blaže in Nežica in ga opremim z uvodom in opombami. Delo sem prevzel in izpeljal ter je izšlo pri Mohorjevi družbi, tedaj v Ljubljani, 1943. To je bila moja druga tiskana knjiga, vzporedna moji doktorski disertaciji, s katero se ne sme zamenjati.

Sredi aprila 1941 pa me je neki tovariš na šoli vprašal, če sem se že priglasil za profesorski izpit. Takrat je namreč diplomirani filozof, ki je imel za seboj že vsaj dve leti pouka kot profesorski pripravnik, moral še prestati drugi državni ali profesorski izpit, da je lahko postal pravi profesor in sploh ostati v službi. Za to je v Ljubljani poslovala posebna izpitna komisija, ki ji je tedaj predsedoval prof. Rihard Zupančič.

Meni je tedaj manjkalo nekaj dni, da bi imel izpolnjen pogoj dveletnega pouka, izpitni komisiji pa je imela v nekaj dneh poteči doba dveh let, za katero je bila imenovana in v vojni in pod okupacijo nismo vedeli, kakšna bo njena nadaljnja usoda, to je, ali bomo še mogli delati izpite ali ne. Ker sem službo v Slovenjgradu nastopil 27. aprila 1939, sem imel 27. aprila 1941 izpolniti pogoj dveletnega pouka. Odločil sem se, da poskusim srečo. Priglasil sem se pri predsedniku komisije, mu pojasnil svoj položaj in ga vprašal, ali lahko delam izpit. Seveda me je najprej vprašal, ali sem pripravljen in zlasti ali imam napisano domačo nalogo, katero je bilo treba predložiti komisiji. Seveda sem mu pritrdil in v tem ni bilo neresnice, saj študiral sem zmeraj, napisanih pa sem imel več spisov, ki bi mi mogli služiti kot domača naloga. Nato mi je Zupančič

dejal, da lahko delam izpit, če sem pripravljen, da se v treh dneh podvržem vsem trem delom izpita: pismenemu in ustnemu iz moje stroke, ustnemu iz imenovanih narodnih in administrativnih predmetov, pa še učni nastop v šoli in razredu ter iz predmeta, ki mi ga bo komisija določila. Dejal sem, da sem, in bil sem uradno prijavljen k izpitu. Kot domačo nalogo sem predložil v korekturnih odtisih spis Od Slomškovih Drobotnic do Slovenske šolske matice, ki je imel iziti in je potem tudi izšel v Pedagoškem zborniku.

Iz svoje stroke sem bil res pripravljen na izpit, sicer pa sem dobil na šoli nekaj dni dopusta, da sem se v naglici pripravil tudi iz administrativnih strok (šolska zakonodaja in administracija...). Za praktični nastop so mi določili neko temo, ki sem jo imel izpeljati v najvišjem letniku učiteljsišča pri prof. dr. Stanku Gogali. O čem sem pisal pri izpitu, ne vem. Iz stroke sta me izprašala dr. K. Ozvald in dr. Fr. Veber, iz narodnih predmetov (jezik, zgodovina in zemljepis) prof. dr. France Koblar (pri zgodovini sva se menila o slovenskih kmečkih uporih), za nemščino je bil imenovan prof. dr. Jakob Kelemina, ki je tisti dan obolel in ga je zato nadomestil predsednik dr. Zupančič; iz administrativnih predmetov pa je, mislim, vpraševal dr. Lovro Sušnik. Vsi izpraševalci so me ocenili z odličnim redom, tako da je skupna ocena bila povsem odlično.

V normalnih časih je diplome o opravljenem profesorskem izpitu izdajalo prosvetno ministrstvo, podpisoval pa sam kralj. Sedaj nismo vedeli, kakšna bo usoda naših diplom. Po času smo dobili dvojezične, slovensko-italijanske, podpisal pa jih je italijanski visoki komisar za "ljubljansko pokrajino" Emilio Grazioli. Tako imam o svojem študiju fakultetno diplomu v slovenščini, doktorsko v latinščini in profesorsko v slovenščini in italijanščini. Z dekretom generala Leona Rupnika pa sem dobil naslov profesorja. Tako sem dosegel o čemer sem sanjal iz otroških let, a to vendar ni bilo tisto, kar je bilo prava vsebina mojih sanj. O tem bom še spregovoril.

5. Z dekretom generala Rupnika sem bil tudi prestavljen na ljubljansko učiteljsišče. Tukaj sem dobil za ravnatelja svojega nekdanjega profesorja Ivana Prijatelja in več kolegov, ki sem jih poznal že z univerze. Učil sem prvič samo svoje predmete v višjih letnikih, torej že precej odrasle učence ali boljše učenke, ker fantov na učiteljsišču skoraj ni bilo, meni pa so

tako naložili pouk v dekliških razredih in razredništvo v IVc letniku, kateremu na žalost ni bilo dano, da bi študij redno končali in so se morale učenke v življenju prebijati, kakor so znale in mogle.

Zame pa se je začela doba, ki bi lahko bila srečna, ko bi ne bilo vojne in vsega, kar nam je prinesla. Učenke so bile izbrane (na učiteljišče so prišli le izbrani učenci in z najboljšim uspehom v predhodnih šolah) in soliden profesorski zbor, na žalost ideološko razbit. Del učnega časa smo prebili v protiletalskih zakloniščih pod gradom. Vendar smo dobro delali. Mene pa so razmere kmalu odpeljale v Gorico.

6. Že v svojih dijaških letih sem se zaradi bližine zanimal za življenje v Prekmurju ali Slovenski krajini, kakor so domačini imenovali svojo deželo. Ta je bila do 1918 pod Madžari, Slovenci so v pisanju uporabljali svoje narečje in ga vsaj nekateri še pisali z madžarskim črkopisom. Po osvoboditvi so dobili slovenske šole in slovenske učitelje, ki so seveda morali priti z druge starani Mure, pa se v malce tujem svetu niso vedno znašli. Kraju so rekli Sibirija in želeli so čimprej oditi odtod. Ne vsi, a mnogi. Ko sem učil na učiteljišču, sem verjel, da bomo po vojni dobili Primorsko in sem se bal, da bi se tedaj utegnilo ponoviti, kar se je dogajalo po prvi vojni v Prekmurju. Zato sem učenkam prigovarjal, naj gredo rade učiti na Primorsko, naj se skušajo čimprej in čim bolje vživeti v njihovo življenje, saj lastnih učiteljev nimajo. Tedaj pa je mene prvega doletelo, da sem moral storiti, kar sem učil druge. V Gorici so Slovenci mogli ustanoviti svojo slovensko gimnazijo, po deželi pa so vznikale slovenske ljudske šole. Ravnatelj gimnazije je postal dr. Joža Lovrenčič, profesorje pa večinoma dobil iz osrednje Slovenije. Na ljudskih šolah so učili ljudje, ki so mogli in utegnili.

Za božič 1940 je ravnatelj Lovrenčič, ki je prej bil profesor na ljubljanskem učiteljišču, prišel v Ljubljano na dopust in me je vprašal, ali bi bil pripravljen oditi v Gorico in pomagati pri urejanju šol. Če sem hotel ostati zvest lastnim načelom, sem vabilo moral sprejeti in sem tako tudi storil. A odločitev, ki je bila spočeta iz čiste ljubezni do naših ljudi za mejo, bi me kasneje kmalu stala življenje.

V Ljubljani sem si izposloval dopust in februarja 1945 sem odpotoval v Gorico. S seboj sem nesel le nekaj odtisov svojih spisov, tudi krtačni izvod petega zvezka Krekovih Izbranih

spisov, pa stari avstrijski in novi jugoslovanski zakon o ljudskih šolah. Več v razmerah tistega časa nisem mogel nesti s seboj in to je bilo edino, kar sem rešil iz svoje knjižnice, ker se v Ljubljano nisem več vrnil. Kam so šle moje knjige in razni izpiski in zapiski, ne vem, zame so bili izgubljeni. Bolela me je zlasti izguba nekaterih knjig pa še bolj zapiskov in načrtov za nadaljnje delo.

V Gorici v roku dveh mesecev, kolikor je še trajala vojna, nisem utegnil kaj posebnega narediti. Prepotoval sem Vipavsko dolino do Šentvida (Podnanos), pregledal kak ducat zasilnih šol, se razgovoril z učitelji in duhovniki, si napravil zapiske, nato bi imel iti še proti severu (Tolminsko) pa me je prehitel konec vojne. Dosegel sem pa dvoje: Goričani so me spoznali, kar je določilo mojo nadaljnjo usodo in spoznali so me nasprotniki, ki so me potem iskali že dve uri po odhodu iz Gorice in če bi me dobili, bi verjetno tedaj končal in tudi tega ne bi nikoli pisal.

7. Čas neposredno po vojni sem prebil v begunskih taboriščih (Visco, Cesena in Riccione), nato so me ponovno poklicali v Gorico. Zavezniki so se odločili dati tudi Slovencem šole, za kar so potrebovali ljudi, katerih pa jim jugoslovanska vlada ni hotela dati. Obrnili so se na begunce in so tudi mene poklicali iz taborišča. Zavezniški referent za šolstvo tedaj poročnik Simoni, mi je ponudil mesto šolskega nadzornika na Tržaškem, a sem si izprosil mesto profesorja pedagogike na novem slovenskem učiteljišču v Gorici, ker mi je bil Trst preveč tuj. Mesto sem dobil in ker prvotno določeni ravnatelj, Ivan Prijatelj, ni prišel iz taborišča, sem bil imenovan za ravnatelja novega učiteljišča.

Na novi šoli smo zbrali v vseh štirih letnikih posebno družbo učencev. Prišli so taki, ki so dotlej študirali na italijanskih učiteljiščih, pa taki, ki so po italijanskem zakonu napravili izpit za vstop v katerikoli letnik, pa še kdo. Prvo leto sem učil pedagoške in filozofske predmete, drugo leto mi je ostalo samo ravnateljstvo, ker so hoteli dati službe še drugim ljudem.

Učnih knjig nismo imeli. Že v Ljubljani jih nismo imeli. Tam sem pripravljaval učencem kratka skripta, da so jih prepisovali, jih razmnoževali in se iz njih učili. To sem prinesel s seboj v Gorico in jih tukaj prilagajal italijanskemu učnemu načrtu. Gimnazijski ravnatelj dr. Josip Nemeč jih je ponovno razmnožil in so se uporabljala kot zasilna učna knjiga. Po mojem odhodu

iz Gorice in iz Evrope pa so te zapiske izdali v Trstu v knjigi z naslovom Psihologija in pedagoške vede za učiteljišča (Trst 1949, 177 str.). Ti zapiski niso bili narejeni za objavo in so bili namerno zelo skopi v izrazu. Pred objavo jih nisem mogel pregledati in če bi to hotel storiti, verjetno nikoli ne bi izšli.

Delo na šoli je bilo v tedanjih razmerah dovolj težko. Med učenci različnega izvora in raznih nazorov, potegnjenih v kolo časovnih zmed, med zavezniško šolsko upravo in med vzporedno neuradno upravo drugega tabora, pa še med italijansko upravo, ki je ljubosumno gledala na slovenske šole, pa s profesorji, ki so včasih bolj služili politiki kot vzgoji, delo ni bilo lahko. Dal sem si nalogo šolo voditi tako, da učenci ne bodo trpeli, naj se razmere, namreč razmejitve in pripadnost dežele uredi tako ali drugače. Težko je bilo na šoli vzdržati disciplino. Vendar se je to doseglo. Nekaj pričevanj: Neka profesorica, domačinka, mi je povedala, da me ljudje označujejo kot "železno roko v žametni rokavici". Še lepše spričevalo pa so mi dali takratni moji učenci, ko so se ob štiridesetletnici mature (1986) zbrali v Novi Gorici. Povabili so me k praznovanju, za kar sem se opravičil s pismom, nakar so mi poslali sliko zbranih in pripisali besede: "Radi smo Vas imeli in hvaležni se Vas spominjamo." To je lepo priznanje, saj nismo živeli v razmerah, ki so bile prijazne izkazovanju ljubezni.

Ker je kljub vsemu naporu še vedno manjkalo učiteljev za slovenske šole, je šolska uprava na našem goriškem učiteljišču ustanovila poseben tečaj za vse, ki so imeli dokončano kako srednjo šolo in so se hoteli posvetiti učiteljevanju. Tečaj jih je v enem letu pripravil za to. Tečaj sem vodil in v njem učil pedagoške predmete, seveda brez potrebnih knjig in učil, ne le slovenskih.

Vsekakor v Gorici nisem mogel ostati. Po sklenjeni mirovni pogodbi z Italijo in po ponovni italijanski zasedbi Gorice, sva se z ženo odpravila po svetu, v Argentino. Mojega učiteljevanja je bilo konec.

VII. 1. Moje načrte, tako celotnega življenjskega kot drobnejše, je prekrizala vojna. Leta 1939 sem zaprosil za štipendijo British Council, ker sem želel še enkrat oditi v Anglijo. Tedaj sem namreč šele videl in spoznal, kaj vse bi še moral preštudirati, da bi moj študij dosegel svoj namen. Vedno pa mislim, da je najvažnejše, kar sem med bivanjem v Angliji dosegel,

bilo umevanje osebne in sploh svobode, kar se je izražalo zlasti v priznavanju in spoštovanju različnih nazorov, značajev, del in usod. To mi je pomagalo, da sem pozneje v življenju marsikaj bolje umel in prenesel. A čutil sem, da bi mi Anglija mogla dati še kaj več. Žal je vojna to preprečila. A včasih mislim, kaj in kako bi bilo, če bi prišel ponovno na Angleško, morda tam ostal in preživljal vojno. Kakšna bi bila tedaj moja usoda?

Ko so Nemci napadli Poljsko, sem bil še v Slovenjgradcu. Naslednje leto sem prišel v Ljubljano, s čimer sem se rešil usode izseljenca za tedaj. Kajti če bi bil ostal v Slovenjgradcu, bi me Nemci pač hkrati z drugimi slovenskimi izobraženci izselili, verjetno poslali v Rajhenburg, pa še dalje v Srbijo ali celo kam drugam. Kaj bi tam doživel in kakšna bi bila moja nadaljnja usoda, ne morem vedeti. Na srečo sem bil v Ljubljani, kjer se to ni dogajalo. Grozile pa so druge nevarnosti. Nekako februarja 1942 so Italijani mesto Ljubljano obdali z ograjo iz bodeče žice in s stražami in kaj vem, kaj še. Nato pa so ponovno, mislim, da kakih petkrat, preiskali vsa stanovanja, iskali moške ter jih vodil v vojašnice. Tam smo stoječi v mrazu in ledu morali čakati ves dan, proti večeru pa so nas prebirali, nekatere za italijanska taborišča, druge so spustili domov. Na srečo sem vsakikrat bil med tistimi, ki so se smeli vrniti domov. Ne morem si tega tolmačiti drugače, kakor da me je moj angel varuh posebej varoval. Verujem pa tudi v občestvo svetnikov in v pomoč, ki jo morejo dajati tudi tisti, ki so že odšli od nas; to pomoč sem živo občutil.

V času italijanske in nato nemške zasedbe sem učil najprej na meščanski šoli na Viču, pozneje na učiteljišču. Sam sem se začel učiti italijanščine, ne zato, da bi se kakorkoli uklanjal okupatorju, marveč ker sem hotel izkoristiti čas in se priučiti še enega jezika, kar pa mi je prišlo pozneje prav v Gorici. V knjižnice nisem več zahajal, tudi zaradi nevarnosti zračnin napadov. Kolikor sem mogel, sem se držal doma in skušal napraviti, kar mi je bilo mogoče. Nemir dobe in pomanjkanje pomagal me je oviralo pri delu.

2. Žal tedaj nismo preživljali ene same vojne z zunanjim napadalcem. Začela se je tudi notranja revolucija, katera nas je prizadela še vse huje kot napad od zunaj. Pritisk z ene in druge strani, da se pridružimo, medsebojno sumničenje, ker nihče za nikogar ni vedel, kaj misli, s kom drži in koliko je

osebno nevaren, to nam je žrlo živce. Bilo je težko živeti in delati.

Meni razdelitev naroda v dve nasproti si stoječi in bojujoči se skupini nikakor ni bila po volji. A kolikor sem se moral odločiti za eno ali za drugo stran, mi odločitev ni bila težka. Vzgoja zdoma v vernosti, pristaš, če ne ud, ves čas Slovenske ljudske stranke, sem bil pripravljen, da se nisem dal izvabiti na stran revolucije. Posebej se mi je vedno upirala slepa zagriženost ideoloških skupin, pa naj so bili to fašisti, nacisti ali komunisti. Nisem imel enih za boljše kot druge. Zlasti kar se tiče komunistov, pa sem imel na univerzi nekaj sošolcev, katere sem dobro poznal in od njih nisem mogel pričakovati kaj dobrega. Bili so ideološko omejeni, zagrizeno predani svojim prepričanjem, odklanjali so vsako drugo mnenje, ki ni bilo njihovo. Meni je že zlasti bivanje na Angleškem dalo smisel za vrednost različnosti in spoštovanje drugačnosti. Nisem pa proti komunistični ideologiji postavljaj nobene druge, enako nestrpne. Držal sem se načelnega priznavanja osebne svobode, katere ni dovolj cenil nobeden od bojujočih se taborov.

Seveda tudi na lastni strani nisem videl samo svetlobe. A če sem se moral obrniti na eno stran, sem moral ostati tukaj. To že od vsega početka, pozneje pa tako in tako ni bilo mogoče ravnati drugače, tudi če bi hotel. Sicer pa so komunisti, ki so vodili tako imenovani osvobodilni boj, vedno kazali pravi obraz tistim, ki so ga hoteli videti in se dobro hotečim ni bilo treba motiti. Nisem imel v rokah orožja, nisem se nikjer bil, vendar so me opazovali in nadzorovali ter so mi preprečevali namene in dejanja, katera bi sicer hotel storiti. Niti en sam človek pa ni po moji krivdi pretrpel česar koli.

Potem sem odšel v Gorico, kakor sem že povedal. Tu sem sodeloval, ali naj bi, če bi imel čas, pri urejanju šol, ki so se ustanovljale na strani, ki je bila nasprotna komunistom, a s tem sem hotel pomagati slovenskim šolam kot slovenskim, za ljudi, ki jih več let niso imeli in niso smeli imeti, katerim je še slovensko govorjenje bilo prepovedano. Moj namen je bil izrazito naroden. Vendar so mi to šтели za nov greh; po vojni so me prišli aretirat, a po sreči sem zapustil Gorico dve uri poprej.

3. Vojni čas sem vendar, kolikor se je le dalo, preživel v delu, pri pripravi za po vojni. Poleg poklicnega dela v šoli sem se, kolikor so mi razmere dopuščale, posvetil študiju in pisanju.

Nisem mogel hoditi v knjižnice niti kupovati knjig, a mogel sem razmišljati in svoje misli zapisovati.

Kar sem delal pred vojno, sem opustil ali odložil. Škoda, da nisem nadaljeval in dokončal spisa, ki sem ga nameraval predložiti kot habilitacijsko delo za vstop na univerzo kot docent ali predavatelj. V luči spoznanj, katera sem prinesel iz Anglije, sem nameraval pregledati naše šolstvo ter pokazati na potrebne in možne popravke. Med lastnim šolanjem sem zadeval na težave, ki so bile nepotrebne in škodljive in vsaj eno od njih sem že skušal pokazati na primeru meščanske šole. Sedaj sem hotel to narediti sistematično za celoto našega šolstva. Napisal sem dve poglavji, v katerih sem očrtal značilnosti angleškega šolstva in pokazal "načela" angleške šolske in vzgojne politike, nato sem delo ustavil, ga nikoli nisem končal in že napisano pustil doma, ko sem šel v Gorico, potem je izginilo z vso mojo knjižnico.

Nekega dne mi je prof. Ozvald omenil, da se je pogovarjal z nekim inteligentnim obrtnikom in mu je ta dejal, da bi bila potrebna knjiga o psihologiji obrtniškega vajenca. Vprašal me je, ali bi bil jaz pripravljen tako delo napisati. Zamisel sem si prisvojil, ker pa se v psihologiji nisem čutil dovolj doma, sem napravil spis o šolanju prihodnjega obrtnika z naslovom Šolanje za življenje, v katerem sem upošteval tedanjo prakso in nove ideje, ker nisem hotel povsem prelomiti s preteklostjo. Spis je ostal v prvem zapisu in sem ga rešil, ker sem ga odnesel s seboj v Gorico in v svet. Nisem pa ga nikdar niti prebral, saj ni bilo priložnosti, da bi ga objavil.

Med pisanjem o šolanju obrtniškega naraščaja, pa mi je prišla posrečena misel, da bi tak kritičen pregled posvetil celoti našega šolstva. Zopet sem napisal precej dolg spis, v katerem sem nekako nadaljeval ali razvijal misli, katere sem nameraval prikazati v habilitacijskem delu. Spisa, ki sem mu dal naslov Za novo podobo naših šol, nisem končal. Nisem uporabljal pri njem skoraj nobene bibliografije, ker mi je bila nedosegljiva. Tudi ta spis je ostal v prvem zapisu, a rešil sem ga, spet pa ga nisem nikoli niti prebral. Razmere, v katerih sem pisal, so bile povsem drugačne od teh, v katerih sem se znašel v Argentini, katerih pa niti nisem mogel spoznati. Razen tega so na obzorje mojega zanimanja stopila nova vprašanja, ki so me toliko zaposlovala, da za stara ni bilo časa.

Še ena spodbuda mi je med vojno prišla od Ozvalda. V nekem razgovoru mi je omenil, da bi bilo dobro napisati

knjigo o splošnih vzgojnih vprašanjih za širše občinstvo. Tedaj je Ljudska knjigarna začela z zbirko Kozmos, v kateri je izšel tudi Vebrov Sv. Avguštin. Pa sem menil, da bi tako pedagoško delo moglo iziti tam. Napisal sem ga z naslovom Obča pedagogika in ga izročil založnici. Dobil sem vtis, da so ga nameravali izdati. Delo je dobil v oceno dr. Jože Pogačnik, poznejši ljubljanski nadškof, ki me je poklical k sebi, da sva razčistila neke misli. Če bi nameraval delo odkloniti, to ne bi imelo smisla, niti se ne bi razodel kot ocenjevalec. Sodim, da je imel namen delo priporočiti. A odšel sem v Gorico, kmalu je končala vojna in tudi Ljudska knjigarna, moj spis pa se je nekje izgubil. Zopet sem rešil nepopravljeno kopijo, pa tudi te nisem pozneje nikoli porabil.

Da sem med vojno pripravil za Mohorjevo družbo izbor poglavij iz Slomškovega Blažeta in Nežice, ki pa je izšel, sem že povedal.

KORESPONDENCA IVAN DOLENEC - VINKO BRUMEN

V zapuščini dr. V. Brumna je med obilico papirjev in notesov tudi nekaj korespondence, ne ravno veliko, a vendar.

Ko je Brumen pripravljaj knjigo o J. E. Kreku *Srce v sredini*, se je večkrat obrnil k dr. Ivanu Dolencu z vprašanji ali s prošnjami za to ali ono gradivo o Kreku. Žal kot izgleda ni delal kopij svojih pisem, tako da teh v zapuščini (vsaj med korespondenco) ni.

Kot znano je dr. Iv. Dolenc uredil prve štiri zvezke Krekovih *Izbranih spisov* (v Ljubljani v letih 1923, 1927/29 in 1933). Bil je eden najboljših poznavalcev Krekovega življenja in dela. Peti zvezek spisov je uredil dr. Brumen, mu napisal spremno besedo in opombe. To je bilo leta 1941, tik pred vojno. Izdaja je bila tiskana v Celju - in uničena!

Brumnovo *Srce v sredini* je izšlo v Buenos Airesu leta 1968. Dopisovanje o tej temi se začne, kot izvemo iz prvega pisma, ki ga tu objavljamo, leta 1965, a omenjenih dveh pisem v svežnju ni, torej sta se izgubili, ali pa sta kje založeni, morda med drugim gradivom. Prvo pismo na Krekovo temo je iz leta 66. A najstarejši dopis iz svežnja je kartica z novoletnimi voščili za 1964. Ker se Dolenc v njej predstavi v svoji častitljivi starosti, jo tu navajam. (Je pa težko berljiva)

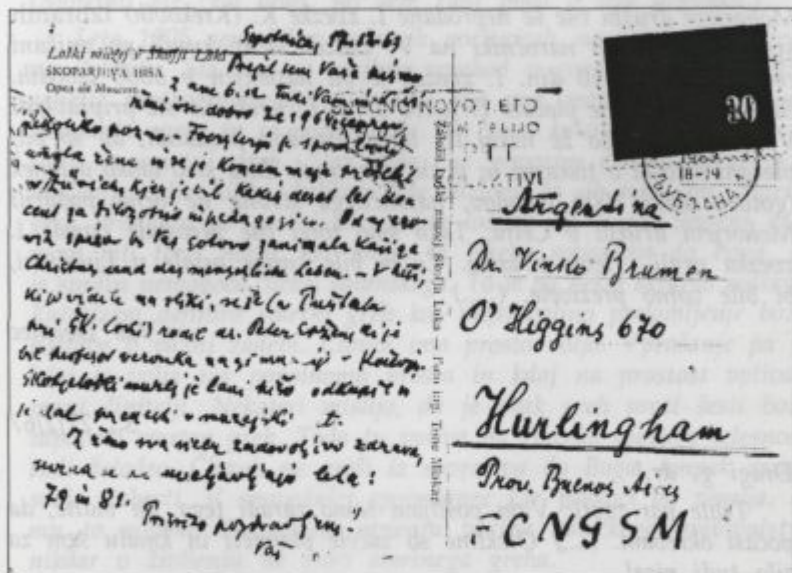
Sopotnica, 17/12/63.

Prejel sem Vaše pismo z dne 6/12. Tudi Vam in Vaši ženi vse dobro za 1964, čeprav nekoliko pozno. - Foersterju je spomladi umrla žena in se je koncem maja preselil v Zürich, kjer je bil kakih deset (?) let docent za filozofijo in pedagogiko. Od njegovih spisov bi Vas gotovo zanimala knjiga *Christus und das menschliche Leben*.

V hiši, ki jo vidite na sliki (na dopisnici, op. V.R.) se je (v Puštalu pri Šk. Loki) rodil dr. Peter Eržen, ki je bil profesor verouka na gimnaziji v Kočevju. Škofjeloški muzej je lani hišo odkupil in jo dal prenesti (?) v muzejski vrt.

Z ženo sva sicer zadovoljivo zdrava, seveda se pa uveljavljajo leta: 79 in 81. Prirčno pozdravljam!

Vaš Dolenec.

Naslednjih osem pisem, ki jih objavljam skoro v celoti, se nanaša pretežno na J. E. Kreka, tudi še potem, ko Brumnovo delo izide.

Sopotnica, 25/9/66

Predragi!

Vašega pisma z dne 3/8/66 sem bil tudi zaradi tega posebno vesel, ker sem videl, da ste prejeli moje obširno pismo z dne 4. oz. 25. maja. Ves čas sem bil v skrbeh, da bi se to izgubilo. Kajti v pismu so stvari, ki jih imam (oz. sem jih imel) v enem samem izvodu.

Vašega pisma o Kreku kot politiku nisem prejel (pač pa o politiki in politikih), prav tako ne govora ob stoletnici rojstva. Pač

pa sem v pismu z dne 4/9/65 potrdil prejem ponatisa uvoda v V. zvezek. V pismu z dne 4/10/65 sem Vam čestital, "s kako temeljitostjo in objektivnostjo ste prikazali dobo 1900-1907. Tu pač noben zgodovinar ne bo imel ničesar dodati." Te dni sem ta uvod ponovno prebral in sem bil prepričan, da ste ga napisali boljše kakor bi ga bil jaz, in sem zato obžaloval, da so Nemci knjigo uničili.

Gotovo se še spominjate, da je Društvo dr. J. E. Krek podarilo Mohorjevi družbi vse še neprodane I. zvezke K. (Krekovih) Izbranih spisov, da bi jih naročniki na V. zvezek lahko kupili po znižani ceni, menda po 10 din. I. zvezek je bil natisnjen v 3000 izvodih. Stroške za natis je plačalo Društvo dr. J. E. Krek. Ko ste pripravljali V. zvezek, je bilo že nekaj let toliko izvodov prodanih, da so bili plačani stroški v tiskarni in v knjigoveznici. Zato smo lahko ostanek (gotovo okoli 1000 izvodov, natančnega števila ne vem) podarili Mohorjevi družbi v Celju. Tako smo torej vse preostale izvode I. zvezka vrgli - levo v žrelo. Če bi bile knjige ostale v Ljubljani, bi bile vojno preživele. (.....)

Vaš Dolenc

S., 27/2/67

Dragi g. dr.!

Tehle par vrstic Vam pošiljam samo zaradi tega, da vidite, da počasi okrevam. (....) Otekline so začele plahneti in kmalu sem za silo tudi pisal.

Sicer pa upam, da sem dobil v glavnem vse, kar ste mi poslali, in da ste dobili tudi moj odgovor na Vaše vprašanje. Bržkone imate že v rokah Krekovo številko Časa (oskrbel dr. Mohorič, vračati ni treba), morebiti boste v marcu prejeli tudi Abramove prelepe Spomine na Kreka (Mentor XIV). Obrnil sem se tudi glede njih na Mohoriča (matura 1908), pa nisem dobil odgovora; (....) Trentarjeve Spomine bodo Mohoričevi najbrž najprej poslali Debeljaku, ki jih potrebuje že za april 1967 za inauguracijo. Pa boste že tam izvedeli.

Če boste imeli kako željo mi sporočite. Sicer pa bodite zdravi in varujte svoje moči za veliko in težko a lepo delo ki ga opravljate. Moj prvotni načrt je bil: najprej izdati Izbrane spise, nato pa delo zaključiti z obširno monografijo in pripombami.

Vaš I. Dolenc.

Dragi prijatelj!

Te dni mi je čisto nepričakovano prišlo v roke nekaj številkk Glasu SKA. Tam sem bral tudi Spotoma, sicer samo VIII, IX in X. Pod VIII je tudi nastavek (?): "Zopet mislim tu na našega J. E. Kreka..." Popolnoma se strinjam z Vašimi mislimi.

Ne spominjam se ali sem Vam kdaj pripovedoval naslednje. (Morebiti ste celo brali, saj sem tudi pisal o tem dogodku.)

Leta 1905 sem bil v poletnih počitnicah na obisku pri Kreku na Prtovču. Šla sva na majhen sprehod v gozd, pa naju je presenetil kratkotrajen dež. Vedrila sva pod mogočnim drevesom, napravila ogenj in se pogovarjala. Ne vem, kako je prišel razgovor tudi na smrtni greh. "Jaz sedaj ne govorim ex cathedra; moje mišljenje velja toliko, kolikor drže razlogi, ki jih navajam. Smrtni greh presojam po posledicah: večna ločitev od Boga. Smrtni greh mora biti torej nekaj, kar izvira iz takega sovraštva do Boga, da je sprava nemogoča, nekaj satanskega. To je pa nekaj skrajno redkega, Katekizem definira smrtni greh kot prostovoljno prelomljenje božje postave v važni zadevi. Človek ima prosto voljo. Vprašanje pa je, kdaj je volja res popolnoma prosta in kdaj na prostost vplivajo razni činitelji. Nekateri mislijo, da je vsak greh proti šesti božji zapovedi smrten greh. Toda tu vpliva na človeka njegova telesnost, tudi želodec. Človek ne greši iz sovraštva do Boga, ampak zaradi svoje slabosti. V spovednici spovedanec kar poskoči od veselja, ko mu to povem. Po mojem mnenju večina kmečkega prebivalstva nikdar v življenju ne stori smrtnega greha."

Krek misli torej enako kakor Prešeren, da pravi Bog se kliče Bog ljubezni, da ljubi vse ljudi, svoje otroke, da ne želi nobenega pogube, saj je ustvaril vse ljudi za nebesa.

Stališča, ki jih je do raznih vprašanj naše dobe zavzel drugi vatikanski koncil niso bila nikomur tuja, kdor je poznal Krekovo krščanstvo.

Nobenega stavka menda ni Krek tolikokrat naglašal kakor Prešernovih besed, da smo ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi. Koncil tako naglašá dolžnost ljubezni do vseh ljudi brez ozira na njih vero (ali nevero), narodnost, raso, izobrazbo, politično mišljenje. Potreba ljubezni do vseh ljudi brez kakršnega koli razločka se vleče kakor rdeča nit skozi vsa posvetovanja. Kako je bila Kreku pri srcu verska združitev kristjanov, predvsem verska združitev Slovanov, ki mu je bila najbližja. V verski združitvi je gledal najvažnejše socialno vprašanje naše dobe. In koncil? Isto! (...)

Upam, da Vas bodo te vrstice dobile pri dobrem zdravju in zadovoljnosti, kolikor je zadovoljnost mogoča pri bridki oddaljenosti od nepozabne Slovenije. Tolikokrat mislim na domotožje, ki spremlja našo emigracijo, ki je večinoma zapustila domovino iz upravičenega strahu pred Stalinovimi metodami, ki so jih uporabljali njegovi pristaši med vojno in po njej.

Seveda sem zelo radoveden na kako novico, kako stoji z Vašo knjigo o Kreku. Pristrčno...

Vaš I. Dolenc

(Pripis) Dr. Brendel je v Šk. Loki in bo zopet prišel v drugi polovici avgusta. Če bo morebiti do takrat izšel Vaš Krek, prosim, da ga mi pošljete preko B. (sledi naslov).

(Op. V.R. Tudi pričujoče pismo je bilo odposlano preko Deutsche Bundespost.)

S. 13/7/68

Dragi g. doktor!

Hvala za pismo z dne 3/7. Verjamem, da Vam manjka časa. Čudim se, kako poleg obilnega dela v službi zmorete toliko kulturnega dela. Da imate na univerzi predavanja iz pedagogike, nisem vedel. Dragoceno je vse, kar se stori za dvig znanosti med katoličani.

Anekdota o Lei Fatur je iz l. 1906 ali 1907. (Cfr. Srce v sr. 356)

Ali ste poznali dr. Celestina Jelenca? Na nižji gimnaziji je bil moj sošolec v Kranju. Njegova postava me je nekoliko spominjala na Krekovo, še bolj pa njegovi dovtipi. Tedaj pri novem (?-nejasno) srečanju (julija 1904) sem Kreku omenil, da dela Jelenec podobne dovtype kakor on. Krek je dostavil: "Tudi slabe!" Krek je bil po očetu iz Selške doline. Jelenec tudi. (...)

Vaš I. Dolenc

Sopotnica, 4/11/68

Dragi prijatelj!

danes ob 13. uri sem dobil s pošte sporočilo, da me tam čaka pošiljka iz Argentine. Ker ima moja "gospodinja" danes opravke v Šk. Loki, se bom še danes peljal v mesto. Če bom tam prejel knjigo

o Kreku, bom obenem oddal na pošti tudi te vrstice s pristržno zahvalo za knjigo. Prejem tehle vrstic je torej obenem potrdilo o prejemu knjige.

Bog Vas živi!

Vaš I. Dolenc

Pripis (s svinčnikom, op. V. R.) na pošti v Š. Loki ob 15.50
Knjigo prejel!

Iz pisma Iv. Dolenca z dne 15. nov. 1968 (Pretipkano, originala ni.)

"Danes sem končal branje Srca v sredini. Prova misel je bila: velika hvaležnost do vas, da ste kljub veliki zaposlenosti napisali tako izčrpno, globoko zamišljeno knjigo, ki bo mejnik v krekoslovju; ob času, ko se pri nas o Kreku skoraj nič ne piše in se sedanji rod ne more nikjer podrobneje seznaniti z njim, je zasvetila vaša knjiga kakor luč v temi, luč, ki jo bo moral uporabljati vsak, ki bo pisal o Kreku, luč, ki bralca ne bo samo razsvetlila, ampak tudi ogrela. Vsak se bo ob njej zamislil. Nikdo ne bo mogel reči, da je knjiga kako propagandistično pisanje; vsakega bralca bo obšla zavest, da je delo napisal pravi znanstvenik, ki mu je šlo samo za ugotavljanje resnice. In o tej resnici bo bralec razmišljal; pokazala mu bo, da ideje, ki so Kreka napravile tako velikega, niso nekaj, preko česar bi se moglo iti z omalovaževanjem. V marsikakem sodobniku se bo zlomilo ali vsaj skrhalo pomilovanje, s katerim z viška gleda na našo preteklost.

Nešteto misli se mi je porodilo ob branju. Z velikim veseljem sem ugotovil, da oba gledava na Kreka enako. Pozna se, da črpate iz polnega, iz temeljitega poznanja virov. Prav malokrat se vidi, da tega ali onega vira niste imeli pri rokah.

Sledi nekaj neurejenih pripomb, kakor mi pač pridejo na um." Nato sledijo pripombe. In končuje pismo: (pripomba V. Brumna)

"Naj bo za danes dosti. Želim vam, da bi se knjiga dobro prodajala in da bi bila kmalu potrebna nova izdaja. Vsekakor pričakujem, da bo Srce v sredini sprožilo predlog, naj se ponatisne V. zvezek in zbere gradivo za VI.

Dobro se odpočijte po težkem delu in bodite srečni vi in vaša žena!

Vaš I. Dolenc

Srečen sem, da sem doživel izid vaše knjige."

Dragi prijatelj!

Pred 20 dnevi sem prejel od Tineta Srce v sredini, dasi Tine ve, da sem imel knjigo prej v rokah kakor on. Čemu mi jo je poslal? Ne morem si misliti kaj drugega kakor da želi, da kaj načekam o njej. To sem tudi storil in Vam "elaborat" pošiljam. Star sem, izgubil sem lahkoto in gibčnost, s katero sem pred desetletji pisal. Sam sebi se zdim okoren in počasen kakor začetnik. Prosim, da to upoštevate, če Vam kaj ne bo všeč. Tudi pisalnega stroja, oz. tipkarja nimam na voljo, da bi to malenkost natipkal. Tiskarski škrat me ima zelo na piki in mi je že prav mnogokrat kako prav zagodel. Kadar pošljem kak spis v uredništvo, se že unaprej bojim, kako bo škrat popravil moje pisanje.

Poročilce o Vaši knjigi Vam moram poslati v pregled tudi zaradi tega, ker sem se brez Vašega dovoljenja vtaknil tudi v Vaše osebne razmere. Če imate kaj proti temu, kar predlagam na 5. strani,⁽¹⁾ kar črtajte, kakor tudi sicer lahko popravljate, kar Vam ni všeč. Objavite pa seveda lahko stvar, kjer hočete.

V Buenos Airesu ste se že posloveli od pomladi (sic) in hitite v poletje - o, srečni! - mi pa uživamo tople prve jesenske dni, ki jim bo sledila dolga zima, zame vedno predolga.

Bog živi Vas in gospo soprogo! V nekaj dneh boste bržkone prejeli pismo, ki sem ga poslal po navadni pošti.

Vaš I. Dolenc

P.S. Čudili se boste, da navajam (v poročilu, op. V. R.) nekaj izrazov, ki jih nima Slovenski pravopis. Par let sem zbiral gradivo za novi slovar vsega slovenskega knjižnega jezika, pa se mi je izostril pogled na nove besede. — Na str. 352 bi jaz pisal ozdravel (ne ozdravil), na str. 359 goden (ne ugoden) in na str. 374 zlimi (ne zlemi). (Op. p.: Paginacija Srca v sredini)

⁽¹⁾ "Če bi se Slovenci zavedali, kaj je bil Krek in kaj za krekoslovje pomeni vseučiliški docent dr. Vinko Brumen, bi bilo takoj treba tole storiti: Brumna povabiti, naj se vrne v domovino, kjer mu je treba zagotoviti primerno stanovanje in tako službo, da bo lahko podrobno predelal še zadnjih deset let Krekovega življenja (1907-1917) in izdal zadnji (šesti) zvezek Izbranih spisov. Tako bi bili dani pogoji za novo izdajo Srca v sredini, ki naj bi jo izdala Mohorjeva družba. Saj je Brumen nesporno dokazal, da je za to delo poklican." (Iz Dolenčevega poročila o Srcu v sredini, ki sestoji iz šestih rokopisnih strani. Po vsej verjetnosti je bil spis objavljen pri SKA, a doma nimam arhiva, da bi to preveril.)

Dragi prijatelj,

pismo z dne 25/9 je nesla na pošto pranečakinja, ki hodi v ljudsko šolo, pa ga je pomotoma oddala na navadni pošti namesto na zračno pošto. Če bi ga morebiti ne bili prejeli, prosim sporočite.

Danes je žalostna obletnica nesrečnega koroškega plebiscita, ki ga ne bom nikdar prebolel. Moje trdno prepričanje je, da bi ga ne bili izgubili, če bi ne bili prej izgubili Kreka. Vprašanja, zakaj smo izgubili prebiscit in koliko je pri tem naše slovenske in jugoslovanske krivde, ni (kolikor je meni znano) še nikdo objektivno obravnaval. Pred leti sem predlagal Finžgarju, kot uredniku mohorjevih knjig, naj Mohorjeva izda temeljito knjigo o 10/10/1920. Finžgar je sodil, da bi bilo za široki krog bralcev učinkovitejše, če bi se napisalo delo o plebiscitu v leposlovni obliki. Obrnil se je na Preglja, naj to stori. Pregelj je dobil denarno podporo, da je potoval po Koroškem in se vživljal v prebiscitno vprašanje. Napisal je nato "povest" Umreti nočejo..., ki se po mojem mnenju ni posrečila in tudi ni prešla v "ljudsko povest".

Pri Mohorjevi družbi je sedaj pač najvažnejša oseba Jože Dolenc, (...) (Sledi nekaj osebnih podatkov o njem)

Osebnost ga ne poznam. Prejšnji mesec sem govoril z njim po telefonu o Kreku in Foersterju. Opozoril sem ga na Vašo knjigo, na ponatis V. zvezka, na ureditev VI, zvezka in na morebitno knjigo o Kreku pri Mohorjevi. Dolenc je pripomnil, da bi bilo umestno ponatisniti, oziroma izdati v novi izdaji tudi prejšnje zvezke Izbranih spisov, ker so že pošli in je Krek sedanjemu rodu le malo znan. Kot urednik morebitne nove izdaje bi prišli v poštev seveda predvsem Vi, ki imate gotovo tudi Dostavke in popravke, s katerimi sem jaz pripravljal novo izdajo. Teh dostavkov je precej za I. zvezek. Ta razgovor z Dolencem je bil seveda čisto "akademičen", saj se je vršil brez Vas, ki bi Vas čakalo glavno, vse delo. Dolenc je sprožil tudi misel, da bi bilo najprej treba ponatisniti Foersterjevo Lebenskunde, ki je izšla, v maju 1945 v prevodu pod naslovom Življenjska modrost, a je bila knjiga v tistih divjih časih prepovedana in uničena, kolikor izvodov ni uspelo pravočasno skriti.

Končno Vam želim, da se dobro odpočijete po večletnem naporu, se zdravstveno utrdite in še dolgo nadaljujete študije o Kreku, ki je bil res "vzbujevalec, razdraževalec, sproževalec počivajočih energij

naše ljudske skupnosti, kakršnega dozdej nismo imeli še nobenega tako silnega." (399) (*Srce v sredini*, op. V. R.) Ne maram Vam nalagati novega dela z odgovarjanjem na moje pisarjenje, saj Vam je predvsem potreben počitek. Samo v primeru, da bi mojega pisma z dne 25/9. ne bili prejeli, prosim za sporočilo.

Prisrčne pozdrave Vam, gospe soprogi in Tinetu

od Vašega Dolenca

(Brumnov pripis na kuverti: Dobil okr. 20/10/69, odgovoril 3/11/69.)

V pismu, ki ga je dr. Dolenc začel pisati v Sopotnici 26/2/69, najdemo na 9. strani "Nadaljevanje 28/4" naslednje:

Pred tremi dnevi sem bil v Ljubljani in sem govoril z urednikom Družine, s katerim se doslej nisva poznala. Vprašal sem ga, ali bi objavil poročilo o Srcu v sredini, če bi dobil knjigo v oceno. Odgovoril je: Ne upamo si, ker je knjiga izšla v B. A. (Buenos Airesu).

Vendar je Dolenc priložil v pismu z dne 25. sept. istega leta izrezek iz *Družine* 1969 št. 18, kjer pod zaglavjem *Prejeli smo*, beremo: "Vinko Brumen: *Srce v sredini*. Življenje, delo in osebnost Janeza E. Kreka. Pisatelj je o enem najbolj genialnih Slovencev naše zgodovine (...) napisal poljudno, lahko umljivo delo... Toda tudi kritičen bralec bo 460 strani obsegajočo knjigo moral oceniti kot soliden in objektivni prikaz dela in vrlin velikega idejnega oblikovalca naše pretekle dobe...."

Dolenc je na rob pripisal: *Ne vem, kdo je to napisal.*

Moja pripomba: Vsekakor zgovorni dokument tedanjih političnih razmer!

Še so pisma, kjer se Dolenc vrača k svojemu vzorniku Kreku. Pismo s 15/1/69 začenja z besedami: "Nadaljujem svoje pisanje o Kreku," pod št. I stoji: "Krekova pobožnost do Marije." Sledi nekaj anekdot, ena tudi o dr. Korošču. V pismih aprila in septembra istega leta spet zasledimo Krekovo ime. Pa ne smemo pozabiti, da je Dolenc tedaj star že 87 let.

V zvezi s Foersterjem najdevam citate, pa tudi cele odstavke v nemščini, kar pa prekaša moje ostanke tega jezika, posebno še, ker je pisava težko berljiva.

Zadnja štiri pisma so iz leta 1970, a pustimo to za drugič.

Ob prebiranju Dolenčevih pisem sem se nehote napotil tudi k njegovemu avtobiografskemu delu *Moja rast*. Dr. J. E. Krek je bil osrednja osebnost v Dolenčevem življenju od tedaj naprej, ko ga je spoznal, v počitnicah po maturi leta 1904, na Prtovču. Pozneje je bilo krekoslovje ena od Dolenčevih življenjskih nalog.

Pisma so me povedla tudi k Brumnovi študiji o Kreku *Srce v sredini*. Tako vstajajo pred mano liki na slovenskem kulturnem ozvezdju, vredni občudovanja in posnemanja: Krek, Dolenc, Brumen. Prvi, velikan po svojem socialnem delu, pa nič manj talentiran kot politik, vzgojitelj, pisatelj in ne nazadnje kot duhovnik. Dolenc izstopa po svoji človečnosti; njegovo življenje je ogledalo poštenosti, marljivosti, požrtvovalnosti, vestnosti, načelnosti, skrajne nesebičnosti in predanosti vsemu dobremu. Dr. Vinko Brumen, filozof naše diaspore, ki išče varnih poti prilagajanja v novo okolje, avtor temeljnih del naše zdomske Slovenije. Neumoren iskalec resnice, resnice naših neposrednih okoliščin, kot tudi resnice o našem zadnjem obzorju.

Dolenc in Brumnu je bil Krek vzor. V vseh treh žari velika ljubezen do slovenstva, vsi trije so bili vzgojitelji svojega naroda z besedo in z zgledom.

Krek, Dolenc, Brumen, vzori na današnji čas, ko se je javno delo, posebno v politiki, spremenilo v koristolovstvo. Vzori najčistejšega poštenja in odpovedi vsaki osebni koristi. O tempora, o mores!

Na tem mestu se v imenu SKA iskreno zahvaljujem ge. Ludmili Brumnovi, ki nam je posredovala to gradivo.

KAREL MAUSER

(21.8.1918 - 21.1.1977 - ob 20-letnici smrti)

Manj znano Mauserjevo literarno delo.

Karla Mauserja poznamo predvsem kot pisatelja, saj je za seboj zapustil kar 27 samostojnih knjig. Šele posthumno — je ob prvi obletnici njegove smrti izšla zbirka pesmi "Zemlja sem in večnost". Zbirko je uredil in ji napisal spremno besedo dr. Tine Debeljak, ki pravi: "...je prav njegova pesem pomembna vrednota v njegovem delu, ki je skorajda neopažena šla mimo nas, pa ni samo najiskrenejši izraz njega samega kot človeka, temveč utegne biti tudi najčistejši izraz njegove umetnosti. Z njo izpričuje brez drugotnih namer samo svojo prisotnost na zemlji in v kozmosu, pišoč nekako na robu svojega dela, toda v srečnem navdihu spontane ustvarjalnosti. Iz osebnega stika z zunanjim svetom in njega vtisi na srce in dušo, zavedajoč se ne(ne!)hne časovne minljivosti in nenehne nesmrtnosti v sebi, so nastala ta živobarvana razpoloženja, besedno izvirna in v podobah edinstvena. Samo hipna občutja so to. Domisleki. Bežni zapisi trenutka. Pesniški dnevnik, kakor bi lahko poimenovali to ustvarjanje. Pa so vendarle lirična stvaritev, biblijsko preprosta, pa silna v rahli čustvenosti srca, ki tudi v bralcu najde v srce z estetskim ugodjem in človeško plemenitostjo. Tako rahlo je to pesniško slikanje, da bi lahko govorili ob njem o pastelnih tihožitjih, o s svinčnikom zarisanih skicah navdihov, pa tudi o whitmanskih himničnih trepetanjih travnih bilk in o jedrski nabitosti razpoloženja, ki včasih skoraj v obliki parvrstičnih japonskih "hajkajev" odkrivajo brezbrežne razsežnosti. Perspektive večnosti. Mauserju je pesem stala ob zibelki njegovega pisateljskega rojstva, pa mu je tudi obrisala zadnjo solzo ob vzglavju njegove smrti. Pesem mu tako drži kot v dlaneh

vse njegovo literarno delo, pisanje drugim, o drugih ljudeh, le te pesmi pa poje sebi o sebi."

Debeljakovi strokovni spremni besedi bi le težko dodali kaj novega, čeprav mu niso bile dosegljive Mauserjeve zgodnejše objave pesmi. Svoje prve pesmi je začel objavljati že leta 1938 v Mentorju (urejal dr. Joža Lovrenčič), v verskih listih Vrtec, Naša zvezda in Rast. Šele leta 1944 mu je Debeljak objavil dve pesmi v Domu in svetu.

Pri teh zgodnjih pesmih se zelo občuti vpliv Mauserjevega vzornika Josipa Murna-Aleksandrova. Gre za izrazito razpoloženjske pesmi, ki nihajo od veselega, mladostnega navdušenja do "zrelega" razmišljanja o svojem poslanstvu (priprave za vstop v bogoslovje).

Ker je bilo teh objavljenih pesmi kar precej, sem se odločila za njihov izbor.

VERZI

(Mentor 26/1938-39 št. 7 str. 182)

*Če si sonce, mi v temo posveti,
če si roža, v dušo mi zacveti,
če si cvet, v ljubezen me dozori,
če si trnje, dušo mi umori!*

RAZPOLOŽENJE

(Mentor 26/1938-39 št.6 str. 141)

*O, zdaj sem kot tolmuna tiha voda,
ko pod večer nemirna v korenine vrb udarja.*

*Skrivnosti v meni me tako grenkó bolijo,
kot da iz dalj pritipale so v mojo dušo
roké, ki kakor rožmarin dehtijo.*

*O, zdaj sem kot tolmuna tiha voda,
ko rdeče pod večer se v njej zrcali zarja.*

POMLAD

(Mentor 25/1937-38 št. 7 str. 194)

*V vrhovih smrek zacvela je pomlad,
iz dalje veter duh po smoli nosi,
v bližini kos ljubezni prosí,
dekle gre prvo cvetje brat...*

A kje si, kje, moja pomlad?

*Iz dalje vonj po pušpanu dehti,
na oknu nagelj rdeč se mi suši
in srce samo je - brez nad.*

PESEM

(Mentor 26/1938-39 št. 5 str. 110)

*Drug drugemu oči zakrivava,
drug drugega se izogibava -
morda bojiva se, da kdo drhté
ne vprašal bi po sanjah, kje da spe.
Zato drug drugemu oči zakrivava,
zato drug drugega se izogibava,
ker veza, da od sanj nekdanjih dni
le tiha bol med nama še leži.*

PROŠNJA

(Mentor 26/1938-39 št. 4 str. 81)

*Dekle, črne so tvoje oči
kakor tolmun pod vrbami.*

*Moje so tihe in plašné
vse bolečine skrite v njih spé.*

*Dekle, skrij oči v bele dlani,
da bolest v mojih ne zaihti.*

OBČUTJE

(Mentor 26/1938-39 št. 3 str. 61)

*Pisk vlaka rezko v noč zveni,
po žlebu voda hitro se pretaka.
Kako so pusti zdaj večeri vsi,
kako je težka, plašna misel vsaka.*

*Obtežene so s svincem mi peruti,
polet je nizek, kakor vran v jeseni,
ko skozi zastor vlažni in megleni
se toplo sonce komaj, komaj sluti.*

NOCOJ SEM SE SREČAL S SEBOJ...

(Mentor 25/1937-38 št. 9/10 str. 236)

*Nocoj sem se srečal sam s seboj.
Kakor razodetje vro vame spoznanja
in kot ob zori izginja tema brezdanja.
Nocoj sem se srečal s seboj.*

*Iz trde noči sem pritipal na cesto
in glej: krvave se kaplje blešče pivosod,
ah, tu gotovo si hodil ti, Gospod!
Gospod, bom li sledil ti še v mesto?*

MOJA DUŠA

(Mentor 25/1937-38 št. 9/10 str. 258)

*Moja duša je bila kot uklenjen titan,
ki rad razrahljal bi si tesne vezi,
ki rad razmahnil bi svoje moči
in trga z rokami, pa vse je zaman.*

*Moja duša je zdaj kot tiho drevo,
ki v vetru in burji le bolno se vije
in ko nanj sonce toplo posije,
s tiho udanostjo skloni glavo.*

*Moja duša bo kmalu kot bel golob,
ki hrepenel je v dalje večerne
in ko so zaplale mu peroti nemirne,
padel zadet je od tujih zlob.*

BRATA

(Mentor 26/1938-39 št. 7 str. 184)

*Tih, brez petja je gozd,
polje molči.
Truden, pozen potnik
čezenj hiti.
Duša brez petja mu je,
brez upa srcé.
Brata sta gozd mu tihi
in samotno poljé.*

MEDITACIJA

(Mentor 28/1940-41 št. 1/2 str. 40)

*Bratje, kakor kaplje smo na žicah brzojavnih drogov,
ki tiho polzijo, se zbirajo, padajo in se spet zbirajo.
Bratje, kakor luči smo, ki jih ob večerih na križpotjih prižgó
in v jutru, druga za drugo, počasi umirajo.*

*Nocoj je v meni misel kot plamen zagorela:
Bratje! Če res smo kot kaplje, če res smo kot luči,
zakaj ni ljubezni med nami, zakaj nas sovraštvo še muči?
Zakaj vsi pred brati najmanjšimi oči si zakrivamo,
zakaj za njih žalost in bedo tople besede nimamo?*

*Bratje, kakor kaplje smo na žicah brzojavnih drogov,
ki padajo in se zbirajo.
Bratje, kakor luči smo, ki jih ob večerih in križpotjih prižgó
in v jutru umirajo.*

HREPENENJE

(Naša zvezda 12/1943 št. 13/14 str. 109))

*To kot ogromna skalna gora
kot bor krivenčast jaz ob tvojem vznožju,
bridkó vkopan v svetem domotožju,
da bi oblivala me ista zora,
ki se v jutrih méhko čez te plazi,
ko jaz še v témo svoje veje stezam
in se v ledeni mraz rosé pogrezam
občudujoč te kot v sveti ekstazi.*

*O, kdaj me dvigneš iz temé v višine,
da slap blesteče zarje me oblije
in vonj samotnih rož vsegó preplavi!*

*Naj ristem v soncu, vetru in sinjini,
da bom zagnal globoke korenine
in mi življenje novo v vejah vzklije.*

MRTVE MATERE

(Vrtec 73/1942-43 št. 3 str. 21)

*Slana na grobove je že zdavnaj legla,
pajčevina rosna grme je prepregla.
Vernih duš večer je; vračajo iz čumnat
matere se mrtve, ki so šle poljubljat
v zibeli otroke, da ne pozabili
bi ljubezni nežne, ki je niso pili.
Spet v grobove hladne legajo med vzdih.
Pri otrocih biva blagoslov njih tihi.*

DUŠA V JESENI

(Mentor 26/1938-39 št. 3 str. 65)

*Truden čas vrh dreves,
z listjem nastlane poti.
Sive megle čez in čez,
z vetrom se listič podi.*

Misel sred polji(a!) obvisi.

*Vse je samotno, pustó.
Ptič utone v meglo.
V meni nekdo ihti.*

PESEM

(Mentor 26/1938-39 št. 3 str. 65)

*Cinije v vazi kakor kri rdé.
Tiho razpele so misli peroti.
Nihče tišine mi svete ne moti,
k Bogu potuje samotno srce.*

*Bog ga napolni s smehljajem do dna.
In ko pretiho se vrne, raztrosi
ves ta smehljaj, ki v sebi ga nosi.
Krist se na steni smehlja, smehlja.*

ZIMSKI VEČER OB REKI

(Mentor 26/1938-39 št. 6 str. 161)

*V belem miru gozd onkraj molči,
pod mano voda mirno se pretaka.
Kakor ogromna, ranjena perot
se zdi nebo mi, ki večera čaka.*

*Nekje je ptič vzdrhtel; sneg se je vsul.
Nato spet mir, bel kot dekliške dlani,
črni se dno vodé in bori onkraj nje
drhte, v večerni molk ubrani.*

VIDENJE
(Mentor 26/1938-39 št. 8 str. 226)

*Mimo mojega okna je šel to noč,
truden, sklonjen, opotekajoč.*

*V raztrgan plašč je bil zavit,
obraz ves žalosten, s kružo oblit.*

*Spoznal sem ga in kriknil v bolesti:
Zakaj greš sam po mračni, trdi cesti?*

*Obrnil se je, dvignil bele roke,
da zažarele rane so globoke.*

*"Odpusti!" sem zavzdihnil v bolečini.
In nasmehljaj se je in stal je v mesečini.*

PSALM
(Mentor 27/1939-40 št. 7 str. 182)

*Pesek sem v globočini tvoje svete vode, o Bog,
ki ji ne vidim gladine;
tako daleč spodaj sem, sredi temine,
ki me objema okrog in okrog.*

*Čutim oljnat mir, ki je nad mano,
in lahne udare labodjih kril;
celo petje čujem - morda prebelih vil -,
ki prodira v to globočino neznano.*

*Raztegni vode ali zvišaj dno,
da bom bliže gladini in petju,
da bom poslušal v svetem zavzetju,
kaj vile ob vodi prebele pojó.*

*Vsak blesk tvoj naj vidim; potem me lahko
še globlje potoneš, v še hujšo temò.*

MOLITEV

(Mentor 26/1938-39 št. 7 str. 194)

*O, Bog, nalij toplote mi v te dni,
ki so vsi sivi kot nebo v jeseni.
Ne pusti vendar, da me mraz ledeni
k tlom zgrudi, vzame vse moči.*

*Poglej, kako so temne mi poti;
temnejše kot večeri, ko dežuje,
ko se še srca glas nemirni čuje,
ko žene v žile razpaljeno kri.*

*Vsaj Ti nasmehni se mi v bolečini
in reči mi besedo v odpuščanje,
da ne bom sam, tako sam v tej sivini!*

*Saj vendar veš, kako boli spoznanje:
Vse dal ljudem si, da bi Te spoznali,
v plačilo pa v srce so Ti pljuvali.*

OB VEČERNEM PREMIŠLJEVANJU

(Naša zvezda 11/1941 št. 5 str. 65)

*Nocokj je moja duša kot oltarni prt
od večne luči obsijan;
nocoj je moja duša kot spokojen vrt
z visokim zidom krog in krog obdan.*

*Nič več ni bojov. Čas polzi
kot nit svilena skozi prste,
skoz mojih belih, misli vrste
Gospodov tih šepet drhti.*

PLANINSKI KRIŽ

(Dom in svet - Zbornik II 56/1944 str. 104)

*Pribit na deblo, od dežja izpran,
izrezan od neznanega rezbarja
- pet kapelj rdečih, pet krvavih ran -
šop vej mu baldahin ustvarja.*

*Grmiček sleča mu gori v spomin
kot večna lučka, že na pol ugasla,
pri nogah očnica, bogve kje zrasla,
ime zarezano in zlomljen klin.*

Zaključek

Že konec sedemdesetih let so začela pri celovški Mohorjevi družbi izhajati Mauserjeva Izbrana dela. Spremno besedo - strokovno študijo, naj bi k vsakemu delu posebej pripravil dr. Tine Debeljak. Od načrtovanih 13 zvezkov so izšli le trije: Izbrano delo, I. knjiga: Rotija, Sin mrtvega. Izbrano delo, II. knjiga: Prekleta kri, Jerčevi galjoti. Izbrano delo, III. knjiga: Le eno je potrebno.

Na prekinitev začetega dela je vsekakor vplivala Debeljakova bolezen in nato tudi njegova smrt. Tako smo ostali prikrajšani za izbor Mauserjevih kratkih zgodb in črtic, ki imajo, podobno kot njegove pesmi, resnično pravo literarno vrednost. Še vedno se ohranja zakoreninjeno mnenje, da je bil Mauser zgolj pisec večerniške - domačijske literature. V veliki meri je to sicer res, vendar je pisatelj ustvaril vsaj dve izjemni literarni deli - neke vrste avtobiografiji, Kaplan Klemen in trilogijo Ljudje pod bičem. Morda bomo bralci ob Mauserjevi 80-letnici rojstva (1998), dočakali tudi izbor njegove kratke proze, ki ima svoje začetke prav tako že v tridesetih letih.

DR. BRANKA SUŠNIK

V Paragvaju je 28. aprila 1996 umrla velika učenjakinja dr. Branka Sušnik, etnologinja in etnolingvistinja, Slovenka, ki je svoje glavno raziskovalno delo opravila v Ameriki, predvsem v Paragvaju med tamkajšnjimi Indijanci.

Njeno veliko znanstveno delo je bilo široko priznano po svetu; stike je imela tudi z ljubljansko univerzo. Za njeno delo jo je odlikoval celo predsednik Paragvaja.

Njeno delo je bilo zelo obširno in bi zaslužilo posebno obravnavo. Tukaj bi priobčili samo seznam njenih člankov in knjig, ki jih je v svojem plodnem življenju napisala v razne revije ali znanstvene publikacije. Zahvaljujemo se njeni naslednici v "Etnografskem muzeju Andrés Barbero" lic. Adelini Pusnieri, ki nam je posredovala ta seznam in druge zapiske o pokojni Sušnikovi.

SEZNAM SUŠNIKINIHIH ČLANKOV IN KNJIG:

1. 1954 PRINCIPIOS MORFOLOGICOS DE LA LENGUA CHULUPI.
ESTUDIOS PAMPEANOS I
1954; 2. izdaja 1968. Str. 69.
2. 1955 PRINCIPIOS MORFOLOGICOS DE LA LENGUA MAK'A.
ESTUDIOS PAMPEANOS II
1955. Str. 218.
3. 1957 ESTUDIOS CHAMACOCO: 1. del
Organización social, mitológica y Shamanismo.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ANDRES BARBERO.
Vol. I. Etnog. 1; 1957. Str. 154.

4. 1957 ESTUDIOS CHAMACOCO: 2. del
Motivos mitológicos del ciclo no-anabsónico.
Documentario del ciclo anabsónico.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ANDRES BARBERO.
Vol. I. Etng. 2; 1957. Str. 1-39. Slik 30.
5. 1957 ESTRUCTURA DE LA LENGUA CHAMACOCO -
EBITOSO (con fraseario del dialecto Ebitoso)
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ANDRES BARBERO.
Vol. I. EL. 1; 1957. Str. 186.
6. 1958 EENTHLIT APPAIWA LENGUA-MASKOY. Estructura
gramatical. 1. del.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ANDRES BARBERO.
Vol. II. EL. 2; 1958. Str. 92.
7. 1956-57 ACTIVIDADES ANTROPOLOGICAS EN PARAGUAY
(1955-1957)
Revija RUNA
Vol. III/2; Buenos Aires 1956-57. Str. 310-311.
8. 1958 EL MUSEO ETNOGRAFICO Y ARQUEOLOGICO DE
ASUNCION.
BOLETIN DE EDUCACION PARAGUAYA.
Leto II. Št. 19 in 20; 1958. Str. 46-56.
9. 1959 NOTAS COMPLEMENTARIAS AL "SISTEMA DE LA
ETNOLOGIA" DE MAX SCHMIDT.
MANUALES DEL MUSEO ANDRES BARBERO.
Vol. I; 1959. Str. 129-217.
10. 1959 INFORME SOBRE LAS ACTIVIDADES DEL MUSEO
(1956-1958)
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. III. Misc. 1; 1959. Str. 1-11.
11. 1959 AFINIDADES ESTRUCTURALES DEL VERBO CHULUPI
Y MAK'A.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. III. Misc. 1; 1959. Str. 12-80.

12. 1959 MATERIAL ARQUEOLOGICO DEL AREA ALTO-PARAGUAYENSE.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. III. Misc. 1; 1959. Str. 81-103, Slik 10.
13. 1960 ESTUDIOS GUAYAKI. 1. del
FRASEARIO.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. IV. EL 5; 1960. Str. 158.
(Ponatis: Sistema fonético y temático. 1974)
14. 1961 ESTUDIOS GUAYAKI. 2. del.
GRAMATICA Y VOCABULARIO "A-J"
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. V. EL. 6; 1961. Str. 217.
(Ponatis: 1974)
15. 1961 APUNTES DE ETNOGRAFIA PARAGUAYA.
MANUALES DEL MUSEO ANDRES BARBERO.
Vol. II; 1961. Str. 283.
(več ponatisov)
16. 1962 ALGUNAS PALABRAS CULTURALES DEL AREA CHAQUEÑA. COMPARACIONES
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. VI. Misc. 3; 1962. Str. 33-68.
17. 1962 CATALOGO DE LOS OBJETOS RECOGIDOS ENTRE LOS GUAYAKIES Y LOS CHIRIPAS.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO..
Vol. VI. Misc. 3; 1962. Str. 69-104. Slik 18.
18. 1962 VOCABULARIO AČE-GUAYAKI. CONTINUACION.
3. del. (ČRKE K-T)
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. VI. Misc. 3; 1962. Str. 105-220.
(Ponatis: Vocabulario Aché-Guayakí, 1974)

19. 1962 ESTUDIOS EMOK-TOBA (CHACO). 1. del: FRASEARIO.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CIENTIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO.
Vol. VII. EL. 7; 1962. Str. 214.
20. 1963 LA LENGUA DE LOS AYOWEOS-MOROS.
ESTRUCTURA GRAMATICAL Y FRASEARIO
ETNOGRAFICO.
BOLETIN DE LA SOCIEDAD CINETIFICA DEL
PARAGUAY Y DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES
BARBERO.
Vol. VIII. EL. 8; 1963.
Ponatis: LENGUAS CHAQUEÑAS
Vol. V; 1973. Str. 144.
21. 1960 CATALOGO EXPLICATIVO DE LAS COLECCIONES
DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
1. del. 1960. Str. 82.
- 1963 CATALOGO EXPLICATIVO DE LAS COLECCIONES
DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
2. del. 1963. Str. 84.
- 1968-69 GUIA DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
ETNOGRAFIA PARAGUAYA.
1. natis 1968/69; - 11. ponatis 1989. Str. 114.
- 1964 Glej št. 64
22. 1964 EL GUARANI EN LA VIDA SOCIO-ECONOMICA
COLONIAL.
REVISTA DE SOCIOLOGIA.
Leto I. Št. 1; 1964. Str. 30-48.
23. 1965 EL GUARANI COLONIAL.
"EL INDIIO COLONIAL DEL PARAGUAY"
Vol. I. 1965. Str. 243.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
24. 1966 LOS TRECE PUEBLOS GUARANIES DE LAS
MISIONES 1767-1803.
"EL INDIIO COLONIAL DEL PARAGUAY"
Vol. II. 1966. Str. 246.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
25. 1968 CHIRIGUANOS. DIMENSIONES ETNOSOCIALES.
Vol. I. 1968. Str. 269.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.

26. 1969 CHAMACOCO. CAMBIO CULTURAL.
Vol. I. 1969. Str. 243.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
27. 1970 CHAMACOCO. DICCIONARIO ETNOGRAFICO.
Vol. II. 1970. Str. 197.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
28. 1971 LOS PATRONES ESTRUCTURALES DE LA LENGUA
TOBA-GUAYCURU.
"LENGUAS CHAQUEÑAS"
Vol. I. 1971. Str. 102.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
29. 1971 EL CHAQUEÑO: GUAYCURUES Y CHANES-ARAWAK.
"EL INDIO COLONIAL DEL PARAGUAY".
Vol. III. 1971. Str. 193.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
30. 1971 LOS PRINCIPALES VERBOS DEL VOCABULARIO
EYIGUAYEGI-MBAYA. ORDEN ESTRUCTURAL.
"LENGUAS CHAQUEÑAS"
Vol. II. 1971. Str. 1-34.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
31. 1971/72 EDICION: GRAMATICA Y VOCABULARIO
EYIGUAYEGI-MBAYA, SEGUN EL MANUSCRITO DEL
P. JOSE SANCHEZ LABRADOR, S. J., DEL SIGLO XVIII.
"LENGUAS CHAQUEÑAS"
Vol. I. 1971, str. 170; Vol. II. 1971, str. 257; Vol. III.
1972, str. 258-481.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
32. 1972 FAMILIA ZAMUCO: CHAMACOCO - AYOWEO.
"LENGUAS CHAQUEÑAS"
Vol. IV. 1972. Str. 133.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
33. 1972 DIMENSIONES MIGRATORIAS Y PAUTAS
CULTURALES DE LOS PUEBLOS DEL GRAN
CHACO Y SU PERIFERIA.
Instituto de Historia Facultad de Humanidades
Universidad del Noroeste, Resistencia, Argentina. 1972.
Str. 31.
Ponatis: Suplemento Antropológico. Vol. XVII. Št. 1-2.
1972. Str. 85-105. 2 zemljevida.

34. 1973. L' HOMME ET LE SURNATURAL (GRAN CHACO) BULLETIN DE LA SOCIETE SUISSE DES AMERICANISTES
Št. 37. Genève-Suisse 1973. Str. 35-47.
Prevod v "Culturas Condenadas"; Augusto Roa Bastos)
35. 1973. INDIANS OF THE PARAGUAYAN CHACO. INDIAN TRIBES OF EASTERN PARAGUAY. PARAGUAY, ECOLOGICAL ESSAYS.
Academy of the arts and sciences of Americas.
Miami 1973. Str. 120-128.
36. 1974 EL HOMBRE Y LA COMUNIDAD. LAS ANTIGUAS PAUTAS INDIGENAS DEL GRAN CHACO.
"ITAPYTAPUNTA", Filozofska fakulteta UNA.
Leto I. Vol. 1; 1974. Str. 35-58.
37. 1975 DISPERSION TUPI-GUARANI PREHISTORICA.
Ensayo analítico. 1975. Str. 171.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
38. 1975 EL ROL DE LA IGLESIA EN LA EDUCACION INDIGENA COLONIAL.
Revija ESTUDIOS PARAGUAYOS.
Vol. III. Št. 2. 1975. Str. 147-156.
39. 1975 APROXIMACION A LA REALIDAD VIVENCIAL Y AL ETHOS EXISTENCIAL EN EL PARAGUAY COLONIAL (Ambiente rural)
Revija ESTUDIOS PARAGUAYOS.
Vol. III. Št. 2. 1975. Str. 157-175.
40. 1977 LENGUA-MASKOY. SU HABLA. SU PENSAR. SU VIVENCIA.
"LENGUAS CHAQUEÑAS"
Vol. VI. 1977. Str. 271.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
41. 1977 WHAT IS REALLY THE MAIN PROBLEM OF THE LENGUA?
PARAGUAYAN CHACO INDIAN COLONY (THE ANGLICAN CHURCH IN PARAGUAY)
1977. Dodatek 1. Str. XV.

42. 1978 EL HOMBRE Y LO SOBRENATURAL (GRAN CHACO)
"Culturas Condenadas". Compilación de Augusto Roa Bastos. México 1978. Str. 136-164.
Prevod št. 34.
43. 1978 RESISTENCIA ACTIVA DE LOS GUARANIES.
"Culturas Condenadas". Augusto Roa Bastos.
México 1978. Str. 165-177
Ponatis št. 23.
44. 1978 ETNOLOGIA DEL CHACO BOREAL Y SU PERIFERIA
(XVI in XVII)
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T. I. 1978. Str. 154
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
45. 1979 ETNOHISTORIA DE LOS GUARANIES. EPOCA COLONIAL
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T. II. 1979/80. Str. 332
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
46. 1981 ETNOHISTORIA DE LOS CHAQUEÑOS (1650-1910)
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T III. 1981. Str. 232.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
47. 1981 RELIGION Y RELIGIOSIDAD EN LOS ANTIGUOS
PUEBLOS GUARANIES.
LA RELIGIOSIDAD POPULAR PARAGUAYA.
APROXIMACION A LOS VALORES DEL PUEBLO.
Ed. Loyola. 1981. Str. 143-150.
48. 1982 CULTURA MATERIAL (GUARANI Y CHACO)
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T. IV. 1982. Str. 237. Slik 96.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
49. 1982/83 EL ROL DE LOS INDIGENAS EN LA FORMACION
Y EN LA VIVENCIA DEL PARAGUAY.
Instituto Paraguayo de Estudios Nacionales IPEN.
T. I. 1982. Str. 196.
T. II. 1983. Str. 190.
50. 1981 LAS RELACIONES INTERETNICAS EN LA EPOCA
COLONIAL (PARAGUAY).
SUPLEMENTO ANTROPOLOGICO.
Vol. XVI. Št. 2. 1981. Str. 19-28.

51. 1982 REALIDAD SOCIO CULTURAL DE LAS
COMUNIDADES INDIGENAS.
SUPLEMENTO ANTROPOLOGICO.
Vol. XVII. Št. 2 1982. Str. 67-70.
52. 1983 CICLO VITAL Y ESTRUCTURA SOCIAL.
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T. V 1983. Str. 162.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO
53. 1984 EL APORTE ALEMAN A LA ETNOGRAFIA
PARAGUAYA
SUPLEMENTO ANTROPOLOGICO.
Vol. XIX. Št. 1. 1984. Str. 167-186.
54. 1984 UNA VISION ANTROPOLOGICA DEL PARAGUAY
COLONIAL.
HISTORIA PARAGUAYA.
Vol. XXI. 1984. Str. 193-214.
55. 1984/85 APROXIMACION A LAS CREENCIAS DE LOS
INDIGENAS.
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T. VI. 1984/85. Str. 155.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO
56. 1986 ARTESANIA INDIGENA. Ensayo analítico.
1986. Str. 134.
ASOCIACION INDIGENISTA DEL PARAGUAY.
57. 1986/87 LENGUAS CHAQUEÑAS
"LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY"
T. VII/1. 1986/87. Str. 131.
MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
58. 1987 LAS CARACTERISTICAS ETNO-SOCIO-CULTURALES DE
LOS ABORIGENES DEL PARAGUAY EN EL SIGLO XVI.
HISTORIA PARAGUAYA.
Vol. XXIV. 1987. Str. 80-132.
59. 1987 LOS INSTRUMENTOS MUSICALES ENTRE LOS
ABORIGENES DEL PARAGUAY.
ARLEQUIN.
Leto I. Št. 1. 1987. Str. 4-5.

60. 1988 ENTREHISTORIAS DEL PARAGUAY. ENTREHISTORIA DE LOS CHAQUEÑOS Y DE LOS GUARANIES. BOSQUEJO SINTETICO. SUPLEMENTO ANTROPOLOGICO. Vol. XXIII. Št. 2 1988. Str. 7-50.
61. 1988 INTRODUCCION A LA ANTROPOLOGIA SOCIAL (AMBITO AMERICANO) MANUALES DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO. Vol. III. 1988. Str. 135. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
62. 1989 CULTURA RELIGIOSA I (AMBITO AMERICANO) MANUALES DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO. Vol. IV. 1989. Str. 168. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
63. 1990 GUERRA. TRANSITO. SUBSISTENCIA. (AMBITO AMERICANO) MANUALES DEL MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO. Vol. V. 1990. Str. 190.
64. 1964 ARQUEOLOGIA Y ETNOLOGIA AMERICANA. APUNTES DE CLASES DICTADAS. 1964. Str. 211.
65. 1962 ALGO MAS SOBRE LOS INDIGENAS DEL CHACO PARAGUAYO. "El Gran Chaco Paraguayo, amparo de civilización y Progreso". 1935-1965, M. Natalicio Olmedo. Asunción, Str. 44/45.
66. 1990 POBLADOS, VIVIENDAS. MANUFACTURAS UTILITARIAS. V rokopisu.
67. 1991 UNA VISION SOCIO/ANTROPOLOGICA DEL PARAGUAY DEL SIGLO XVIII. 1991. Št. 143. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
68. 1991 PROF. DR. MAX SCHMIDT 1991. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.

69. 1984 LA CULTURA INDIGENA Y SU ORGANIZACION SOCIAL DENTRO DE LAS MISIONES JESUITICAS. SUPLEMENTO ANTROPOLOGICO. Vol. XIX, št. 2. 1984. Str. 7-17
70. 1992 UNA VISION SOCIO ANTROPOLOGICA DEL PARAGUAY DEL SIGLO XIX. 1. del. 1992. Str. 228. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
71. 1992 INTRODUCCION A LAS FUENTES DOCUMENTALES REFERENTES AL INDIO COLONIAL DEL PARAGUAY. 1992. Str. 46. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
72. 1992 HISTORIA DEL INDIO DEL PARAGUAY (soautor Chase-Sardi) za Editorial MAPFRE AMERICA, Španija. V rokopisu.
73. 1993 UNA VISION SOCIO-ANTROPOLOGICA DEL PARAGUAY. XVI-1/2 XVII. 1993. Str. 149. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
74. 1994 INTERPRETACION ETNOCULTURAL DE LA COMPLEJIDAD SUDAMERICANA ANTIGUA (1. del) FORMACION Y DISPERSION ETNICA. 1994. Str. 199; 3 zemljevidi. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
75. 1995 CHAMACOCOS. Cambios Cultural I ; ponatis (1969). 1995. Str. 243. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.
76. 1995 INTERPRETACION ETNOCULTURAL DE LA COMPLEJIDAD SUDAMERICANA ANTIGUA (2. del) EL HOMBRE, PERSONA Y AGENTE ERGOLOGICO. 1995. Str. 148; slik 133. MUSEO ETNOGRAFICO ANDRES BARBERO.

KAR SEM BRAL ZADNJE ČASE

Argentina sicer nima veliko *izvirnih* filozofskih ali znanstveno-antropoloških del, posebno takih, ki bi hkrati imela srečo, da bi jih kupovali in brali. Ne moremo pa dvomiti o tem, da knjigarne nudijo številne knjige v izvirnikih ali prevodih, bodisi argentinskih bodisi drugih ibero-ameriških založb.⁽¹⁾ Prevelika zaposlenost ne more biti vzrok ali pretveza, da bi človek sem ter tja ne prebral ali vsaj na hitro preletel kake knjižne novosti. Nekatere knjige beremo, ker smo morda brali kritiko, ki nam jih je približala; druge pa, ker nas privlači naslov ali vsebina. Tako se včasih zgodi, da preberemo knjigo, šele potem pa kje najdemo oceno o njej. V takem primeru navadno primerjamo oceno s tem, kar sami sodimo. Tokrat pišem o treh knjigah, ocenam o njih pa bom dostavil svojo sodbo.

1. O "argentinski biti" (ser argentino) je že mnogo napisanega in to iz različnih vidikov oz. miselnih pogledov-nazorov. Zadnje mesece se je temu pridružilo delo *Pedro Orgambide-ja* pod prav tem naslovom "Ser argentino" (Temas, Bs. As., 1996, 224 s.). Pisatelj je dozdaj izdal precej del (črtice, igre, razprave). Nova knjiga nekako odgovarja temu, kar bi od njega pričakovali, zato je razumljivo, da se v marsičem z njim vsi ne bodo strinjali. Toda ni mogoče osporavati, da gre za zanimivo branje, saj sem knjigo "požrl" v enem večeru oz. noči!

Orgambide je namerno sledil Camusovemu nasvetu, da naj se razumnik postavi na stran tistih, ki zgodovino *trpe*, ne tistih, ki jo *gradijo*. Tako nam predstavlja osebnosti, ki so imele nižji družbeni položaj (npr. Negro Falucho). Razčlenjuje govorico gavčev, vojakov in prvih rodov mešancev med Španci in Indijanci ('criollos', beri: kriožos). Piše tudi o poznejših evropskih vseljencih (druga polovica 19. stol. in prva 20.). Prav tako ga zanimajo prvi teksti "lunfardo" -a.⁽²⁾ Po vsem povedanem bo morda razumljivo, če si upam trditi, da *Orgambidejevo* pojmovanje argentinske biti pomeni silno različnost te biti. Zdi se mi, da se v tem dosti ne moti. Kar včasih imenujejo "idosincrasia argentina", ima precej stika z zdravniškim pojmovanjem izraza 'idiosinkrazija', ki bi ga smeli preprosto razložiti kot način, kako kak organizem ali njegov del odgovarja na družljaje iz (notranjega ali zunanjega) okolja.

Če sem ga prav razumel, se mi zdi, da ima v tem Orgambide prav: posamezni Argentinci (ali tudi skupine) imajo svoj pogled na dejanskost; in vsakdo tudi na zelo različne načine odgovarja na vplive iz okolja. Ne le en poedinec drugačno od drugega, temveč isti poedinec glede na različne čase in okolja. Težko je dobiti tako individualističnih osebnosti med drugimi narodi. Kar seveda ni zmerom najbolj koristno za Argentino. Kar pa je silno prijetno za poedinca. Mislim, da je to po petdesetih letih delno prešlo tudi v slovensko skupnost in ji ni bilo ravno na škodo.

2. V založbi "Paidós" je izšel španski prevod knjige Marc-a Augé-ja "El sentido de los otros" (119 s.), kar bi nekoliko trdo lahko prevedli "Smisel drugih". Kot znanstveni (ne: filozofski) antropolog Augé izhaja iz podmene, da ni bistvenih razlik med načini, s katerimi zaznamo nastanek smisla v modernih zahodnih družbah in družbah afriškega Toga ali o Slonokoščene obale. Zato je raziskoval obrede teh ljudstev in prišel do zaključka, da imajo množinsko istovetnost (šp.: identidad plural) skupaj z raznoliko drugostjo (alteridad múltiple). Različni prostori, v katerih se razvija njihovo življenje (dežela, družina, telo), omogočajo tem družbam, da dosežejo svojo istovetnost pred drugimi (brat, sosed, tujec) in hkrati zadobijo zanje smisel.

Iz teh trditev izvaja nekatere zaključke. Npr., v današnji krizi kulturne in zasebne istovetnosti gre za krizo prostora in drugosti ('alteridad'). Prostora zato, ker je sodobna družba doba "ne-krajev" (letališča, shoppings, avtomatske blagajne itd.). Tako se zgodovina spremeni v obveščevanje, razsežnosti vez, s katero je bil povezan na določeni kraj. Izgubi pa se tudi smisel za drugost, o tem, kaj je drugi. To pa zato, ker namesto da bi se vprašali o smislu drugih, nekritično sprejemamo nedoločena nanašanja na take bitnosti kot "polikulturalna družba". Taki izrazi za Augéja pomenijo, da so družbe zaprte in dokončane celote, s čimer pa nehote zavajajo v nov kulturni "apartheid". Naloga antropologije bi bila po Augéju v tem, da prederemo v "zaprte prostore spoznanja", najprej s priznanjem, da so "vprašanja drugih tudi naša vprašanja (in obratno) in da njihovi odgovori niso svojevoljni ali eksotični".⁽³⁾

Augéjeva razprava me je pritegnila. Resda sem sprva podvomil o izhodiščni točki, potem pa sem sprevidel, da bi bila kakršnakoli druga manj resna in manj varna, če ne celo nevarna; npr., če bi izhajal iz razčlenbe sodobne "mnogokulturne družbe". Razlogi, s katerimi prikaže, kako (nekatere) afriške družbe prihajajo do zavesti istovetnosti in do spoznanja o smislu drugega (in drugih), so me prepričali, tako da dejansko sploh ne vidim možnosti za kak drug način. Prav tako primerjava med afriškimi in 'modernimi' družbami na vsem lepem med branjem neha biti nekako svojevoljna in 'kot iz trte zvita'. Zdi se mi, da bo Augéjevo delo koristno tudi za vzgojitelje in psihologe.

3. Tretjo knjigo sem začel brati s precejšnjim nezaupanjem. Predvsem zaradi zelo svojevrstne (ali svojeglave?) ocene Nore Bär (ib.) pod

naslovom "Zemljevid srca" in s podnaslovom "Koristi od tega, da opustimo logiko". Avtor je sicer doktor filozofije (v anglosaksonskem izražanju), a psiholog in časnikar, ki ima na skrbi znanstveni del "The New York Times"-a. Gre za Daniela Golemana in njegovo delo, ki ima v šp. naslov "La inteligencia emocional" - Čustveno razgibani um (Javier Vergara, Bs. As., 1996, 397 s.).

Goleman se opira na znano delo Howarda Gardnerja o umskih strukturah (šp. izdaja: Estructuras de la mente), v katerem povdarja, da navadno um istovetimo s spretnostjo za logičnomatematično mišljenje, dejansko pa bi morali razlikovati vsaj sedem oblik uma. José Ferrater Mora⁽⁴⁾ je tudi razlikoval več vrst uma; prav tako Xavier Zubiri⁽⁵⁾; imenovali bi pa lahko še več drugih.

Golemana zanima torej nerazumsko področje uma. Prav zato govori o "zemljevidu človeškega srca". Pri tem mu pomagajo Gardnerjevi izsledki, pa tudi novejša odkritja nevrobiologije, ki je bolj natančno določila središča čustvenih razgibanj v možganih. Toda ne omejuje se le na to, temveč hoče te izsledke tudi izkoristiti pri vzgoji takih sposobnosti emocij, ki bi pripomogle človeku do boljšega in bolj popolnega življenja.

Poznamo Pascalov izrek, da ima srce razloge, ki jih razum ne more dojeti. Velika večina bo danes soglašala s to trditvijo in bo zato verjetno pripravljena sprejeti Golemanove zaključke. Vendar pa se ne bodo le skrajni racionalisti upirali Golemanovi trditvi, (kot trdi Nora Bär), da preživetje obsega naših čustvenih razgibanj (emocij) dobiva potrdilo s tem, da so se ta vtisnila v naše živce in so postala kot vrojene in avtomatske težnje človeškega srca. To bi namreč predpostavljalo, da je ves naš (razumski? in) nerazumski um podvržen stalnemu razvoju in da je celo nevrobiološka stvarnost (delno ali povsem?) nasledek tega razvoja. Samo tako more Goleman priti do podmene, da bomo izraz "homo sapiens" spravili "v skrinjo pozabe", potem ko bodo vsi sprejeli njegove trditve.

Resda Goleman piše prijetno in na prvi videz prepričljivo. Toda ako pustimo ob strani vse druge pomisleke, se moramo vprašati, ali je res znanstveno, da je nekako zavrgel vseh drugih šest Gardnerjevih oblik uma, se omejil na eno obliko in jo potem nekako posplošil ali raztegnil na vse druge; ali bolje rečeno, kako bi bila znanstvena taka "redukcija" (omejitev, zoženje) ali neke vrste "subsumpcija" (vključen je kot nekaj podrejenega). To spet potrjuje, da v raziskavanju navadno vsakdo pride do zaključka, ki si ga je postavil že preden je začel raziskovati, - če ga ne nagiba izključno znanstvena predmetnost (objektivnost).

V razpravi "Po drugačnih poteh"⁽⁶⁾ sem skušal prikazati možnost umske, a ne še razumske poti do Boga, za kar sem na kratko opisal nauk p. Ismaela Quileasa o "v-stati" (in-sistenci). Za neke vrste potrditev sem navedel podzavestno odločitev, o kateri govori dr. Víctor

Frankl⁷⁾. V nasprotju s Freudom Frankl trdi, da obstoji tudi "nezavestni jaz" in v tem nezavestnem jazu se posameznik odloča za bogovernost. Pa tudi za druge pomembne, morda skrajno pomembne odločitve. To se pravi, da bi morali sprejeti neizogibni vpliv "nerazumskega" in celo "podzavestnega" v človeški bivajočnosti. S čimer pa nikakor ni rečeno, da izključujemo zavestno in razumsko. Pascalovega izreka o nerazumskih razlogih, ki sem ga omenil, torej nikakor ne smemo umevati tako, kot da bi izključeval razumsko, kar bi tudi ne odgovarjalo njegovemu mišljenju.

Golemanovo delo je torej treba brati z zavestjo, da gre za "biološkično" razlago ene izmed oblik uma, kot da bi šlo za vse. Govorim o biološkični razlagi, ker gre za pretirano gledanje, po katerem bi obstajalo samo biološko, čeravno Goleman sam vztraja na pomembnosti tega, kar severnoameriški 'kulturizem' imenuje kulturni razvoj.

4. Za konec še nekaj o članku, ne o knjigi. Gre za dopis dnevniku "La Nación" (7.3.1997 1 17) znanega argentinskega epistemologa Mario Bunge-ja, ki je že 30 let profesor na univerzi Mc Gill, v Montreal, Kanada. Naslov spisa je "Tres advertencias de Dolly Clonada" (Troje opozoril hlonirane Dolly). Vemo, da so besede kot hlon, hloniranje, hlonirane živali (in ljudje?) trenutno v modi. Zmerom več je držav, ki prepovedujejo hlonacijo človeka, toda razlogi, ki jih za to dajejo, se mi zdijo skrajno šibki. Verjetno zato, ker je njihovo pojmovanje o človeku neke vrste "družbena pogodba", izraz zgolj "pozitivnega" (ne naravnega) prava; to se pravi, zaradi primernosti (ali nuje) splošno sprejet pojem, ki pa bi ne imel prektvarne (metafizične) podlage.

Mario Bunge se je vedno razglašal — in se še — za funkcionalnega monista. Prav zato se mi njegova opozorila zdijo tako važna. Njegova opozorila so sledeča:

a) Izumitelj hloniranja⁸⁾ je bil Nobelov nagrajenec César Milstein, Argentinec, ki deluje v Angliji. Je "čisti" znanstvenik, raziskovalec v osnovnih (čistih) vedah, torej ne v tehnologiji. Kar pomeni, da osnovne vede so koristne in jih morejo imeti tudi manj razvite države. Mar nima zato Argentina treh Nobelovih nagrajencev v teh znanostih?

b) Osnovne vede niso "dvoumne", tehnika pa. To se pravi, da je tehnika lahko dobra ali slaba. Bunge daje primer Irske, kjer so sadili samo eno vrsto krompirja. Ko ga je leta 1845 napadel virus, je povzročil tako lakoto, da je umrlo nad milijon ljudi, drug milijon pa se je izselil. Ako bi bili Irski sadili več vrst krompirja, bi bili mogli preprečiti to tragedijo, ker so nekatere vrste gomoljev bolj odporne kakor druge. Denimo, da bi bile v prihodnosti vse ovce Dollyjevi hloni. Ako bi jih na vsem lepem, napadel kak virus ali mikrob, bi ne ostala nobena ovca. To bi pomenilo konec proizvodnje volnenih tkanin. Torej bi mogli sprejeti hloniranje samo, če bi "izdelali" več vrst ovc ali drugih živali.

c) Za Bungeja je hlonacija človeka "popolnoma možna", toda ne bi imela istih dosežkov kot z ovcami. To pa zaradi tega, ker je v človeškem primeru okolje, posebno vzgoja, prav tolikšnega pomena kakor skupek vseh genov poedinca (genoma).

Bunge prinaša za to trditev različne dokaze. Npr., vse ovce bekajo po ovčje, ljudje pa govorimo nad 5.000 jezikov; vse, kar "želi ovca", je jesti in se páriti, ljudje pa imamo na tisoče želj in na milijone misli. Predvsem je človeku svojsko začenjati nekaj novega (inovacija). Popolna (istojajčna) dvojčka, ki rasteta v dveh različnih domovih, imata končno drugačne možgane; to se pravi: dve različni osebnosti, drugačne okuse, drugačna zanimanja, drugačna poklica, itd. Skratka: tudi če imata istovetni genoma, sta dve (po Bungeju: postaneta dve) različni osebi. Čeravno sta si telesno podobna, se razlikujeta po čustvih, držah, namenih, mišljenju... Po Bungeju bi bil edini način, da bi naredili skupek enakih hloniranih ljudi, če bi jih vzgajali v istem domu in v isti šoli. To bi bilo mogoče. Toda ali bi bilo to zaželjeno? Bunge pravi, da bi se preizkus ponesrečil, ker bi se ta podvojenca zaradi istih želj medsebojno uničila. Če pa bi ju postavili v različna domova, ne bi imeli jamstva za to, da bi ju "posvojeni" starši pravilno vzgajili in jima dovolili, da razvijeta vse svoje zmogljivosti, ker vsi starši "stresajo iz rokava" (improvizirajo).

Bunge se sprašuje, kakšno gotovost bi imeli, da bo vsak hlon (podvojenec) imel priložnost za njemu najboljši razvoj. In odgovarja: nobene, ker se sreča ali smola ne ponavljata. Ko bi prišla do najstništva, bi vsak podvojenec šel po svoji poti, kamor bi ga porivale potrebe ali pritegovale priložnosti. Eden bi bil delavec, drugi profesor; eden trgovec, drugi taksist; eden poljedelec, drugi pisar.

Po vsem tem pa končno vprašanje: Če bi bil dosežek tako nepredviden in različen, zakaj narediti poskus?

Toda obstoji mit, da je genoma močnejši od družbene pogojnosti (kulture). Podvrženi smo skušnjavam, da bi podvojili genije, svetnike ali atlete; dodal bi, ali pa tudi "laži-robote", "ljudi, ki bi ne mislili, temveč samo delali, kar bi jim zapovedali. (Potem se pa nekateri še drznijo govoriti o nacističnih preizkusih!) Zato bo verjetno kdo poskušal s hloniranjem. In zato, pravi Bunge, ga je treba po zakonu prepovedati.

Kljub zakonom bo kdo to skušal. Po Bungeju bi zaradi navedenih razlogov preizkus moral spodleteti. Njegovi razlogi so močni in bolj oprijemljivi (konkretni) kakor drugi, ki jih beremo v zvezi s prepovedjo hlonacije. Vendar s filozofskega vidika niso zadostni, čeravno morda zadoščajo za utemeljitev tozadevnih zakonov. Na nek način pa s tem Bunge gre dalje od svojega svetovnega nazora. V nečem vidim v Bungeju neko (začetno?) protislovje. Kulturizem, čeprav omiljen kot pri Bungeju, je tudi skrajnosten.

Jasno je, da poedinec, ki se ne vključi v družbo (socializira), ne more v kratkosti svojega življenja doseči tisočletij človeškega na-

predka, ki mu ga okolje da v nekaj letih vzgoje. Ni težave v odgovoru na vprašanje, kaj bi bilo s hloni, ki bi ne dobili nobene vzgoje: bili bi bebci - če bi sploh obstali! Toda tudi družba večkrat ne more doseči ničesar s poedincem, ki mu geni niso bili ugodni; ali mar zaradi tega ni človeška oseba? Pustimo bogoslovno vprašanje, ali bi Bog ustvaril dušo hlonu, —to se pravi, če bi res bil človek—, čeprav se nagibam k mnenju, da bo tudi v tem Bog nekako "poveljavil" človeške iznajdbe, ker bi jih sicer moral na nek način onemogočiti. Ostaja pa filozofsko in tudi znanstveno vprašanje, če bi bil hlon res človeška oseba. Pravo se seveda o tem lahko izreče v kateremkoli smislu; upajmo, da se ne bi zmotilo.

Haedo. 9. marca 1997.

OPOMBE:

- ⁽¹⁾ Uporabljam izraz "ibero-ameriški", ker že skoro trideset let na splošno zavračajo izraz "latinskoameriški", ki se jim zdi "uvožen" in je dejansko izraz evropskega, v tem primeru francoskega gledanja na Južno Ameriko.
- ⁽²⁾ Slovar Španske kraljeve akademije pravi, da v Argentini izraz "lunfardo" pomeni najprej 'ratero' (ki ukrade, kar more, ko se mu ponudi priložnost) in 'ladrón' (tat), potem pa tudi 'rufián'. Zadnji pomen bi bil 'Govorica slabih ljudi' ('gente de mal vivir'), svojska Buenos Airesu in njegovi okolici, ki se je potem razširila med nekatere ljudske sloje'. Veliko Argentinecev bi zdaj ne sprejelo take opredelbe, ker skoro vsi uporabljajo izraze iz lunfarda, malo iz navade, malo zaradi mode, malo pa zato, ker se jim (nam) zdi, da nekaterih stvari ni mogoče drugače opisati; npr., kako izraziti to, kar nam pomeni 'fiaca' (občasno 'potrebno' stanje telesne in duševne brezdelnosti); 'quilombo' (beri kilombo); včasih prostibul, javna hiša, danes pa velika zmešnjava, večkrat združena z nravno pokvarjenostjo; itd.
- ⁽³⁾ Povzetek je v glavnem po Marta López Gil v "La Nación" 2.3.1997 6 5, v kolikor z njo soglašam.
- ⁽⁴⁾ "Variedades de la inteligencia", Escritos de Filosofía III, Centro de Estudios Filosóficos, Academia Nacional de Ciencias, Bs. As. jul. dic. 1980 6 Razón I s. 29-40)
- ⁽⁵⁾ "Inteligencia y logos", Alianza, Madrid, 1980.
- ⁽⁶⁾ "Meddobje", XXV-1990, 3-4, 273-297.
- ⁽⁷⁾ "Der unbewusste Gott", Kösel Verlag, München, 1974; šp. prevod "La presencia ignorada de Dios", Herder, Barcelona, 1977.
- ⁽⁸⁾ Rajši uporabljam izraz "hlon", ker prihaja iz grškega "Hλων", s kratkim naglasom na omega, ki pomeni "mladika", "poganjek", "brst" (gl. Science Group 16.10.1903, 502. Cent. D. Suppl.; navaja The Compact Edition of the Oxford English Dictionary Suppl., Oxford 1971, 3924.)

OB NAŠI SKUPNI USODI

Ne bi rad načenjal polemike ob knjigi, ki vsebuje veliko lepih in tehtnih misli, vrednih branja in ponovnega razmišljanja. Pa vendarle ne morem molče mimo zadnjega poglavja knjige o "Usodi izseljencev", ki jo je podaril slovenskim bralcem v založbi SKA dr. Mirko Gogala.

Avtor je namreč v ilustracijo svojih pogledov uporabil nekaj citatov tudi iz mojih člankov, s katerimi se navadno ne strinja, a tudi ne dopušča možnosti, da izhajajo iz problematike, ki morda le še ni povsem dognana. K pisanju in razmišljanju me nagiba navadno prav iskanje novih pogledov in odgovorov, kot to priporoča tudi avtor na zadnjih straneh knjige z besedami De Lubaca, navdihnjenega ob branju sv. Avguština. Različnost pogledov na vprašanja, pred katera nas postavljajo velikokrat nepredvidljive razmere, naj bi nagibala predvsem k poglobitvi. Tudi tega pisanja se lotevam le z namenom kolikor mogoče osvetliti vsaj najvidnejše nesporazume, ki jih je najti na straneh, kjer razmišlja o naši zdovski skupnosti.

Popolnoma se strinjam z avtorjem glede pomembnosti države in dolžnosti, ki jo imamo do nje. Mnenja sem le, da so tudi državi koristnejši državljani, ki živijo zavestno iz korenin svojega rodu, kot oni, ki pustijo, da te korenine shirajo, ali kar je še huje, da si jih iz napačne "lojalnosti" porežejo sami. To je v nekaterih imigracijskih državah vedno bolj razširjeno spoznanje. Seveda bi ista pravila držala tudi v Sloveniji, če bi bila ta kdaj prisiljena stopiti v vrsto demografsko enako pogojenih držav.

Načel pa sem pred leti vprašanje glede dolžnosti do naroda. Odgovorov nanj sem iskal v časih, ko smo Slovenci šele upali, da bomo nekoč imeli svojo državo, medtem ko smo narod že bili. Prav tako so bili narod Irci, predno so si pridobili državnost, pa Poljaki in Ukrajinci, naj so državo imeli ali ne, pa Katalonci in Baski in še kak narod, ki živi v večnarodni državi. Da zvestoba narodu ni v nasprotju z lojalnostjo do države, čeprav jo ta lahko spravlja v težje preizkušnje, ve tudi avtor, saj pozna, tako kot mi vsi, cele rodove, ki so živeli v obdobju komaj sto let v avstrijski, italijanski, nemški, jugoslovanski in slovenski državi, pa vendar bili vedno Slovenci. Če sem pri teh in podobnih razmotirvanjih uporabil kdaj terminologijo, ki ni dovolj jasna ali je netočna, se

avtorju za kritiko zahvaljujem. Močno pa me prizadene, ko berem, da avtor prisoja naši skupnosti in posredno tudi meni misli in ideje, ki so v nasprotju z mojimi najglobljimi prepričanji.

Po njegovem mnenju naj bi širili med seboj nakako ideologijo, po kateri naj bi bila "oseba sredstvo namesto cilj". Osebo političnega izseljenca naj bi podrejali političnim ciljem (str. 312). Na drugem mestu pa lahko beremo očitek, da je "naše pojmovanje politične emigracije... ..ena inačica narodnega socializma." (str. 311) V obeh primerih gre za hudi obtožbi težkih zmot. Prepričan sem, da avtor svoje obsodbe, ki leti na konkretne ljudi, ni dovolj premislil. Mislim, da je naša skupnost preveč pestra in razvejena pa tudi prežeta s krščanskim vrednotenjem, da bi mogli obsoditi na tak način skoraj pet desetletij njenega življenja. Versko, kulturno, gospodarsko in politično delovanje, ki se je razvijalo med nami, je vsekakor zaznamovano po neprostovoljni usodi političnih beguncev, a od tod pa do omenjenih obsodb je po mojem mnenju milo rečeno velik korak.

Za sebe lahko rečem, da nisem nikdar napisal stavka, v katerem bi podrejal človekovo osebo katerikoli splošnji ideji, organizaciji ali političnemu cilju, prav tako pa sem tudi ločeval, kot tudi drugi pisci med nami, med rodoljubljem, to je med ljubeznijo do svojega naroda, in med pogubno zablodo šovinizma ali kot pravi avtor, narodnega socializma, ki vsebuje poleg drugih zmot sovraštvo do tujega in različnega. Ker utegne v prihodnje ta ali oni presojeti delo naše skupnosti po vsebini te knjige, se lahko zgodi, da ostane na rojakih, ki mislimo in čutimo v nekaterih ozirih različno od njenega avtorja, moralni madež, katerega ne zaslužimo in odklanjamo, ne le zaradi nas samih, marveč tudi zaradi mnogih rajnih, ki so velikodušno delovali med nami brez misli na kakršnokoli povračilo. Bili so zvesti vrednotam, zaradi katerih so morali v svet. Moralne vrednote pa širijo blagodejni vpliv v celotni družbi in so zato vedno najpristnejši izraz solidarnosti. Pri tem ne mislim le na naše javne delavce, ki niso pozabili na dolžnosti do domovine, (prim.: Janez Pavel II "Laborem excercens", 23,1) temveč tudi na krščanske očete in matere med nami, ki vedo, da je "družina, ki naj bi bila po božjem načrtu temeljna celica družbe...še pred državo...nosilka pravic," med katerimi je po besedah Janeza Pavla II tudi "pravica, da svoje otroke vzgaja ustrezno svojim lastnim verskim ter kulturnim izročilom in vrednotam s potrebnimi sredstvi in ustanovami." (Familiaris consortio, 46, 3.)

Skušam razumeti, kako je mogoče priti iz besedil, ki jih avtor navaja, do tako težkih zaključkov. Morda iz mnenja, da vodi prevelika navezanost na svoj narod avtomatično v podcenjevanje drugih in nevhvaležnost državi, ki nas je velikodušno in gostoljubno sprejela kot begunce. Lahko trdim, da ni tako. A s tem smo že na področju osebnih izkušenj. Kar se tiče izraza "Slovenije v svetu", ki skrbi avtorja, naj omenim le, da v njem ni imperialističnih primesi, temveč prepričanje, da so v sodobnem svetu kulturne pa tudi gospodarske vezi vedno manj prostor-

ninsko omejene in potemtakem tudi vedno manj vezane na državne meje. Ta pojav bo, kot vse kaže, povzročil marsikako spremembo v družbenih odnosih, kar bodo nekateri narodi znali uporabiti v svoje dobro, drugi pa morda ne. Ko sem pred dvema desetletjema pričel pisati o taki podobi Slovenije, ki raste iz nenačrtovanih razmer, je bilo mogoče slutiti, da se proces manjšanja svetovnih razdalj, ki je bil takrat že v polnem zagonu, ne bo kmalu ustavil. Res se do danes ni.

Seveda imamo o tem in še o marsičem lahko različne poglede. Lahko poskušamo predvidevati in se odločati v skladu s temi vidiki ali pa potrpežljivo čakati, kako bo reševala narodnostna in državna vprašanja družba, ki prehaja v negotovo dobo globalizacije, kjer po vsej verjetnosti niti javno mnenje niti državni zakon ne bosta varovala, kar je "osebno" in "posebno".

POEMAS

EL TESTAMENTO DE MI PADRE

*Una tarde regresé a casa de mi madre.
 La encontré rezando, con el rosario
 entrelazado entre los dedos,
 en la soledad de su habitación.
 Sus ojos estaban lejanos,
 hundidos en el correr de la tarde
 y aún más allá.
 Los soles bajaban por el cielo
 como fuegos intensificados
 y luego
 la repentina negrura
 y las palabras cansadas dando vueltas
 alrededor de la pálida luz.
 Me dijo esa tarde
 cuál era el testamento de mi padre.
 Dejaba a mi madre todas
 sus pertenencias.
 Pero, ¿qué tenía mi padre
 además de muchos libros
 y un portafolio que llevaba
 siempre consigo
 con nada más que un pedazo de pan adentro?
 Tal vez su máspreciado bien
 fuera su bondad
 y está escrito
 en su testamento sin palabras ni escribano
 que cualquiera puede tomar ese bien
 y llevárselo.*

EXTRANJEROS

*En un pueblo en el límite de
la llanura inquebrantable de los cielos cansados
los caseríos se alzan como
hechos por un mano torcida.*

*En ese pueblo lejano
vive una extranjera, que llegó
en el cuarenta y ocho a estas tierras.*

*Ahora tiene casi ochenta años
y sale poco de su casa.*

*Fuí a visitarla un día
porque supe que hablabamos
el mismo idioma.*

*Se alegró de verme,
atravesamos el jardín descolorido
y en la oscura cocina
hablamos*

*en nuestro idioma
sin nostalgias ni más anhelo
que reconocernos
en la isla de nuestra historia.*

PRINCIPIO

*Si yo escribo
no es para
decir frases importantes,
trascendentes versos
que iluminen el alma.
Yo no tengo esas frases
y también espero
que los poetas hablen por mí.*

*Yo escribo
por la simple maravilla
de estar vivo.
Escribo por la simple maravilla
de poder mover mi brazo
sobre el papel.*